

BESTÄLLINGSADRESS:
FRITZES KUNDSERVICE
162 47 STOCKHOLM

TEL: 08-690 95 76
FAX: 08-690 95 50

E-POSTADRESS: skolutveckling@fritzes.se
www.skolutveckling.se

Best.nr. U04:067

MALENE KARLSSON

FORSKNING I FOKUS, NR 20

Kunskap om familjedaghem

ISBN 91-85128-78-3
ISSN 1651-3460

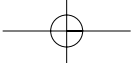
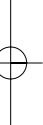
OMSLAGSBILD: BENGT-GÖRAN CARLSSON, TIOFOTO AB
TRYCK: LENANDERS GRAFISKA AB, KALMAR 2004 · 15243

Svanenmärkt trycksak Licensnummer 341 145

Kunskap om familjedaghem

MALENE KARLSSON

MYNDIGHETEN FÖR SKOLUTVECKLING

INNEHÅLL

FÖRORD	9
SAMMANFATTNING	10
Familjedaghemmens historia	10
Sverige år 2002	11
Familjedaghem internationellt	12
Familjedaghemmens dilemman	13
SUMMARY	16
The history of family day care	16
Sweden year 2002	17
Family day care internationally	18
The dilemmas of family day care	19
INLEDNING	21
FAMILJEDAGHEMENS HISTORIA OCH	
BAKGRUND	22
Statliga utredningar	22
Styrdokument	27
Styrmedel	30
Avtal	31
Kostnader	32
Utvecklingen i kommunerna	33
Olika former av familjedaghem	37
Familjedaghem i siffror	38
Arbetsledning	41
Samverkan med annan barnomsorg	46
Tillgång till lekmaterial	48
Dagbarnvårdargrupper	49
Utbildning	51
Fortbildning	54
Utbildningsmaterial	56
FORSKNING	60
Jämförande forskning	60
Förutsättningar för verksamheten	66

Dagbarnvårdarnas roll	67
Barnen i familjedaghem	70
Föräldrarna	72
FAMILJEDAGHEM ÅR 2002	74
Beskrivningar	75
Kommunernas beskrivningar	78
Arbetsledarnas beskrivningar	78
<i>Informationsbroschyrer</i>	80
<i>Hemmiljön</i>	79
<i>En vuxen</i>	79
<i>Liten barngrupp</i>	80
<i>Omsorg</i>	80
<i>Lek</i>	81
<i>Lärande</i>	81
<i>Utemiljö</i>	81
<i>Gruppverksamhet</i>	82
<i>Föräldrasamverkan</i>	82
<i>Allmänt</i>	82
<i>Vardagspedagogik</i>	83
<i>Mål</i>	84
<i>Beskrivning av arbetsätt</i>	85
<i>Egna mål – uppfyllelse</i>	87
<i>Arbetsledarens bedömning</i>	88
<i>Kvalitetshandbok</i>	90
<i>Brister och problem</i>	90
<i>Arbetsledarens roll – olika modeller</i>	94
Dagbarnvårdarnas beskrivningar	97
<i>Beskrivningar</i>	99
<i>Dagbarnvårdare – individuellt</i>	104
Utbildning och fortbildning	106
Utvärderingar	107
<i>Nya dagbarnvårdaravtalet</i>	109
<i>Jämförelser mellan olika barnomsorgsformer</i>	109
FAMILJEDAGHEM INTERNATIONELLT	111
Organisationsmodeller	112
Privat verksamhet	113
<i>Irland</i>	113

<i>Kanada</i>	114
<i>Storbritannien</i>	115
<i>Tyskland</i>	116
<i>USA</i>	118
Organisationsanknuten	119
<i>Australien</i>	119
<i>Frankrike</i>	120
<i>Nya Zeeland</i>	121
Offentlig angelägenhet	122
<i>Danmark</i>	123
<i>Israel</i>	124
<i>Ungern</i>	125
Dagbarnvårdarnas arbetsituation	126
<i>Privat verksamhet</i>	126
<i>Organisationsanknuten</i>	127
<i>Offentlig angelägenhet</i>	128
Föräldrarnas situation	129
<i>Privat verksamhet</i>	129
<i>Organisationsanknuten och offentlig angelägenhet</i>	130
Barngruppen	131
Stöd i arbetet	133
Dagbarnvårdarnas föreningar	135
Dagbarnvårdargrupper	139
Utbildning och kurser	140
Utbildningsmaterial	145
Kvalitetsbedömning	147
FORSKNING	150
Jämförande forskning	150
Förutsättningar för verksamheten	152
Dagbarnvårdarens roll	159
Barn i familjedaghem	169
Föräldrarna	171
FAMILJEDAGHEMMENS DILEMMAN	177
Forskningsdilemmat	177
Det politiska dilemmat	183
Det professionella dilemmat	189

Det pedagogiska dilemma 195
Familjedaghem i framtiden 203

REFERENSER 207
Serien Forskning i Fokus vid Myndigheten för
skolutveckling 226

Förord

I den här kunskapsöversikten redogör Malene Karlsson för familjedaghemmens historia och den forskning som ägnats denna del av barnomsorgen i Sverige. Författaren gör också några internationella utblickar, även om villkoren i olika länder varierar och gör direkta jämförelser svåra att tolka.

Familjedaghem är en verksamhet som startade 1946, växte i omfång, fick statsbidrag och sågs som ett alternativ till annan barnomsorg. Allt eftersom annan barnomsorg byggts ut har omfånget av familjedaghem minskat. Även om erfarenheterna bland föräldrar och dagbarnvårdarna själva har varit positiva, kan Karlsson i denna skrift peka på ett antal dilemman som blivit synliga tack vare hennes granskning av forskning och utredningar inom området. Verksamheten har bedrivits i gråzonen mellan privat och offentlig verksamhet. Författaren diskuterar i denna skrift det politiska dilemmat, det professionella dilemmat, det pedagogiska dilemmat samt forskningsdilemmat.

Det är många som inte vet vad familjedaghem för barn innebär. Andra har sina bestämda åsikter om verksamheten. Denna kunskapsöversikt har tillkommit för att ge en saklig bild av familjedaghemmens villkor, innehåll, verksamhet och kvalitet. Det är Myndighetens för skolutveckling förhoppning, att denna skrift kan bidra till att reda ut oklarheter och föra diskussionen vidare.

Annika Andræ Thelin

FORSKNINGSCHEF

MYNDIGHETEN FÖR SKOLUTVECKLING

Sammanfattning

Familjedaghemmens historia

Familjedaghem med någon form av kommunal subvention och tillsyn har funnits sedan 1946. År 1968 gavs det för första gången statsbidrag till verksamheten, följt av skriften Råd och anvisningar från Socialstyrelsen. I skriften angavs de krav som kommunerna skulle uppfylla för att få statsbidrag, att dagbarnvårdarna skulle godkännas av kommunen och att de måste vara anställda genom centralt avtal. Dessa är de enda krav som ställts, därutöver har Socialstyrelsen och senare Skolverket gett ut skriften Allmänna råd för familjedaghem. Dessa råd är dock inte bindande för kommunerna. Stort inflytande på utformningen av denna barnomsorgsform hade statsbidragsreglerna, som främst syftade till att begränsa utbyggnaden av familjedaghem. År 1994 försvann de styrande statsbidragen. Av betydelse för familjedaghemmen har också de centrala avtalen varit och de speglar dagbarnvårdarnas utveckling från att ha varit en timavlönad grupp till att ha samma sociala rättigheter som alla andra anställda. Under 1990-talet övergick kommunerna till att upprätta lokala avtal med Kommunalarbetarförbundet. Familjedaghem har alltid varit ett billigt alternativ till andra barnomsorgsformer. Dock har det visat sig svårt att jämföra kostnaderna för en plats eftersom kommunerna använder olika beräkningsgrunder.

Utvecklingen av familjedaghem tog fart under 1970-talet. År 1979 var som mest 47 procent av barn inom kommunal barnomsorg placerade i familjedaghem och 1988 hade 173 000 barn plats inom denna barnomsorgsform. Sedan dess har både antalet och den procentuella andelen sjunkit dramatiskt och år 2001 fanns mindre än 50 000 barn i cirka 9 000 familjedaghem. Utvecklingen varierar mycket mellan kommunerna och i några kommuner har familjedaghemmen helt försvunnit. Det finns även stora skillnader mellan kommunerna när det rör vilken utbildning, fortbildning, stöd och handledning dagbarnvårdarna

har tillgång till. Det samma gäller i vilken mån det förekommer ett samarbete mellan dagbarnvårdare och annan barnomsorgspersonal. En viktig utveckling som finns över hela landet är att dagbarnvårdarna samarbetar i grupper och därigenom fått en större arbetsgemenskap. Minst en gång i veckan träffas dagbarnvårdare och har planerade aktiviteter med sina dagbarn.

Den svenska forskningen om familjedaghem publicerades främst under 1990-talet. Det rör sig framför allt om några stort upplagda, longitudinella projekt där barn i olika typer av barnomsorg följdes och bedömdes. Resultaten visar inte på några egentliga skillnader mellan barn i olika typer av barnomsorg, utan vad som spelar roll är främst om mamman känner sig nöjd med sin livssituation och den typen av omsorg barnet har. Några mindre studier har beskrivit förutsättningarna för verksamheten, dagbarnvårdarnas roll samt föräldrarna och barnen i familjedaghem. I början av 2000-talet kom två doktorsavhandlingar om familjedaghem.

Sverige år 2002

Hösten 2002 skickades en förfrågan till samtliga Sveriges kommuner och distrikt för att få in material om familjedaghem. Barnomsorgsplaner, verksamhetsberättelser, arbetsplaner, utvärderingar, kvalitetsgranskningar, föräldraenkäter och mycket mer skickades in från 110 kommuner eller distrikt. Den vanligaste formen av material är olika typer av beskrivningar, i form av kommunens skolplaner, arbetsledarnas berättelser eller dagbarnvårdarnas egna uppföljningar. Det samlade materialet ger en mycket positiv bild av verksamheten i familjedaghem, med engagerade dagbarnvårdare som lägger ner stor möda på att göra ett bra arbete. Det finns dock stora problem inom verksamheten, främst på grund av den osäkra framtiden. Det finns tydliga skillnader mellan kommunernas organisation av familjedaghem. I några kommuner har arbetsledningen spridits ut på rektorer med ansvar för all verksamhet inom ett geografiskt område. I andra finns en samlad enhet för familjedaghem. Det

är särskilt i denna sista grupp som man hittar arbetsledare som är mycket engagerade i den här typen av barnomsorg. När någon har ansvar för många olika delar finns det en uppenbar risk att familjedaghemmen inte uppmärksammas.

Många kommuner har gjort olika typer av utvärderingar, främst genom att skicka enkäter till föräldrar och/eller personal. I de fall där familjedaghem jämförs med annan verksamhet får familjedaghem genomgående lika höga eller högre värden av föräldrarna. Tyvärr är metoderna som används av kommunerna av så skiftande kvalitet att en jämförelse mellan kommunerna och en övergripande bedömning är svår att göra.

Familjedaghem internationellt

Familjedaghem är en viktig del av den samhälleliga barnomsorgen i de flesta industrialiserade länder. I de engelsktalande länderna, Australien, Kanada, Irland, Nya Zeeland, Storbritannien och USA, är en stor del av förskolebarnen placerade inom denna barnomsorg. Även i många andra västeuropeiska länder spelar familjedaghem en mycket viktig roll.

Vid en genomgång av förhållandena i olika länder är det slående att dagbarnvårdarnas förutsättningar för att utföra sitt arbete ter sig så olika. De största skillnaderna rör dagbarnvårdarnas arbetsvillkor. Det är bara i få länder som merparten av dagbarnvårdarna är kommunalt anställda. I några andra länder kan de antingen vara anställda av en organisation, eller knutna till en organisation som utövar tillsyn, placerar barn, ger stöd och fortbildning, samt oftast även betalar dem. Vanligast är dock att dagbarnvårdarna arbetar som egna företagare. Då styrs deras verksamhet av olika lokala eller statliga regler, men oftast måste de själva skaffa sig den utrustning och utbildning som krävs. I många länder har dagbarnvårdarna bildat föreningar som tar till vara deras intressen. Föreningarnas uppgift är bland annat att stödja dem som fått problem, anordna konferenser och kurser och förhandla fram rimliga försäkringsvillkor.

I det aktuella kapitlet beskriver jag kort hur familjedaghemsvksamheten organiseras i elva länder: Australien, Danmark, Frankrike, Irland, Israel, Kanada, Nya Zeeland, Storbritannien, Tyskland, Ungern och USA. Därefter ges exempel på aktuell forskning och utveckling i länderna. Att jag har valt just dessa länder beror på att de har kommit långt i utvecklingen av sin familjedaghemsvksamhet, att det finns intressant forskning eller att de på andra sätt är intressanta att studera.

Familjedaghemmens dilemman

Det samlade materialet visar att familjedaghemsvksamhet innebär en rad dilemman, förmodligen på grund av att verksamheten bedrivs någonstans i gråzonen mellan offentlig och privat verksamhet.

Forskningens dilemma rör svårigheterna att jämföra resultat på grund av verksamhetens komplexitet. Ett annat dilemma är hur man kan använda forskningsrön från andra länder eller äldre forskning. Hur mycket av resultaten beror på att förhållandena för de studerade familjedaghemmen är annorlunda? Hur mycket är generaliserbart och universellt? Innan forskningsresultat från ett annat land eller en annan tid generaliseras, bör man först sätta sig in i vilken typ av verksamhet som undersöktes och diskutera om resultaten kan vara giltiga här och nu. Mycket forskning går ut på att beskriva kvalitet i familjedaghem, eller förutsättningar för kvalitet. Kvalitet är ett mycket använt, men också omstritt begrepp. För att kunna diskutera begreppet, måste det studeras på många olika nivåer och ur många olika perspektiv. Hur det definieras påverkar naturligtvis vem som ges tolkningsföreträde.

Att svensk familjedaghemsvksamhet alltid har varit ett politiskt dilemma framgår tydligt när man studerar utvecklingen i Sverige. Myndigheterna har betraktat verksamheten som en nödvändighet för att täcka in behovet av barnomsorg, samtidigt som verksamheten främst har betraktats som tecken på brist på utbyggd daghemsvksamhet. Att föräldrar i stor utsträckning

har tyckt om familjedaghemmen och sökt sig dit har ibland tolkats som bristande kunskap om vad daghemmen skulle kunna ge i stället. En annan tolkning har varit att föräldrarna egentligen helst skulle vilja vara hemma med sina egna barn och därför föredrar familjedaghem som den nästbästa lösningen. De olika tolkningarna speglar naturligtvis olika ideologiska inriktningar. Familjedaghem passar inte in i någon ideologisk fälla.

Svenska dagbarnvårdare i dag ser sig själva som en yrkesgrupp och förväntar sig att bli behandlade som professionella barnomsorgsarbetare. Att detta inte är självklart för alla utanför familjedaghemsvärksamheten, att vägen dit har varit lång och att det i en del andra länder fortfarande finns en lång väg att gå för att nå dit, finns det många exempel på i denna kunskapsöversikt. Av kommunmaterialet framgår tydligt att dagbarnvårdarna verkligen arbetar för att utveckla sin professionella roll genom att beskriva sitt arbete i broschyrer, på hemsidor och i verksamhetsplaner. Därigenom utvecklar de också sin förmåga att verbalisera sitt arbete, att med ord uttrycka vad de gör och vad de vill göra.

Kan man tala om pedagogisk verksamhet i familjedaghem? Det beror på hur man definierar begreppet. Den verksamhet som beskrivs i kommunmaterialet visar, trots individuella skillnader, ändå en ganska likartad bild. Vardagen i familjedaghemmen består numera av två komponenter, dels utåtriktade aktiviteter som planeras av dagbarnvårdarna inom gruppen, dels aktiviteter i dagbarnvårdarens hem där barnen i hög grad har möjlighet att själva välja vad de vill ägna sig åt. Nästan alla dagbarnvårdare framhåller att den särskilda vardagspedagogiken är viktig i deras arbete. Vardagspedagogiken definieras som ett medvetet och genomtänkt sätt att ta vara på alla praktiska göromål i vardagslivet, som bakning och matlagning, städning och tvätt, trädgårds- skötsel och många andra sysslor som måste utföras i ett hem.

Framtidsscenarier kan tänkas vara att

- familjedaghemmen försvinner
- familjedaghemmen finns integrerade i annan verksamhet med speciella funktioner
- familjedaghemmen finns kvar med en egen, respekterad profil, antingen i kommunal eller privat regi.

Summary

The history of family day care

Family day care has existed since 1946 with some kind of inspection and subsidies from local authorities. In 1968 this kind of service received national subsidies for the first time, followed by National Guidelines from the National Board of Social Services. They stipulated what demands the local authorities had to meet: that the caregivers had to be employed according to a national agreement with a Trade Union, and that the local authorities inspected the caregivers' homes. Since then, there has been no further binding national regulations, although the National Board of Social Services and later on the National School Authorities have presented new Guidelines. The various regulations for national subsidies have made a big impact on the shaping of family day care as they mostly aimed at limiting the development of this service. In 1994 this kind of regulations stopped. Even the national agreements have been important and they mirror the development of the caregivers, from being merely paid by the hour to being entitled to the same rights as other employees. During the 1990ies, the local authorities started making up local agreements with the Trade Union. Family day care has always been an inexpensive alternative to other kinds of childcare, though it has proved difficult to compare the costs, as the local authorities use various different ways to calculate.

The development of family day care accelerated during the 1970ies. At most, in 1979, 47 percent of all children in public childcare had a place in family day care, and in 1988 173,000 children were placed in this kind of service. Since then, both the number and the percentage have dropped dramatically, and in 2001 less than 50,000 children were in around 9,000 family day care homes. The development in the various municipalities varies a lot and some local authorities no longer offer any family day care. As for training, in-service training, support and

supervision there are great variations all over the country, as well as in the co-operation between caregivers in family day care and other kinds of childcare. A very important development, seen all over Sweden, is the collaboration of caregivers in smaller groups. At least once a week, they meet for planned activities with the children in their care.

Swedish research on family day care was mostly published during the 1990ies. There were some extensive, longitudinal projects, following and assessing children in various kinds of childcare. The results do not show any real differences between children in different childcare services. What seems most important is the satisfaction of the mother as for her situation of life. Some smaller studies have described the conditions of the service, the role of the caregiver, and the parents and children in care. In the early 2000ths, two doctoral dissertations on family day care were presented.

Sweden year 2002

During the autumn 2002, an inquiry was sent to all local authorities in Sweden, asking for reports on family day care. 110 local authorities responded and sent their annual report, evaluations of all kinds and much more. Most commonly sent were reports from the family day care supervisors and evaluations from the caregivers. Seen together this material gives a very positive picture of family day care services, showing engaged caregivers that make a big effort to do a good job. There are problems connected with this service as well, though, mostly because of the prevailing uncertainty as for the future of family day care. Evidently, there are big differences among the local authorities as for the organisation of family day care. Some have placed this service with local headmasters, responsible for all kinds of schools and childcare within a set area. Others have a special unit for family day care. It is within the latter kind of organisation that supervisors can be found with a strong commitment towards this kind of childcare. When one person is responsible

for many different services, there is a clear risk that family day care does not get the needed attention.

Many local authorities have produced some kind of evaluation, mostly as enquiries to parents or staff. Generally, when family day care is compared with other kinds of childcare, it is valued as much or even more than other services by the parents. Unfortunately, the methods used by the local authorities differ so much that it is not possible to get an overall assessment.

Family day care internationally

In most industrialised countries, family day care plays an important part as a childcare service. In the English-speaking countries: Australia, Canada, Ireland, New Zealand, United Kingdom and USA, this service constitutes a great part of out-of-home childcare for pre-schoolers. But even in many other Western-European countries family day care is important.

Looking at the various countries it is obvious that the conditions of the caregivers vary a great deal. The biggest differences concern the working conditions of the caregivers. It is only in a few countries that most of the caregivers are employed by their local authorities. In some countries, they might be employed by some organisation, or they are attached to one. The organisations then places children in care, they provide supervision, inspection, training opportunities and they often pay the caregivers. Most often, the caregivers are self-employed, though. Their work is then directed by local or national regulations, most often they have to arrange for their own equipment and training. In many countries, the caregivers have build associations that can provide support if they have problems, that can arrange conferences and training opportunities, and that can negotiate fair conditions of insurance for them.

In this chapter I have described how family day care is organised in eleven countries: Australia, Canada, Denmark, France, Germany, Hungary, Ireland, Israel, New Zealand, United

Kingdom and USA. Examples of current research and development in these countries are given. These countries were chosen because of their conditions of family day care, or because there is interesting research or developments.

The dilemmas of family day care

This survey indicates that the service of family day care implies a series of dilemmas, probably because it is conducted somewhere between the public and the private sphere.

The dilemma of research concerns the difficulties in comparing results, due to the complexity of the service. Another dilemma is how to use findings from other countries, or older research. How many of the results depend on different conditions of the care? What can be generalised and universal? Before generalising findings from another country or time it is important to study the conditions for the service studied, and to discuss whether the results can be valid here and now. Much research aims to describe quality in family day care, or the basis for quality which is a much-used conception. In order to discuss it, it must be looked at from many levels and perspectives. How this conception is defined, naturally depends on who gets the priority of interpretation.

When studying the development of family day care in Sweden, it becomes obvious that this service always has been a political dilemma. The service has been regarded as necessary by the authorities, in order to cover the need for childcare, but at the same time, it has mostly been seen as a sign of lack of centre-based care. That parents have liked this service to a great extent, and wanted it, sometimes has been interpreted as lack of understanding of the good of centre-based care. Or else, it has been supposed that parents would rather stay at-home with their children and therefore have seen family day care as the second best solution. Obviously, the different interpretations mirror different political ideologies. Family day care does not fit into any ideological booth.

Today, Swedish family day carers view themselves as professional childcare-givers and expect to be treated as such. This survey gives many examples, showing that this is not evident for people outside this service, that it has taken a lot to get where they are, and that caregivers in many other countries still have a long way to go before they reach there. Studying the reports from local authorities, it becomes obvious that the caregivers work to develop their professional role, through describing their work in leaflets, inter-net sites and annual reports. Thus, they also develop their capability of verbalising their work, to express in words what they do and what they want to do. Can the work of the caregivers be described as pedagogical? It depends on how this conception is defined. Although there are individual differences, the service described in the reports from local authorities seems rather similar. Nowadays, the everyday life in family day care has two components, one with extrovert activities, planned by the caregivers in co-operation, another performed in the home of the caregiver, where the children in care can decide themselves, to a high degree, what they want to do. The special kind of everyday pedagogic is highlighted by almost all caregivers. It is defined as a deliberate and well-reasoned way of using all practical work, as baking and cooking, cleaning and washing, gardening and many other duties, for helping the learning of the children.

Future scenarios may be:

- Family day care disappears
- Family day care gets specialised functions and integrates in other childcare services,
- Family day care remains with its own, respected profile, either as a public or a private childcare service.

Inledning

Familjedaghem är förmodligen den form av kommunal barnomsorg som väcker flest känslor för och emot, samtidigt som få människor egentligen vet vad denna verksamhet kan erbjuda barn i dag. Det förekommer mycket tyckande, många åsikter och förhållandevis lite egentlig kunskap om familjedaghem, som har kallats den osynliga barnomsorgen.

Denna kunskapsöversikt har som syfte att vidga kunskapen om familjedaghem. Ambitionen har varit att presentera mesta möjliga kunskap, inte bara om svenska familjedaghem, utan också om denna barnomsorgsform i en rad andra länder. I kunskapsöversikten finns både information om organisations- och administrationsformer och en genomgång av tillgänglig forskning. Naturligtvis har det inte varit möjligt att redovisa all forskning, men den viktigaste forskningen från modern tid – som har varit tillgänglig – finns med. I det sista kapitlet finns en diskussion av olika problemområden, familjedaghemmens dilemman, med en förhoppning om att kunna belysa och vidga förståelsen kring några av de oklarheter och frågetecken som finns runt verksamheten i dag.

Familjedaghemmens historia och bakgrund

Statliga utredningar

Så länge kvinnor har arbetat utanför hemmet har andra kvinnor hjälpt med tillsynen av barnen, även om det förmodligen oftast har skett inom familjen. För ensamstående kvinnor med småbarn var ofta enda möjligheten att utackordera barnen, för det mesta till morföräldrarna, men även till fosterhem. Det finns beskrivningar av den vanvård som ofta förekom i sådana fosterhem och redan 1902 infördes den första lagstiftningen som reglerade verksamheten. Fosterdaghem, eller familjedaghem, omfattades dock inte av någon lagstiftning och det dröjde länge innan denna form av barnomsorg fick någon uppmärksamhet från samhällets sida.

Första gången det sker är i Befolkningskommissionens Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier mm (SOU 1938:20). I betänkandet behandlas egentligen inte familjedaghem, men det framgår att tillsynsformen finns. I kapitlet om den offentliga inspektionen av institutioner för småbarnsfostran framhålls följande i samband med den offentliga kontrollen av småbarnsvård utanför hemmet.

”Sålunda har det egendomliga förhållandet uppstått, att barnhemmen omgärdats med så starka garantier, att särskild koncession fordras för rätten att mottaga mer än två fosterbarn till vård i ett och samma hem, medan för rätten att öppna sitt hem för dagvård av barn inga som helst regler uppställts.” (s.60)

Senare i samma kapitel anförs:

”För övrigt tager kommissionen för givet, att få människor äro benägna att åberopa föräldrars rätt att fritt bestämma över sina barns förhållanden såsom något motskäl mot offentlig kontroll över här ifrågavarande institutioner. Praktiskt sett torde ingen invändning komma att göras, då befolkningskommissionen rekommenderar offentlig inspektionsrätt över samtliga institutioner, som för vård, fostran eller undervisning mottaga mera än förslagsvis tre främmande barn.” (s.61)

Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att vård av andras barn i det egna hemmet skulle räknas in under barnavårdande institutioner och att samma krav skulle ställas på denna verksamhet. Detta blev dock inte fallet och förslagen till statsbidragsregler är utformade så att vård i privata hem inte finns med.

Utredningen erkänner – om än i en bisats – att det förekommer vård av barn i privata hem, men avstår från att ta ställning till verksamheten. Detta avslöjar en ambivalens i inställningen till familjedaghemmen: Å ena sidan behövs verksamheten för att kvinnor ska kunna förvärvsarbeta, å andra sidan passar den inte in. Denna ambivalens kommer att följa familjedaghemmen i alla följande offentliga skrifter.

Under kriget, och särskilt strax efter, blev behovet av kvinnlig arbetskraft akut och allt fler föräldrar, särskilt i de större städerna, letade efter sätt att lösa sina akuta barnomsorgsbehov. Allt fler barn placerades hos en dagmamma, samtidigt som det fanns krav och önskemål om någon form av subventionerad och reglerad verksamhet. Detta diskuterades i utredning efter utredning, fast åsikterna om familjedaghemmens roll i den samlade barnomsorgen varierade. I utredningen för hem och familjefrågor (SOU 1947:46) betraktar man familjedaghem som en av flera huvudformer av barntillsyn. I utredningen från 1946 års kommitté för den halvöppna barnvården (SOU 1951:15) anser man att daghemmen är viktigast, men att båda formerna bör byggas ut. Kommittén menar att särskilt nervösa barn, barn med långvariga sjukdomar och efterblivna barn passar särskilt bra i familjedaghem. I 1954 års familjeutredning (SOU 1955:29) anser man att både daghem och familjedaghem, trots tidigare motstånd mot bägge formerna, är accepterade och under utveckling.

Under åren 1965, 66 och 67 avslår riksdagen motioner med förslag om statsbidrag till familjedaghemmen. I stället tillsätts år 1966 Familjedaghemsutredningen, som ska komma med förslag på hur familjedaghemmen kan utvecklas i framtiden. I sitt betänkande Samhällets barntillsyn – barnstugor och familjedaghem (SOU 1967:39) tar utredarna starkt ställning för en

utbyggnad av daghem, men menar att familjedaghemmen behövs till dess att daghemmen har byggts ut så att de täcker alla behov. De säger också att familjedaghemmen i framtiden endast kommer att vara nödvändiga på mindre orter där det inte finns underlag för barnstugor, samt för barn som behöver tillsyn utöver daghemmens öppningstider eller är känsliga för infektioner. Utredningen föreslår en rad åtgärder, till exempel att dagbarnvårdarna får skälig lön och utbildning, information samt en särskild arbetsledare med ansvar för familjedaghemmen. För att detta ska bli möjligt föreslår utredningen att kommunerna får statsbidrag och att Socialstyrelsen får i uppdrag att utforma reglerna för dessa. Betänkandet får en positiv behandling av riksdagen och vid årsskiftet 1968–69 kommer för första gången Råd och anvisningar från Socialstyrelsen, samtidigt som statsbidragen införs.

Nästa stora utredning som får betydelse för utvecklingen av familjedaghemmen är Barnstugeutredningen som blir avgörande för utformningen av den framtida barnomsorgen.

Utredningen har inte i uppdrag att skriva om familjedaghem, företeelsen nämns ytterst kortfattat i direktiven. I betänkandet (SOU 1972:26) understryks att familjedaghemmen endast har en funktion under en begränsad tid. Barnstugeutredningen har svårt att se att familjedaghemsvärksamheten kan ha någon framtid, annat än i glesbygd och i nybyggda områden, där barnstugorna ännu inte har byggts ut. Till dess kommer familjedaghemmen dock att spela en viktig roll och därför, anser utredarna, bör dagbarnvårdarna knytas till barnstugorna så att de på det viset kan få lära sig något om pedagogik. Utredningen leder så småningom fram till en ny lag om barnomsorg med samma inställning till familjedaghem: De behövs under en utbyggnadsperiod, men har inget eget värde.

Familjestödsutredningen har inte i uppdrag att utreda familjedaghem, men tar ändå fram en rapport som beskriver verksamheten Familjedaghem – vår osynliga barnomsorg (Karlsson 1979). I utredningens betänkande (SOU 1981:25) beskrivs daghemmen som ryggraden i barnomsorgen, och det sägs familjedaghem förmodligen kommer att finnas kvar även i framtiden. Familjestödsutredningen är den första som erkänner att det fak-

tisk kan finnas föräldrar som föredrar denna barnomsorgsform för sina barn. Andra barn som man kan tänka sig gynnas av verksamheten är barn i glesbygd, infektiöskänsliga barn, barn som behöver endast en vårdare eller vistas i en liten barngrupp samt vissa invandrabarn. Utredarna anser att det bör ställas samma kvalitetskrav på familjedaghem som på annan barnomsorg, samtidigt som de olika verksamhetsformerna behåller sin särprägel. Dagbarnvårdarna bör få barnskötarutbildning, kontinuerlig handledning och möjlighet att samarbeta i dagbarnvårdargrupper för att få en starkare yrkesmedvetenhet.

Barnomsorg och skola-kommittén (SOU 1997:157) refererar till regeringens proposition Förskoleklass och andra skolfrågor (1997/98:6) där man föreslår att sexårsverksamheten ska sammanföras med skolan. Utredarna har svårt att se någon annan anledning till att familjedaghem ska finnas kvar än för att skapa valmöjligheter och för att inte alla barn kan erbjudas plats i förskolan. Kommittén ger inga exempel på grupper av barn som skulle passa bättre än andra i familjedaghem. Det är bara föräldrarnas rätt att välja som berättigar att familjedaghem ska finnas kvar. Förskolorna, som daghemmen nu döps om till, får en egen läroplan, men denna ska inte gälla för familjedaghem. De får i stället Allmänna råd (Skolverket 2000a). Kommittén föreslog också att det skulle införas allmän förskola för alla barn från ett års ålder, men regeringen beslöt i stället att införa allmän förskola i första hand för barn från fyra år.

Genom åren har det funnits många tveksamheter till familjedaghemmen. Det har kommit till uttryck i de olika utredningarna. Flera av de tidigare utredningarna nämner särskilt risken att barnen ska knyta an för mycket till sin dagbarnvårdare, varvid det skulle kunna uppstå konkurrens mellan mamman och dagbarnvårdaren. Trots att 1954 års Familjeutredning tillbakavisar dessa farhågor, efter att ha låtit utföra en studie av barns reaktioner, återupptar Familjedaghemsutredningen frågan.

Ett annat återkommande argument mot familjedaghem är att verksamheten är för instabil eftersom dagbarnvårdarna arbetar så kort tid. Detta argument tillbakavisas i 1954 års

Familjeutredning, och i Familjestödsutredningens undersökningar visar det sig också att det är överdrivet. Samtidigt är det intressant att se hur utredarna tydligen anser att dagbarnvårdarna ska vara beredda att ställa upp för alla barn, sjuka, infektionskänsliga och barn på obekvämtid, som inte passar in på daghemmet. Att en arbetssituation som detta skulle kunna medverka till en kort anställningstid tas inte upp av någon. Ytterligare invändningar mot familjedaghem är dagbarnvårdarnas brist på utbildning och svårigheterna med att få ordentlig insyn i verksamheten.

Utredningarna nämner också fördelar med verksamheten. Främst handlar det om att familjedaghem är billigt och dessutom kan ordnas snabbt, utan investeringar för kommunerna i särskilda fastigheter. Samtidigt finns möjlighet att dra nytta av de kvinnor som gärna vill vara hemma med sina egna barn. Således skrev redan Kommittén för den halvöppna barnvården (SOU 1951:15) följande.

”Verksamhetens framgång vilar i stor utsträckning på att man får fram lämpliga familjedaghem, vilka hysa intresse för denna form av barneftersyn och äro villiga att göra en social insats utan stor ekonomisk vinning. Det vore mycket önskvärt om man kunde få familjer, där modern tidigare varit t.ex. barnträdgårdslärlarinna, sjuksköterska, socialarbetare etc. att åtaga sig tjänstgöra såsom familjedaghem. Härigenom skulle man kunna utnyttja kvalificerad, nu icke sysselsatt arbetskraft samtidigt som barnens behov av viss pedagogisk fostran kunde tillgodoses.” (s. 204–205)

Det är också detta argument som ligger bakom Barnstugeutredningens förslag att familjedaghem ska finnas i nybyggda områden. Utredarna förordar alltså att verksamheten används som buffert. Vad detta innebär för dagbarnvårdarnas yrkeskänsla och för stabiliteten i verksamheten ägnas ingen uppmärksamhet. Dock anser barnstugeutredningen att dagbarnvårdarna måste vara inställda på att kunna övergå till arbete inom förskolan – ”detta kan få en viktig effekt på dagbarnvårdarnas inställning till sin arbetsuppgift”. Vad utredarna inte skriver är vilken inställning till dagbarnvårdaryrket ett sådant synsätt skulle innebära.

För att råda bot på de brister utredarna finner hos familjedaghemsvirksamheten föreslås en rad åtgärder, där en av de oftast återkommande är att knyta familjedaghemmen till barnstugorna. Först med Familjestödsutredningen följer ett flertal försök att genomföra detta, och man noterar svårigheterna med att få ett sådant samarbete att fungera, varefter utredningen fokuserar på dagbarnvårdarnas eget samarbete i grupper. Flera av de andra utredningarna hade nämnt möjligheten till samverkan mellan dagbarnvårdarna, men då främst för att efterlikna daghemmens arbetssätt, inte för att utveckla familjedaghemmens egen särart. I de flesta utredningar står att familjedaghem måste kompletteras med annan verksamhet. Det räcker alltså inte med familjedaghemmen i sig för att ge en fullgod verksamhet. Dessutom föreslår man i nästan alla utredningar att kommunerna ska utöva tillsyn och ge dagbarnvårdarna någon form av utbildning. I ingen utredning finns det dock några mer specifika förslag när det kommer till omfattningen av tillsynen, utan det överlämnar man till Socialstyrelsen.

Genomgående är utredarna ganska cyniska i sina ställningstaganden till familjedaghem. Det är en verksamhet som behövs för att klara av efterfrågan på barnomsorgen, men den betraktas främst som en nödlösning som det är lätt att göra sig av med. Hur dagbarnvårdarna ser på verksamheten, hur barnen trivs, att föräldrar skulle kunna föredra denna form av barntillsyn eller att den skulle kunna ha egna värden nämns inte.

Styrdokument

I och med att riksdagen fattade beslut om att ge statsbidrag till familjedaghem fick Socialstyrelsen i uppdrag att utforma riktlinjer för verksamheten. Första gången skriften Råd och anvisningar utkom var år 1968. Socialstyrelsen gav ut Råd och anvisningar om kommunal familjedaghemsvirksamhet i november 1968. Skriften följer i stort familjedaghemsutredningens förslag och sätter upp villkor för statsbidrag till kommunerna. Olika kvoterings- och balansregler sätts upp, dels för att tvinga kommunerna att anordna barnomsorg i en viss omfattning, dels för att

begränsa andelen familjedaghem i förhållande till daghem.
Villkoren för statsbidrag var att

- dagbarnvårdaren skulle vara anställd av kommunen genom avtal
- familjedaghemmet skulle vara godkänt av barnavårdsnämnden.

Utöver detta rekommenderar man att dagbarnvårdarna får en utbildning på 90 timmar, att de inte får ta emot fler än fyra förskolebarn men helst fler än ett, att dagbarnvårdaren och hennes familj genomgår hälsokontroll, att det ges möjlighet till en varsam invänjning av barnet och att det finns kommunala barntillsynskonsulenter, som får en "begränsad" arbetsbelastning. Vad detta innebär preciseras inte i anvisningarna. Dessutom bör kommunerna anordna informationsträffar för dagbarnvårdarna. Det bör finnas ett samarbete mellan föräldrar, dagbarnvårdare och barnstugor. Dagbarnvårdarna bör få lekpaket och annat lekmaterial och slutligen bör det ges möjlighet till avlösning genom social hemhjälp.

Råd och anvisningar från Socialstyrelsen utkom igen år 1977. Skriften följer upp den nya lagen om barnomsorg från 1976 som påbjöd en kraftig utbyggnad av barnomsorgen. Dagbarnvårdarna bör enligt den utökade samarbetet med institutionerna genom att dagbarnvårdarna regelbundet besöker förskolorna och deltar i deras arbete. Främst är de nya råden en bearbetning och modernisering av tidigare råd och anvisningar. År 1981 publicerar Socialstyrelsen det första förslaget till en arbetsplan för förskolan som inte omfattar familjedaghem (Socialstyrelsen 1981). Året efter träder den nya socialtjänstlagen i kraft. I § 13 står: "Förskoleverksamhet bedrivs i form av förskola, som organiseras som daghem eller deltidsgrupp, i form av familjedaghem och i form av kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola). Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem, integrerad skolbarnsomsorg eller familjedaghem." År 1984 kommer Socialstyrelsens skrift Pedagogiskt program för förskolan som "ska kunna gälla för all förskoleverksamhet i landet". Materialet handlar uteslutande om arbetet i förskolor. I

stället utkommer 1988 skriften Allmänna råd från Socialstyrelsen om familjedaghem. Råden följer i princip Pedagogiskt program för förskolan, även om det generellt sett ställs lägre krav på familjedaghemmen. Den största nyheten i dessa allmänna råd är att familjedaghemmen för första gången tillmäts en pedagogisk betydelse, även om den har andra förutsättningar än vad andra barnomsorgsformer har. De allmänna råden innehåller mest förklarande text om verksamheten, och ytterst få egentliga råd om hur verksamheten bör utformas. Samtidigt utger Socialstyrelsen boken Att arbeta som dagbarnvårdare (Karlsson 1988) som grundar sig på tankarna från pedagogiska programmet, men är utarbetad för dagbarnvårdarna. År 1995 kom Socialstyrelsen med nya allmänna råd i skriften Barnomsorgen i socialtjänsten. I denna skrift framgår att även om familjedaghem ses som en del av förskoleverksamheten, som genom pedagogisk verksamhet erbjuder barn fostran och omvårdnad, så har inte familjedaghemmen samma roll som annan förskoleverksamhet. Familjedaghemmen kan erbjuda omvårdnad och daglig omsorg, står det, medan endast högskoleutbildad personal kan leda pedagogisk verksamhet. Därmed tar dessa allmänna råd tillbaka, vad de förra hade gett, nämligen en pedagogisk legitimitet till familjedaghem.

Vid årsskiftet 1997–98 övergick huvudansvaret för all barnomsorg från Socialstyrelsen till Skolverket. Ett år senare flyttades verksamheterna från Socialdepartementet till Utbildningsdepartementet.

Som tidigare nämnts föreslog Barnomsorg och skola-kommittén (SOU 1997:157) att Skolverket skulle utarbeta nya allmänna råd för familjedaghem i stället för den läroplan som förskolorna fick, och år 2000 publicerades de nya allmänna råden. I dessa förekommer en rad råd till kommunerna om hur de bör utforma familjedaghemmen, tillsammans med fördjupande kommentarer. Man anser till exempel att kommunerna bör utarbeta en policy för hur barngruppen i familjedaghemmen ska vara sammansatt och hur stor den ska vara, vilka krav som ska gälla vid nyanställning av dagbarnvårdare och vad som ska krävas av familjedaghemmens lokaler. I de allmänna råden ligger

fokus på dagbarnvårdarnas arbete i det egna hemmet, medan samarbetet mellan dagbarnvårdarna endast berörs kort.

Allmänna råd är en något luddig typ av styrdokument. I motsats till lagar och förordningar, som till exempel läroplaner, är inte allmänna råd bindande för kommunerna utan de är rekommendationer. Om en kommun väljer att bortse från vad som skrivs i de allmänna råden får det inga konsekvenser, bortsett från att den myndighet som utövar tillsyn, numera Skolverket för familjedaghem, har möjlighet att fråga varför inte kommunen följer råden och eventuellt även rikta kritik mot kommunen.

Styrmedel

Från den organiserade barnomsorgens början har statsbidrag varit ett viktigt medel för att statsmakten ska kunna styra utvecklingen. De första statsbidragen infördes efter ett förslag från Familjedaghemsutredningen (SOU 1967:39). I Socialstyrelsens Allmänna råd från 1988 beskrivs hur det från början utarbetades olika kvoteringsregler och balansregler för att inte kommunerna ensidigt skulle satsa på familjedaghem utan att samtidigt bygga ut daghemmen. Det innebar att kommuner med över 10 000 invånare inte fick statsbidrag för platser i familjedaghem om de översteg antalet platser på daghem. Denna balansregel togs bort 1972. Men fortfarande fanns en ekonomisk styrning av kommunerna, genom att familjedaghem fick lägre statsbidrag än annan barnomsorg. I tidningen Dagbarnvårdaren (1986, nummer 4) finns en genomgång av de då nya statsbidragsreglerna och hur de påverkar verksamheten i familjedaghem. Där det till ett barn under tre år som var placerad på heltid på daghem utgick ett statsbidrag på 32 750 kronor, fick kommunen endast 16 500 kronor i statsbidrag till familjedaghem för ett heltidsbarn i samma ålder. Bidragsreglerna innebar en stark styrning av deltidsbarn till familjedaghem, vilket i sin tur innebar att dagbarnvårdarna helt plötsligt fick ta emot flera barn än tidigare för att nå upp till en heltidslön.

År 1994 tog riksdagen beslut om en ny lag som innebar att öronmärkta statsbidrag avskaffades. I stället fick kommunerna fördela statsbidragen som de själva ville, samtidigt som de blev skyldiga att erbjuda förskoleverksamhet för barn från ett års ålder, och en viss kvalitetsgaranti infördes.

Avtal

Från första början fick dagbarnvårdarna en viss ersättning beräknad per timme och barn. En viktig motivering för att välja familjedaghem var emellertid att de var billiga, och helst önskade man hitta dagbarnvårdare som var beredda att åta sig arbetet mer för att göra en insats än för att tjäna på det. Detta synsätt levde kvar länge. Dagmamman betraktades som en hemmafru som bara behövde lite fickpengar, men 1969 startade dagbarnvårdare i Stockholm Dagmammornas intresseförening som en protest mot att de nu skulle behöva betala skatt på sin redan låga lön (Nilsson 1991). I mars 1970 lades föreningen ner och dagbarnvårdarna gick i stället in i Svenska Kommunalarbetarförbundet som endast motvilligt gick med på att låta dessa – som man tyckte – hemmafruar ansluta sig.

De första avtalen som Kommunalarbetareförbundet tecknade för dagbarnvårdarna år 1970 gav dem en timlön på 2 kronor och 60 öre, förutom en viss ersättning för utgifter för mat, den så kallade omkostnadsersättningen, som 1970 var åtta kronor per barn på heltid (Dagbarnvårdaren 1986, nr 6). Samtidigt fick dagbarnvårdarna ersättning i tre dagar om ett barn inte kom och föräldrarna inte hade förvarnat om detta. För varje nytt avtal förbättrades dagbarnvårdarnas avtal lite, och så småningom utökades lönen till två månader om ett barn uteblev. År 1977 fick dagbarnvårdarna en form av månadslön, den så kallade garantilönen, som särskilt kom att användas vid placering av barn i behov av särskilt stöd när inte dagbarnvårdaren kunde ha full barngrupp.

År 1985 fick dagbarnvårdarna månadslön. Den beräknades motsvara vård av tre barn på heltid och ett på deltid, men många dagbarnvårdare hade flera barn. Om barn blev sjuka fick dag-

barnvårdarna bara grundlönen och förlorade då vad de hade utöver den. Det fanns många andra detaljer i det nya avtalet som dagbarnvårdarna reagerade emot. Nu fick de inte längre ha några förbehåll om arbetstider eller om vilka barn de ansåg sig klara av, och i princip skulle de vara beredda att ta emot barn 55 timmar per vecka utan att garanteras en full månadslön. Det utbetalades ersättning för arbete på obekvämtid, fast den var snålt tilltagen jämfört med andra yrkesgruppers OB-tillägg. Alla dagbarnvårdarna blev inplacerade i lägsta löneklass, oberoende av hur många år de hade arbetat och inte heller utbildningen betydde något för lönesättningen. Dagbarnvårdare över hela landet var i uppror och det utbröt spontana strejker och protestaktioner som gav återklang i medierna.

Under 1990-talet började allt fler kommuner frånga det centrala avtalet och slöt i stället lokala avtal med Kommunalarbetareförbundet (Familjedaghem 1995 nr 2). Fördelen var att man i kommunerna kunde anpassa de lokala avtalen till de förhållanden och behov som fanns i där. Särskilt var det frågor om anställningstrygghet, ersättning för obekvämtid, barngruppens sammansättning och inte minst arbetstiden som blev föremål för lokala förhandlingar. Som svar på en fråga från tidningen Familjedaghem 2001 (nr 6) sa en representant för Kommunalarbetareförbundet att alla kommuner numera har lokala avtal för dagbarnvårdarna, men att det inte finns någon samlad överblick över hur de lokala avtalen har utformats. Vad som särskilt kännetecknar dem är dock att dagbarnvårdarnas arbetstid har begränsats, från att de tidigare måste vara beredda att ställa upp 55 timmar per vecka rör det sig i dag om 40 timmar.

Kostnader

Familjedaghem har alltid varit ett billigt alternativ till institutionell barnomsorg, eftersom kommunerna slipper kostnader för lokaler. Den snabba etableringen av familjedaghemmen hänger förmodligen ihop med detta.

Kostnaderna för en plats i familjedaghem varierar mellan kommunerna. För att få klarhet i hur kommunerna räknar ut sina kostnader tillsatte Socialstyrelsen en arbetsgrupp som skulle utarbeta en gemensam nyckel för bedömningen av kostnaderna i familjedaghemmen. Av gruppens rapport (Saxin och Hermansson 1994) framgår att kommunernas sätt att beräkna kostnaderna för verksamheten skiljer sig på många punkter, om kommunen till exempel räknar in arbetsledarens tid, lokalkostnader för grupplokal eller öppen förskola, administrativa kostnader med mera. År 1995 redovisade Brita Holm på Socialstyrelsen att den genomsnittliga bruttokostnaden per inskrivet barn i familjedaghem uppgick till 47 000 kronor, med en variation från 42 300 till 58 900 kronor, där landsortskommunerna stod för den lägsta och storstadskommunerna för den högsta kostnaden.

Fortfarande består dessa skillnader i kostnad per plats i familjedaghem. År 2001 kostade en heltidsplats i familjedaghem i genomsnitt 97 700 kronor per år jämfört med 118 200 kronor för en heltidsplats i förskola (Skolverket 2002b). Variationerna mellan kommunerna är stora. En heltidsplats i familjedaghem uppges kosta 173 700 kronor i Täby mot 67 300 kronor i Nacka, båda är förortskommuner till Stockholm. Det finns inga uppgifter om hur kostnaderna har beräknats. Den högsta kostnaden uppges av Haparanda, 207 500 kronor för en heltidsplats. Den lägsta av Sigtuna, med 56 300 kronor per heltidsbarn och år. Att kostnadsredovisningarna är mycket osäkra blir därmed tydligt.

Utvecklingen i kommunerna

Flera av utredningarna har försökt följa upp och beskriva vad som händer runt om i kommunerna. I Stockholm infördes september 1946 ett system med fosterdaghem som förvaltades av Fosterbarnsinspektionen (SOU 1947:46). En fosterdagamma kunde få ersättning från kommunen, tre kronor om dagen för barn över tre år, och tre kronor och femtio öre för barn under tre. Mödrar kunde själva föreslå ett fosterdaghem, förslag till

lämpade hem kunde komma från barnvårdscentraler, fosterbarnsinspektriser eller daghemsföreståndare. Hemmet inspekterades innan det godkändes, och mamman betalade en avgift till kommunen. Samma avgift som om barnet varit på en barnstuga. Erfarenheterna av detta system var mycket goda, det fanns många "utomordentligt trevliga hem" och administrationskostnaderna var små. Familjedaghemmen som de snart började kallas i Stockholm blev snabbt allt fler och för att kunna ge pedagogisk handledning anställdes särskilda förskollärare som inspektriser för att kunna inspirera dagmammorna (SOU 1951:15). Snart fick dessa inspektriser ta över kontrollen av hemmen, särskilt de nya, som kontrollerades på samma sätt som fosterhemmen.

I Malmö prövades ett annat system (SOU 1947:46). Här delades kostnaderna upp mellan staden, arbetsgivaren och mamman. Men platserna var bara knutna till vissa företag och helt styrda av företagets behov av kvinnlig arbetskraft – ett villkor var att mamman inte tidigare hade förvärsarbetat. Erfarenheterna från Malmö var inte odelat positiva, eftersom de involverade företagen inte ville binda sig för en längre tids stöd. Därför avskaffades denna verksamhet igen efter något år, trots att det fanns en del positiva erfarenheter. Emellertid sa Barndaghemsstyrelsen att "vård av barn i barndaghem är att föredra framför vård av dem i familjedaghem" (s. 198, SOU 1951:15). År 1950 startades en ny familjedaghemsverksamhet, nu enligt samma mall som i Stockholm.

Ganska snart startades familjedaghem, med någon form av ekonomisk subvention från kommunen, i Solna, Eskilstuna, Lund, Landskrona, Hälsingborg, Örebro, Karlskoga och Boden (SOU 1951:15). Kommunernas omdömen var mycket blandade. Från Eskilstuna framfördes det en oro över att barnen i familjedaghem trivdes så bra att det inte var naturligt för dem att följa med hem på kvällen, vilket inte förekom på barnstugorna. I Hälsingborg fann man att föräldrarna hellre ville ha familjedaghemmen än daghemmen, och man ville satsa på verksamheten i framtiden, liksom i Boden där man uttalade den "bestämda

uppfattningen att familjedaghem avgjort är att föredra framför daghem” (a.a. s. 201).

Trots olika åsikter om familjedaghem växte verksamheten och 1954 fanns den i de flesta större städer, med undantag för Borås och Jönköping (SOU 1955:29). Vid en förfrågan bland kommuner med både daghem och familjedaghem (36 kommuner år 1954) tänker majoriteten utöka familjedaghemmen. Fortfarande är åsikterna i kommunerna delade, i Kalmar ansåg man till exempel det ”ej lyckligt för barn att ha två hem” varför man tänkte slopa verksamheten. Andra kommuner föredrog dock familjedaghem, inte minst eftersom detta var ett billigare sätt att lösa barn tillsynen för kommunen. Det fanns emellertid också kommuner som ansåg att familjedaghemmen kunde tillgodose barnens behov bättre än daghemmen.

Det blev en brokig flora av familjedaghem som utvecklades i kommunerna, vilket också Familjedaghemsutredningen uppmärksammade (SOU 1967:39). De Råd och anvisningar som Socialstyrelsen lade fram 1968 gav knappast några bindande regler alls, så verksamheten fick även i fortsättningen möjlighet att utvecklas fritt, enligt de enskilda kommunernas behov och önskemål, eller enligt vad som ansågs mest lönsamt, ekonomiskt eller politiskt. Familjestödsutredningen lät göra en stickprovsundersökning av 23 kommuner (Karlsson 1979) för att undersöka hur familjedaghemmen administrerades och vilket stöd verksamheten fick. Att inställningen till familjedaghemmen varierade framgår av följande uttalanden från två avdelningschefer för barnomsorgen i två olika kommuner:

”Vi eftersträvar en fullständig behovstäckning, så vi anställer dagbarnvårdare för alla, som önskar det. Men då räcker inte resurserna för utbildning etc.”

”Vi har insett att familjedaghem kommer att finnas kvar även i fortsättningen, men det får inte vara på de villkor som finns idag. Vi måste sätta in en lång rad stödresurser för att klara kvalitén.” (Karlsson 1979 s. 15)

Resultaten av dessa olikheter blev kännbara för dagbarnvårdarna i kommunerna. Där man byggde ut familjedaghem för fullt

utan att samtidigt satsa på stöd och utbildning blev barnen ofta placerade utifrån rent ekonomiska överväganden. De barn som kostade mest, dvs. barn under tre år, deltidsbarn, barn med tillsynsbehov på obekvämtid och barn med olika typer av särskilda behov, placerades i familjedaghem, helt utan hänsyn till föräldrarnas önskemål eller barnens behov. En sådan styrning av barn kunde ske genom särskilda placeringsregler, eller genom olika taxor för daghem respektive familjedaghem. Kommunförbundet hade i ett cirkulär rekommenderat att just skilda taxor skulle styra barn med deltidsplaceringar till familjedaghem. Ju färre dagar per månad barnet behövde barnomsorg, ju billigare blev det för föräldrarna med familjedaghem.

I Socialstyrelsens Råd och anvisningar från 1977 finns en rad förslag på vilka kriterier som bör gälla vid anställning av en ny dagbarnvårdare: bostaden bör vara av god kvalitet och dagbarnvårdarens personliga egenskaper har stor betydelse eftersom hon ska kunna skapa en gynnsam atmosfär för barnen. Men alla dessa kriterier bygger på subjektiva bedömningar hos dem som anställer och i kommunerna diskuterades sällan dessa frågor. Varje tjänsteman fick därför lita till sin egen bedömning eller sitt sjätte sinne vid anställningen. I en del kommuner hann de heller inte med hembesök hos de blivande dagbarnvårdarna, utan man litade till rekommendationerna från föräldrar eller andra. Naturligtvis innebar detta att det blev stora skillnader i bedömningen av dagbarnvårdarens lämplighet.

I Socialstyrelsens lägesbeskrivning av familjedaghemsverksamheten 1993 (Holm 1993) konstaterar man att samtliga landets kommuner har familjedaghem. Verksamheten har minskat under de senare åren, men i 26 kommuner finns fortfarande fler barn i familjedaghem än i daghem. Verksamheten har förändrats på det viset att dagbarnvårdarna arbetade i grupp med andra, och att många hade tillgång till olika fortbildningsinsatser. I en lägesbeskrivning från 1995 uppgavs att den genomsnittliga bruttokostnaden per barn var högre på daghem än i familjedaghem och lägre på fritidshem, men att bruttokostnaden per barn i familjedaghem varierade mycket mellan olika

kommuner. Lägst var den i landsortskommunerna och högst i storstäderna (Holm 1995).

Tidningen Familjedaghem gjorde 2001 en undersökning av dagsläget för familjedaghem i en rad kommuner (Familjedaghem, 2001 nr 6). Resultaten visar att situationen är kärv i många kommuner där familjedaghem endast utgör en liten och snabbt minskande del av barnomsorgen. Vissa kommuner har dock bestämt sig för att fortsätta satsa på familjedaghem som ett fullvärdigt alternativ, för att på så sätt garantera föräldrarna valfrihet. Detta, konstaterar redaktionen, är i hög grad beroende av den politiska viljeinriktningen i kommunen. Det måste finnas politiker som tror och är beredda att satsa på denna barnomsorgsform och det måste finnas föräldrar som önskar den. I några kommuner anger man att föräldrarna inte efterfrågar familjedaghem, men detta behöver inte betyda att de inte vill ha dem:

”Snarare är det mycket som tyder på att föräldrar i första hand önskar den barnomsorgsform som de har störst sannolikhet att få. Många föräldrar kan också vittna om att det kan vara mycket svårt att få en plats i familjedaghem, när kommunerna av ekonomiska skäl i första hand velat fylla förskolorna.” (Folke-Fichtelius 2001 s. 3)

Olika former av familjedaghem

Utöver den vanligaste och ursprungliga formen av familjedaghem, med en person som arbetar i sitt eget hem, har det förekommit och förekommer än i dag, flera olika varianter.

Mormorsbem omtalas i de Råd och anvisningar som utkom först, och innebär att en mormor eller farmor anställs som dagbarnvårdare för ett eller flera barnbarn, utan krav på att ta emot flera barn.

Trefamiljssystem innebar att en barnsköterska anställdes för 2–3 familjers barn och att hon sedan arbetade i en eller flera av familjernas hem. Verksamheten startades ursprungligen i kom-

muner med många studerande, och fanns med som en del av familjedaghemsvärksamheten i många år.

Uppsala-modellen blev det populära uttrycket för att en mamma avlönades för att ta hand om sina egna barn, om hon samtidigt tog emot andras. Denna modell har funnits i olika kommuner av och an, främst när kommunen har svårt att leva upp till kravet om barnomsorg åt alla.

Dagbarnvårdarkollektiv är det vanligaste uttrycket för att flera dagbarnvårdare arbetar tillsammans. Detta kan ske i en dagbarnvårdares hem, eller i en särskild lokal. Formen är ganska omdiskuterad, eftersom den suddar ut gränserna mellan familjedaghem och annan barnomsorg, men är oftast mycket uppskattad av dem som arbetar inom den.

Familjedaghem i siffror

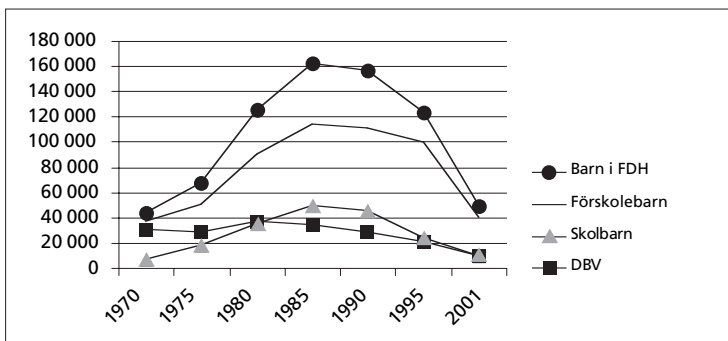
De första uppgifterna om antalet familjedaghem är från 1954 då Socialstyrelsen lät göra en undersökning (SOU 1955:29). Då fanns 10 100 barn på daghem och 1 800 barn i nästan lika många familjedaghem. År 1988 fanns det flest barn i familjedaghem, sammanlagt 173 008 barn, varav 119 995 förskolebarn och 53 013 skolbarn (Skolverket 1998). Sedan började kommunernas utbyggnad av institutionerna komma ikapp och familjedaghemsvärksamheten stagnerade.

År 2001 fanns 49 724 barn i 9 323 familjedaghem (Skolverket 2002 a) vilket innebar att det i genomsnitt fanns fem barn hos varje dagbarnvårdare. Av dem var 39 883 förskolebarn, det vill säga under sex år, och 9 841 skolbarn och därmed över sex år. Det innebar att av samtliga barn inom den kommunala och enskilda barnomsorgen fanns 11 procent av förskolebarnen och 3 procent av skolbarnen i familjedaghem. Förskolebarn är de numera tills de är sex år gamla, och skolbarnen från sex år och uppåt. Av samtliga barn i Sverige var 8 procent av förskolebarnen och 2 procent av skolbarnen, inskrivna i familjedaghem.

För dagbarnvårdarnas arbetssituation har utvecklingen haft stor betydelse. Från början, år 1970 och tidigare, fanns det i genomsnitt mellan ett och två barn hos varje dagbarnvårdare. Det innebar naturligtvis att man inte kunde försörja sig på att vara dagbarnvårdare utan att det var något man sysslade med under en kortare period. Efterhand som dagbarnvårdarna fick bättre avtal med en rimlig lön, ökade också deras yrkeskänsla och de blev beredda att ta emot fler barn. I samband med de nya statsbidragsreglerna 1986 som styrde deltidbarn till familjedaghem skedde en kraftig ökning av antalet barn per dagbarnvårdare, som nu i genomsnitt hade mellan fem och sex barn och många hade flera än så.

År 1987 var antalet barn och dagbarnvårdare som högst, därefter minskade siffran, delvis beroende på utbyggnaden av institutionerna, delvis till följd av det minskade barnafödande i början av 1990-talet. När kommunerna plötsligt hade platser över på institutionerna styrde de nyplaceringarna till dem, eftersom det var enklare att minska antalet platser i familjedaghem än på institutionerna, där kostnaderna för fastigheterna fanns oavsett antal barn. Tidigare användes familjedaghem för placering av barn i avvaktan på plats på daghem, nu var detta inte längre nödvändigt.

Grafiskt kan utvecklingen illustreras så här:

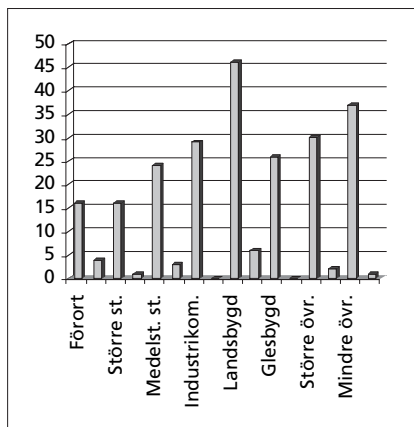

Det stora raset i antal barn i familjedaghem kom när kommunerna började föra över skolbarn till skolor och fritidshem, liksom flytta sexåringar från familjedaghem till sexårsverksamhet och fritidshem i mitten av 1990-talet. Samtidigt har antal barn i barngrupperna på institutionerna ökat och därför har ytterligare barn har flyttats från familjedaghem till förskolor, ibland mot föräldrarnas vilja. I samband med att dagbarnvårdarna fick färre skolbarn sjönk också antalet barn per dagbarnvårdare, till i genomsnitt 5,3 barn. Efter beslutet om att införa en allmän förskola för barn från 4 års ålder har antalet barn i familjedaghem ytterligare minskat.

Som tidigare beskrivits har utvecklingen varit mycket ojämn i de olika kommunerna. När några kommuner mycket snabbt etablerade familjedaghem, fanns det andra som dröjde länge innan de bestämde sig, och utvecklingen av andelen barn i familjedaghem i relation till daghem och fritidshem har under alla år varierat mycket från kommun till kommun. Vissa gemensamma nämnare har dock kunnat urskiljas. Familjedaghem har till exempel alltid utgjort en förhållandevis liten del av den kommunala barnomsorgen i storstäderna, medan förortskommuner och landsortskommuner har byggt ut verksamheten i större utsträckning. Detta kan delvis förklaras av praktiska skäl – i storstäder, där en stor del av befolkningen bor i lägenhet, kanske i höghus, är färre bostäder lämpade som familjedaghem än i förorts- och landsbygdskommuner där de flesta bor i villa eller radhus. Men även mellan kommuner med likartade förutsättningar finns stora olikheter som måste förklaras med lokala, politiska beslut. I detta diagram syns fördelningen av andel barn i familjedaghem, av samtliga barn i olika kommuner.

Diagrammet visar högsta och lägsta andel barn inom varje kom-muntyp. Uppgifterna är tagna från Skolverkets rapport 215 (2002 a).

- Förortskommunerna: Svedala 16 % och Botkyrka 4 %
- Större städer: Karlskrona 16 % och Sundsvall 1 %

- Medelstora städer: Avesta 24 % och Lindsberg 3 %
- Industrikommuner: Mönsterås 29 % och Norberg 0 %
- Landsbygdskommuner: Ydre 46 % och Vara 6 %
- Glesbygdskommuner: Norsjö 26 % och Pajala 0 %
- Större övriga kommuner: Simrishamn 30 % och Hallstahammar 2 %
- Mindre övriga kommuner: Eda 37 % och Älvsbyn 1 %

En genomgående tendens är att det främst är de mindre kommunerna som har störst andel barn i familjedaghem. År 2001 fanns 100 kommuner som inte hade några skolbarn kvar i familjedaghem. Av de kommuner som tillät skolbarn att gå kvar i familjedaghem hade majoriteten bara några få skolbarn kvar och förmodligen kommer allt fler kommuner att helt ta bort denna möjlighet.

Arbetsledning

Redan de tidiga statliga utredningarna skriver om vikten av kontroll och handledning av dagbarnvårdarna, och i Socialstyrelsens första Råd och anvisningar 1968 anföras som en av två förutsättningar för att en kommun ska få statsbidrag till sin verksamhet att hemmet är godkänt av barnavårdsnämnden

som kan delegera ansvaret till en tjänsteman. I samma anvisningar framhålls att det bör finnas någon kommunal barntillsynskonsulent som får ”begränsad” arbetsbelastning. Vad detta innebär preciseras inte. Men kommunen bör anordna informationsträffar och dagbarnvårdarna samarbeta med institutionerna och få tillgång till lekmaterial i form av lekpaket. Det är tillsynskonsulentens uppgift att anordna detta.

Dessa anvisningar följs av flera, både i statliga betänkanden och i Socialstyrelsen olika råd. Varje gång beskrivs vikten av att det finns en person som har ansvar för familjedaghemmen och en rad mer eller mindre specificerade arbetsuppgifter. Man har däremot inte någon gång gjort försök att närmare bedöma vad som är en rimlig arbetsbelastning, hur många dagbarnvårdare en person kan förmodas klara av att ha tillsyn över, att vara arbetsledare och handledare för eller hur många barns säkerhet och pedagogiska verksamhet samma person kan ta ansvar för. De båda barnomsorgsassistenterna Gunilla Hellner-Blixt och Ing-Britt Runger beskriver, i en metodhandbok för arbetsledare i familjedaghem från 1990, sin arbetssituation. Som arbetsledare befinner man sig i en mellansituation, klämd mellan å ena sidan kraven från politiker och högre tjänstemän och å andra sidan kraven från dagbarnvårdarna. Kraven kan vara dåligt klargjorda, diffusa och orealistiska. Enligt Hellner-Blixt och Runger (a.a.) kännetecknas arbetsledarskapet i familjedaghem av

- arbetsledning av personal på distans
- personalen är utspridd på många arbetsplatser
- personalen arbetar i sina egna hem
- lokalernas standard och utformning varierar
- personalgruppen har varierande kunskapsnivåer
- personalen är ensamarbetande (s.19).

Jämfört med att vara arbetsledare för institutionspersonal är det således betydligt mer krävande att arbetsleda dagbarnvårdare. Kontakten med dagbarnvårdarna försvåras av de ibland stora avstånden mellan dem. Dessutom har de så olika förutsättningar när det gäller utbildning och erfarenhet att det krävs individuell handledning. Väldigt speciellt för arbetsledare i familjedaghem

är möjligheten att påverka den enskilda dagbarnvårdarens arbetsituation, eftersom det oftast är arbetsledaren som medverkar vid placeringen av barn. Innan de nya lokala avtalen blev klara, där dagbarnvårdarna oftast får begränsade arbetstider, kunde en dagbarnvårdare tvingas arbeta 55 timmar per vecka, utan att därför komma upp i en heltidslön, om de barn som placerats hade olika placeringstider. Detta är inte längre möjligt, fast fortfarande påverkas dagbarnvårdarens arbetsituation av till exempel barnens placeringstider och åldrar.

Hellner-Blixt och Runger (a.a.) beskriver vad som ingår i arbetsledarens arbete. Det handlar dels om den personliga kontakten med enskilda dagbarnvårdare, dels om den gruppriktade kontakten. Till de individuella uppgifterna hör rekrytering, anställning och introduktion av nya dagbarnvårdare, placering av barn med den föräldrakontakt det innebär och kontinuerlig handledning och uppföljning med varje anställd dagbarnvårdare. Till det mer grupporienterade hör handledning av gruppens arbete, anskaffande och utrustning av lokaler, verksamhetsplanering, planering av fortbildning och samverkan med annan barnomsorg.

I arbetsledarens arbete finns dels en administrativ, dels en pedagogisk uppgift. Som administratör är hon tjänsteman och politikernas förlängda arm som ska genomföra de beslut som fattats, som ekonomiska nedskärningar eller ett plötsligt uppkommet beslut om nyanställningar. Som pedagog har hon i uppdrag att stötta och handleda dagbarnvårdarna och hjälpa dem om de känner att de har problem i sitt arbete. Dagbarnvårdare kan uppleva arbetsledarens två roller som motsägelsefulla. Vågar man berätta om eventuella problem om man vill behålla sitt arbete i tider av nedskärningar?

Det finns många olika sätt att organisera arbetsledningen på, men vanligast har antingen varit att en familjedagbarnvårdare är arbetsledare för alla dagbarnvårdare i kommunen eller i del av kommunen, eller att en områdesföreståndare har arbetsledningsansvar för all barnomsorg inom ett mindre geografiskt område. Det har också förekommit att en forskollärare på en öppen förs-

kola även varit ansvarig för områdets dagbarnvårdare. Vid en arbetsledarutbildning vid Uppsala universitet beskrev deltagarna för- och nackdelar med de olika typerna av arbetsledning (Opublicerat material). En områdesföreståndare har överblick och kunskap om allt som händer i ett område, kan hjälpa föräldrarna att välja den bästa placeringen för deras barn och kan även hjälpa till om ett barn ska flyttas mellan de olika formerna. Dessutom finns hon nära till hands för dagbarnvårdarna. Nackdelarna är att familjedaghem kan komma i skymundan, att områdesföreståndaren inte hinner eller orkar sätta sig in i denna speciella verksamhet. En familjedaghemsassistent å andra sidan kan specialisera sig på familjedaghem och föra fram denna verksamhet inom kommunen, men nackdelarna är att familjedaghemmen kan bli ganska isolerade från annan barnomsorg, att familjedaghemsassistenten kan känna sig ensam i sitt arbete och att det kan bli långt till en del dagbarnvårdare. När en föreståndare från en öppen förskola är arbetsledare finns fördelarna att hon då arbetar nära dagbarnvårdarna och aktivt kan ta del av deras särskilda gruppverksamhet. Nackdelarna är att hon även ska arbeta med den öppna verksamheten och då blir splittrad mellan de olika kraven. Det kan bli svårt att profilera sig som chef, utan i stället blir arbetsledaren lätt mer som arbetskamrat, ansåg de arbetsledare som hade erfarenhet av detta arbetssätt (opublicerat material). Numera är det inte ovanligt att en rektor eller biträdande rektor på en skola är arbetsledare för dagbarnvårdare.

I sin bok *Familjedaghem i utveckling* skriver dåvarande dagbarnvårdaren Maria Folke-Fichtelius (1989) om dagbarnvårdarnas krav på sin arbetsledare.

”Det dagbarnvårdarna framförallt behöver, är en arbetsledare som:

- tror på familjedaghem som en bra barnomsorgsform
- är väl insatt i verksamheten
- är lojal mot dagbarnvårdarna och respekterar deras arbete
- har tid och praktisk möjlighet att ge dagbarnvårdarna det stöd och den vägledning de behöver.”

Att ha en arbetsledare som tror på och har bra kännedom om den verksamhet hon leder var och är alltså ett krav från dagbarnvårdarna. Men de flesta arbetsledare rekryteras från förskollärarkåren, vilket innebär att de inte själv har någon erfarenhet av familjedaghem och i stället refererar till verksamheten på institutioner. Hur detta påverkar deras möjlighet att sätta sig in de förhållanden dagbarnvårdarna arbetar under kan variera, men från dagbarnvårdarhåll kommer ofta berättelser om vilka svårigheter man utsätts för vid varje byte av arbetsledare, och att det tar lång tid innan en ny kommer in i arbetet.

Det har aldrig ställts krav på särskild utbildning för arbetsledare till familjedaghem. Familjedaghemmens förslag har under årens lopp arrangerat ett antal tredagarskurser och studiedagar. Från 1989 till 1992 fanns vid Uppsala universitet kursen Att leda och utveckla familjedaghemsvksamhet (Uppsala Universitet 1989, 1991). Kursen var på distans, sträckte sig över fyra terminer och gav möjlighet till sammanlagt 20 poäng. De olika blocken som gav vardera fem poäng var

- familjedaghem i barnomsorgen, som behandlade statliga och kommunala mål
- barn och föräldrar i familjedaghem, med en genomgång av forskning och olika pedagogiska riktningar
- att leda och samverka med dagbarnvårdare, som rörde om handledarfrågor
- administration och utvecklingsarbete, som även innefattade ett eget arbete (Uppsala universitet 1991).

Sammanlagt gick ett sextiototal arbetsledare utbildningen som var mycket uppskattad. Dock visade det sig att kommunerna sällan var beredda att satsa på en särskild utbildning för arbetsledare i familjedaghem och vid det sista kurstillfället upplevde många att de tvingades byta arbetsuppgifter i samband med olika omorganiseringar.

Samverkan med annan barnomsorg

Lika länge som det har funnits kommunala familjedaghem har det funnits tankar om ett samarbete mellan dagbarnvårdare och annan barnomsorgspersonal. Argumenten för detta har varierat, från att dagbarnvårdare bör lära av annan personal hur de ska arbeta med barn, till att alla parter skulle dra nytta av ett samarbete.

I Familjestödsutredningens diskussionspromemoria (1978) redovisas erfarenheter av försök att föra ihop dagbarnvårdare med daghemspersonal från en rad kommuner. Anledningen till de olika försöken förklarar man genom att familjedaghem, och till viss del även daghem, utgör en sluten värld som behöver öppna sig utåt. Och eftersom både familjedaghem och daghem är en del av barnomsorgen är det viktigt att knyta ihop de olika formerna så att de kan komplettera varandra. Erfarenheterna var dock blandade. Ofta hade dagbarnvårdarna varit entusiastiska, medan daghemspersonalen haft svårt att förstå vad de kunde vinna på ett samarbete. I slutkommentaren skriver utredarna att det är viktigt med ordentlig information till både personal och dagbarnvårdare samt att de vuxna träffas utan barn för att diskutera hur de olika parterna vill lägga upp samarbetet. Det finns ett motstånd mot samarbetet. Dels kan det vara svårt rent praktiskt att få de olika verksamheternas olika tider att fungera ihop, dels

”... känner sig dagbarnvårdarna ofta underlägsna och utanför som om de tränger sig på där de inte är välkomna, och personalen på daghemmen tycker de har fullt upp med arbetet och känner inte de har ork eller tid att dessutom ta sig an dagbarnvårdare.” (Familjestödsutredningen 1978, s.115)

Vid en sammanställning av olika försöksprojekt som fått ekonomiskt stöd från Socialdepartementet konstaterar man att det verkar vara mycket svårt att skapa ett jämställt samarbete mellan dagbarnvårdare och daghemspersonal (Karlsson 1990).

”Personalen på daghem har oftast större självförtroende, de har sin utbildning och sitt arbetslag att stötta sig på, varför dagbarnvårdarna – som kommer till främmande mark – blir osäkra och nöjer sig med att ta emot vilket

då ytterligare förstärker åsikterna att det är personalen som ska ge och dagbarnvårdarna som får ta emot.”

För att ett samarbete ska fungera måste de olika personalgrupperna vara starka i sina yrkesroller och känna att båda sidorna vinner på att samarbeta. Det samma gäller för de olika försök som rör samverkan mellan dagbarnvårdare och fritidshem och deltidsförskolor. Det finns exempel på att detta har fungerat bra, fast också motsatsen, när samarbetet inte var ordentligt förankrat eller baserades på en önskan från båda håll att dra nytta av varandras erfarenheter och egenart.

De vanligaste samarbetspartnerna för familjedaghemmen har säkert varit de öppna förskolorna. De öppna förskolorna startade under 1970-talet, i vissa kommuner som en utvidgning av en befintlig lekrådgivning i andra som en resurs för småbarnsföräldrar med olika behov av stöd (Ashley 1990). År 1977 gjordes en sammanställning för Socialstyrelsen som visade att det då fanns 45 öppna förskolor i landet (Nuder 1977). Av rapporten framgår att i 15 av de öppna förskolorna har dagbarnvårdarna egna tider där de får disponera lokalerna själva. Rapporten drar slutsatsen att det är viktigt att skapa nya former av aktiviteter för dagbarnvårdarna och barnen i familjedaghemmen. Den öppna förskolan är en tillgång för dem och borde vara en självklar rättighet, inte minst för barnen som vistas i familjedaghem. Sedan gick utvecklingen fort. De öppna förskolorna fick statsbidrag och fram till 1987 tillkom över tusen nya öppna förskolor (Skolverket 2000 b). I början av 1990-talet fanns drygt 1 600 öppna förskolor i 120 kommuner, men sedan började de försvinna igen, i samband med de neddragningar som drabbade barnomsorgen. År 2001 fanns 752 öppna förskolor kvar (Skolverket 2002 b).

Samverkan mellan familjedaghem och öppna förskolor kan se ut på många olika sätt, allt från att föreståndaren för den öppna förskolan är arbetsledare eller pedagogisk handledare för dagbarnvårdarna som regelbundet använder lokalen, till att dagbarnvårdarna får disponera lokalen vissa tider, men utan kontakt med personalen. År 1987 ägnade tidningen Dagbarnvårdaren

ett helt nummer åt samverkan med öppna förskolan och beskrev ett antal positiva erfarenheter (Dagbarnvårdaren 1987 nr 2). I samma nummer gavs exempel på svårigheter som kan uppstå. När det blir problem hänger det främst ihop med att förvaltningens sätt att introducera samarbetet inte varit tydligt.

Öppna förskolan har dock främst varit en viktig och positiv samarbetspartner. I skriften Allmänna råd för familjedaghem (Skolverket 2000 a) står också att öppna förskolan kan vara ett komplement till familjedaghem och att det är viktigt att dagbarnvårdarna och personalen på öppna förskolan samordnar sin verksamhet och planerar den tillsammans. I takt med att de öppna förskolorna minskar i antal blir det dock allt svårare för dagbarnvårdarna att utnyttja denna resurs, dels på grund av hög belastning på de kvarvarande öppna förskolorna, dels på grund av långa resvägar.

Tillgång till lekmaterial

Eftersom dagbarnvårdarna arbetar i sina egna hem varierar deras utrustning i form av leksaker och annat material mycket. Familjedaghemsutredningen (SOU 1967:39) föreslog att kommunerna skulle förse dagbarnvårdarna med leksakspaket så att de alltid hade lämpligt material för barnen som var placerade hos dem. Detta tillämpades dock endast av några få kommuner.

Flera olika undersökningar har visat att dagbarnvårdarnas tillgång till material varierar mycket beroende på vilken kommun de arbetar i. Barnmiljörådet lät göra en förfrågan till kommunerna (Norén-Björn 1987) och resultatet visade på mycket stora skillnader. I några kommuner ansåg man att dagbarnvårdarnas omkostnadsersättning skulle täcka även utgifter till lekmaterial och att dagbarnvårdarna väl ändå hade leksaker hemma, eftersom de har egna barn. Andra kommuner hade olika lösningar

- rabatter i några speciella affärer
- möjlighet att handla på rekvisition för ett bestämt belopp
- pengar i handen som i några kommuner skulle redovisas, i andra inte alls
- leksaksutlåning, antingen från ett centralt förråd eller knutet till öppna förskolor i närområdet.

År 2003 visade det sig att det fortfarande fanns stora skillnader mellan kommunerna. En del kommuner hade helt dragit in på pengar till material, andra hade lagt ut summor som fick disponeras efter vad grupperna fann mest angeläget.

Dagbarnvårdargrupper

Trots alla olika försök att etablera samarbete mellan dagbarnvårdare och personal på institutionerna har det varit arbetsgrupper med dagbarnvårdare som fått störst betydelse för yrkets utveckling och professionalisering.

De första beskrivna dagbarnvårdargrupperna uppstod i Malmö efter initiativ av fackklubben i början av 1970-talet (Karlsson 1978). Även i andra kommuner hade det uppstått grupper, och i Örebro hade man till exempel först försökt att få ett samarbete med daghem, men valde i stället att satsa på grupplokaler för dagbarnvårdarna.

I Familjestödsutredningens rapport Vår osynliga barnomsorg (Karlsson 1979) som även låg till grund för kapitlet om familjedaghem i utredningens betänkande (SOU 1981:25) står att det bör etableras dagbarnvårdargrupper som får tillgång till en lokal samt en summa pengar för nödvändiga inköp. Det bör också finnas en gruppledare som samordnar verksamheten och som självklart bör avlönas. Gruppen bör träffas regelbundet för att planera sin verksamhet och ha gemensamma föräldramöten.

Denna rapport fick stor uppmärksamhet ute i kommunerna. Så småningom började förlaget som ger ut tidningen Familjedaghem, då Dagbarnvårdaren, att arrangera kurser för arbetsledare

i familjedaghem och hundratals arbetsledare visade mycket stort intresse för arbetet med dagbarnvårdargrupper. Snart fanns det dagbarnvårdargrupper i de flesta kommuner, men arbetsformerna och förutsättningarna för arbetet varierade mycket. Det kostar pengar att få tillgång till en lokal och många grupper upplevde att det var svårt att få tillgång en egen lokal som det var lämpligt att bedriva verksamhet för barn i. Det kunde också vara svårt att klara av att planera en bra verksamhet, eller att få med alla i arbetet.

Det fanns också viss oro som rörde gruppverksamheten. Skulle dagbarnvårdare utan utbildning klara av att leda gruppverksamhet? Skulle det inte bli alldeles för likt institutionerna? Hur ofta och hur länge är det rimligt att familjedaghemsbarn umgås i grupp? Handlar gruppen mer om dagbarnvårdarnas egna behov än om barnens? (Dagbarnvårdaren 1984 nummer 3; 1986 nummer 1; 1992 nummer 1; Familjedaghem 1996 nummer 4.)

Men vinsterna övervägde. I dagbarnvårdargrupperna fick barnen möjlighet att träffa andra barn och att prova på verksamhet som inte är möjlig för en ensam vuxen att genomföra i ett hem. I gruppen fick dagbarnvårdarna lära känna kolleger som kan inspirera och stötta. Därigenom blev det också möjligt att bygga upp ett fungerande vikariesystem så att barnen kunde lära känna andra dagbarnvårdare och därför utan stora problem byta när den ordinarie dagbarnvårdaren var sjuk. Genom dagbarnvårdargruppen kunde dagbarnens föräldrar lära känna både andra dagbarnvårdare och andra föräldrar i bostadsområdet.

I Socialstyrelsens Allmänna råd (1988) får gruppverksamheten utrymme. Här står det att samarbetet mellan dagbarnvårdare är betydelsefullt, att dagbarnvårdare kan inspirera varandra, hjälpa varandra, ha gemensamma aktiviteter och samordna praktiska frågor som inköp av lekmaterial. Det står också om vikten av en lokal och att det är viktigt att arbetet är genomtänkt och planerat. Det finns dock inga fler bindande påpekanden eller råd i detta styrdokument.

Inte heller i Skolverkets Allmänna råd för familjedaghem (2000 a) finns några egentliga råd om dagbarnvårdargrupper, utan det finns endast i kommentarerna till råden. Här står att en dagbarnvårdargrupp kan minska verksamhetens sårbarhet och att barnen där kan lära känna andra barn och vuxna och delta i olika planerade aktiviteter. Om dagbarnvårdarlokalen står:

”När flera dagbarnvårdare med dagbarn tillsammans använder lokaler som arbetsgivaren ställer till förfogande ställs andra krav på lokalernas säkerhet och miljö än på familjedaghemmen. Arbetskyddsstyrelsen har utfärdat föreskrifter om förskola och fritidshem som också gäller för öppen förskola. Dessa föreskrifter kan ge vägledning för hur arbetsmiljön bör vara utformad i de aktuella lokalerna.” (s.25)

I samband med de nya lokala avtalen som gav dagbarnvårdarna begränsad arbetstid blev dagbarnvårdarnas gruppverksamhet ännu viktigare. Där de tidigare hade varit en betydelsefull inspirationskälla blev de nu nödvändiga för att de nya avtalen skulle kunna genomföras. I några kommuner förläggs till exempel en eller två dagar till en gemensam grupplokal för att ge några dagbarnvårdare möjlighet att ta ut kompensationsledigt (Karlsson 2002). I andra kommuner kanske gruppverksamheten är något mer begränsad, fast fortfarande avgörande för att barnen ska kunna träffa sin vikarierande dagbarnvårdare. Någon samlad överblick över hur gruppverksamhet utformas finns dock inte.

Utbildning

Familjedaghemsutredningen (SOU 1967:39) föreslog att alla dagbarnvårdare skulle få gå en kurs på 90 timmar innan de anställdes. Kursen skulle innehålla barnkunskap, psykologi, sjukdomslära och samhällskunskap. Dagbarnvårdarna skulle få ersättning för tiden som de gick kursen. Dessa rekommendationer realiserades förmodligen aldrig, men ganska många kommuner ordnade olika typer av kurser av olika längd som de redan anställda dagbarnvårdarna fick gå. Senare föreslog både Barnstugeutredningen (SOU: 1972:26) och Familjestödsutredningen (SOU:1981:25) att dagbarnvårdarna skulle ha barnskö-

tarutbildning, vilket också finns med i Socialstyrelsens Allmänna råd (1988). Detta var också en fråga som drevs av dagbarnvårdarnas fackförbund, Svenska Kommunalarbetarförbundet, främst med argumentet att dagbarnvårdare då skulle kunna börja arbeta på daghem.

Hur kommunerna hanterade kraven på barnskötarutbildning för alla dagbarnvårdare varierade mycket. Möjligheterna att genomföra utbildningen skiftade också. I Kumla fattades beslut om att alla dagbarnvårdare skulle utbildas, fast svårigheterna var många (Dagbarnvårdaren 1983 nummer 2).

Barnskötarutbildningen var en gymnasieutbildning men fick även anordnas av komvux när behov uppstod. Utbildningen var emellertid endast öppen för kommunanställda och eftersom det inte var brist på barnskötare inom daghemmen var det svårt att få ordna utbildning för dagbarnvårdare. Komvux fick inte heller konkurrera med gymnasieskolan. Till slut gick det att få till stånd en barnskötarutbildning i komvux regi. Utbildningen var tvåårig och gick två kvällar i veckan. Trots en mycket ansträngande utbildningssituation där dagbarnvårdarna arbetade heltid från tidig morgon och sedan fick läsa på kvällar och helger genomförde 90 procent av Kumla kommuns dagbarnvårdare utbildningen.

Att senare vidareutbilda sig till förskollärare har varit ett önskemål för många dagbarnvårdare, och under mitten av 1980-talet fanns det stor brist på utbildade förskollärare. Därför gick Höskoleverket ut med annonser som erbjöd en förskolläraryt- bildning på 80 poäng för barnskötare med fyra års yrkeserfarenhet. Många dagbarnvårdare sökte, fast ett flertal högskolor vägrade acceptera deras yrkeserfarenhet.

Verkligheten i siffror speglar svårigheterna att utbilda dagbarnvårdare. År 1975 hade 5 procent förskollärare- eller barnskötarutbildning (SCB 1976). Sedan kom en kraftig ökning av andelen dagbarnvårdare med barnskötarutbildning, men under 1990-talet stagnerade utbildningsmöjligheterna. År 2001 hade 3 procent pedagogisk högskoleutbildning, 31 procent barnskötarutbildning, 36 procent annan barnavårdsutbildning och 30 procent ingen barnavårdsutbildning alls (Skolverket 2002 a).

Skillnaderna är emellertid stora mellan kommunerna. Storstadskommunerna har flest utbildade dagbarnvårdare, med förortskommunerna som god tvåa. Av Stockholms dagbarnvårdare har 75 procent någon barnvårdande utbildning jämfört med 45 procent i Göteborg (Skolverket 2002 b). I 45 kommuner har samtliga dagbarnvårdare någon utbildning för arbete med barn. I en del av dessa finns endast få dagbarnvårdare kvar, men det finns kommuner, till exempel Kungsbacka och Växjö, med upp mot 100 dagbarnvårdare som samtliga har utbildning för barn. I andra kommuner är det sämre ställt, i Nyköping med över 100 dagbarnvårdare har endast 27 procent någon yrkesinriktad utbildning, till exempel. Dessa siffror talar inte om vilken typ av utbildning det handlar om.

Barnskötarutbildningen ersattes i början av 1990-talet av gymnasiets barn- och fritidsprogram som inte är en yrkesinriktad utbildning och endast ges på gymnasieskolorna. Därmed avskaffades den grundutbildning som under en längre tid hade ansetts vara den mest lämpliga för dagbarnvårdare. I en del fall har kommunerna startat egna utbildningar som innehåller delar av barnskötarutbildningen. Det innebär att dagbarnvårdarna får en grund att arbeta utifrån, men de riskerar att utbildningen inte kan användas i andra kommuner.

Flera högskolor har arrangerat särskilda kurser för dagbarnvårdare. Vid Linköpings universitet, Campus Norrköping, startades en pedagogisk utbildning år 1998 som Kommunalarbetareförbundet tog initiativ till. Utbildningen vänder sig till kommunalt anställda barnskötare och dagbarnvårdare som vill bygga på sin utbildning utan att därför bli förskollärare. Utbildningen bedrivs på distans och omfattar olika block om tio poäng.

Fortbildning

Ursprungligen bestod dagbarnvårdarnas fortbildning av enstaka informationsmöten där det eventuellt också förekom någon föreläsning. I takt med bättre arbetsvillkor kom också allt fler kommuner att ge dagbarnvårdarna utökade möjligheter till fortbildning på betald arbetstid. Det kunde vara en kväll per månad, avsedd för träff i dagbarnvårdargruppen, med planering eller fortbildning, eller någon eller några heldagar per år då hela verksamheten stängdes. Skillnaderna har dock alltid varit stora mellan kommunerna och det finns ingen samlad bild av vilka möjligheter som finns.

Det har också funnits och finns fortfarande stora skillnader mellan vilken typ av fortbildning dagbarnvårdare har tillgång till. Numera är det oftast möjligt att delta i den fortbildning som riktar sig till annan barnomsorgspersonal. Dessutom har det alltid varit betydelsefullt för dagbarnvårdare att få fortbildning som är direkt kopplad till verksamheten.

Den svenska traditionen för studiecirklar har alltid varit stark i familjedaghemmen. Oftast har cirkelarna kunnat arrangeras i samarbete med något av de stora studieförbunden. Den första stora, gemensamma kampanjen för studiecirklar startades av Socialstyrelsen 1976. Berit Askling på Socialstyrelsen utarbetade ett häfte för en studiecirkel på 60 timmar. Dessutom producerades en rad filmer som skulle illustrera olika vardagssituationer i familjedaghem. Studiehäftet och hela studiecirkeln kallades Dagbarnvårdare – ett yrke? (Socialstyrelsen 1976). År 1985 trycktes samma häfte upp igen, med exakt samma innehåll men utan hänvisning till filmerna som hade blivit för gammalmodiga. Dessutom ströks frågetecknet i titeln (Socialstyrelsen 1985). Innehållet i studiecirkelarna skulle fördelas över tio tillfällen och bestod av fyra block och delmoment.

Omsorg om barn och unga

- Förskolan och fritidshemsverksamheten
- Dagbarnvårdare – ett yrke

Sambället och våra roller

- Vilka roller är det vi har och varifrån har vi fått dem?
- Att vara förälder

Barn och vuxna i samspel

- Samspel mellan barn och vuxna – en dialog
- Samspel mellan barn och vuxna – mot ett mål
- Samspel mellan barn och vuxna – att planera för en dialog
- Samspel mellan barn och vuxna – en del barn behöver mer än andra

Samverkan

- Samverkan – med föräldrar
- Samverkan – med andra

Detta studiematerial fick stor spridning runt om i landet. För många dagbarnvårdare blev det första gången de fick tillfälle att träffa kolleger och seriöst diskutera sin arbetssituation. Detta innebar att arbetat med dagbarnvårdargrupper tog fart i många kommuner, samt att många anslöt sig till fackföreningen. Att studiecirkel för dagbarnvårdare var en bra form av fortbildning tog Förskolans Förlag, senare Familjedaghemmens Förlag fasta på. Förlagets olika häften hade använts av olika studieförbund som cirkelmaterial och snart erbjöd sig förlaget också att anordna cirklar och utbilda cirkelledare. Förlaget anordnade även olika former av internatkurser och studiedagar under hel- och halvdagar för dagbarnvårdare runt hela landet. Förlaget anordnar fortfarande konferenser om familjedaghem ibland. Det finns och det har framför allt funnits en rad andra föreläsare som specialiserat sig på att hålla studiedagar om familjedaghem.

Det har även funnits samarbete lokalt mellan olika kommuner och högskolor som ordnat fortbildning för dagbarnvårdare.

Utbildningsmaterial

Det första skriftliga utbildningsmaterialet riktat till dagbarnvårdare var det tidigare omtalade häftet *Dagbarnvårdare – ett yrke?* (Socialstyrelsen 1976). En rad andra böcker och häften har sedan publicerats på svenska för att fungera som utbildningsmaterial för familjedaghemmen. De kommer att presenteras kort i kronologisk ordning.

Dagbarnet av Thea Bank Jensen och Inger Kristine Mortensen (1978) har översatts från danska. Författarna är två ansedda pedagoger och utbildare av förskollärare. Boken riktar in sig på det lilla barnet och hur det upplever att lämnas till andra. Bokens olika avsnitt handlar om barnets fysiska, språkliga och sociala utveckling, fantasi och lek, sysselsättning, leksaker, sång och högläsning, samspel och samarbetet mellan dagbarnvårdare och förälder. Boken är lättläst och fylld av praktiska, vardagsnära exempel, men har, trots bearbetning till svenska förhållanden, en prägel av att komma från Danmark där det finns andra förutsättningar för barnen i familjedaghemmen.

Leka och lära i familjedaghem skrevs och illustrerades av Eva Norén-Björn (1985), som då arbetade på Barnmiljörådet. Norén-Björn hade tidigare bland annat skrivit *Arbeta, leka, lära* åt Socialstyrelsen (1983). *Leka och lära i familjedaghem* handlar främst om barnens lekmiljö som också ger möjlighet till lärande. Bokens kapitel har rubrikerna: *Leka, arbeta och lära i familjedaghemmet*; *Använd miljön ute och inne*; *Lekar och lekmaterial i olika åldrar*; *Utgå ifrån dagsprogrammet*; *Träffas, samarbeta, leka i större grupp*; *Pengar till material, lekpaket, idébank*; *Bra att veta: gratismaterial, kontaktadresser*; *Lista över lekmaterial*. Boken är mycket inspirerande och lyfter fram familjedaghemmens speciella förutsättningar. Några år senare producerades *Arbetshäfte till Leka och lära i Familjedaghem* (Norén-Björn & Källman 1988) som följde en diaserie med en kartläggning av arbetet i några familjedaghem.

Familjedaghemsmetodik skrevs av barnomsorgsassistenterna Gunilla Hellner-Blixt och Ing-Britt Runger (1986). Boken är tänkt att vara ett hjälpmedel för dagbarnvårdarna och tar upp det vardagliga arbetet med barn, fostran, planering, olika rutiner, regler och normer, in- och utskolning, barns hälsa, lek inne och ute samt olika skapande aktiviteter liksom kulturutbud och samverkan med andra dagbarnvårdare och annan barnomsorg. Boken kan användas i studiecirkel och innehåller förutom en lång rad "tänk på"-påpekanden även diskussionsfrågor. År 1989 följde författarna upp boken med Verksamhetspärm för familjedaghem som främst innehåller en rad blanketter som skulle underlätta för dagbarnvårdarna.

Att arbeta som dagbarnvårdare tillkom på uppdrag av Socialstyrelsen och ingick i skriftserien Arbeta i barnomsorg. Boken är skriven av Malene Karlsson (1988) och har sin utgångspunkt i förskolans pedagogiska program (Socialstyrelsen 1987) med rubriker som Målsättning för arbetet, Barns utveckling, Arbeta – leka – lära, Barngruppen, Planering och Samarbete med föräldrar, med andra dagbarnvårdare och med annan barnomsorg. Boken innehåller exempel som dagbarnvårdare har bidragit med och är ganska problemorienterad.

Familjedaghem i utveckling av Maria Folke-Fichtelius (1989) bygger på ett utvecklingsprojekt i Storstora, Uppsala, som genomfördes i samarbete med Uppsala universitet. Familjedaghemsvksamhet beskrivs som en tårta, där verksamheten i det enskilda hemmet beskrivs som botten, grupparbetet med andra dagbarnvårdare som fyllningen och arbetsledning som grädden. Råvarorna är de ekonomiska ramarna. Tårtan-projektet speglar dagbarnvårdarnas egna frågor och sätt att arbeta med dem och har varit mycket uppskattat. Boken innehåller diskussionsfrågor och kan användas som studiecirkelmaterial.

En hand extra är översatt från danska och skriven av psykologerna Preben Wagner och Mogens Baadsgaard med hjälp av familjedaghemsledaren Vibs Neesen (1992). Det är en "praktisk bok om psykologi" med särskild förankring i beteendepsykologi.

Här finns praktiska råd och lösningar på vardagens sammanställningar med barn och föräldrar och boken innehåller mängder av exempel från vardagen.

Daglig Barnomsorg med Vardagspedagogik skrevs av Inger Lundström (1996) som arbetar med fortbildning av dagbarnvårdare. Boken innehåller kapitel om dagbarnvårdarens arbete ensam och i grupp, vardagspedagogik och föräldrasamarbete. Den innehåller mängder av praktiska och enkelt presenterade förslag samt diskussionsfrågor.

Tidningen Dagbarnvårdaren startades 1981 av Förskolans förlag som så småningom kompletterades med det självständiga Familjedaghemmens förlag som övertog utgivningen av tidningen. Tidningen byggde till en början helt på prenumerationer av dagbarnvårdare själva och kom ut med sex nummer per år. Varje nummer kretsade kring ett särskilt tema men innehöll också mycket aktuell information och debatt. Förlaget kompletterade utgivningen av tidningen med en rad häften som var avsedda som utbildningsmaterial. Några titlar var: Psykologi i familjedaghem (Becking et al. 1986), Pedagogik i familjedaghem (Karlsson 1987), Leka och lära i familjedaghem (Norén-Björn 1987), Planering (Brorson & Mjörndal 1989) Flyktingbarn i familjedaghem (Berg 1990) och I gränslandet av Brodin, Hylander & Piltz-Maliks (1992).

År 1995 bytte tidningen namn till Familjedaghem och ändrade samtidigt karaktär till att bli mer renodlat utbildningsmaterial. Varje temanummer innehåller fortfarande ett tema och det finns studieplaner och diskussionsfrågor till varje temanummer. Fortfarande ger förlaget då och då ut särskilt studiematerial. År 1997 kom Läroplan för familjedaghem av Maria Folke-Fichtelius. Den bygger på Utbildningsdepartementets förslag till läroplan Växa i lärande (SOU 1997:21) och innehåller rubriker som Familjedaghemmens uppdrag, Omsorg och omvårdnad, Stimulans till utveckling, Barn i behov av särskilt stöd, Samverkan med föräldrar, Familjedaghemspedagogik och Möjligheter och förutsättningar. Till Läroplan för familjedaghem producerades en särskild studiehandledning. I samband

med att Skolverket gav ut skriften Allmänna råd för familjedaghem (2000 a) producerade förlaget en studiehandledning till dagbarnvårdarna samt information till föräldrar med barn i familjedaghem om de allmänna råden.

Forskning

Jämförande forskning

Under 1970-talet genomfördes flera jämförande, longitudinella studier för att belysa vilken tillsynsform som var bäst för barns utveckling – att vara hemma med mamma, att vara på daghem eller i familjedaghem?

I början av 1970-talet genomförde Anita Söderlund (1975) en studie av spädbarn i daghem, familjedaghem och hemma. Innan de placerades i barnomsorg testades 144 barn i åldern 7–9 månader. Testet upprepades ett år senare. Det visade inga större skillnader mellan barnen, men daghemsbarnen hade något sämre värden på skalan personligt-socialt än de andra. Denna studie följdes upp några år senare av Rudebrant och Törn (1979) genom en intensivstudie av 45 av barnen. De delade in barnen i fyra grupper: barn som hela tiden varit på daghem, hela tiden i familjedaghem, hela tiden hemma och de som bytt mellan olika verksamhetsformer. Resultaten visade återigen få skillnader mellan barnen i de olika grupperna, men de som bytt tillsynsform hade sämst resultat. Forskarna drar slutsatsen att alla tre tillsynsformer kan vara bra för barn om föräldrarna är nöjda med situationen, om tillsynsformen är stabil och om samarbetet fungerar bra mellan de olika vuxna som är involverade i barnets omsorg.

En annan stor studie genomfördes vid psykologiska institutonen i Göteborg med start under 1970-talet (Lamb med flera 1988; Lamb, Hwang med flera 1988, Hwang, Broberg & Lamb 1991, Broberg & Hwang 1992). Syftet var att bedöma barnomsorgseffekter på flera aspekter av barnens sociala och intellektuella utveckling, liksom personlighetsutvecklingen, i relation till andra viktiga företeelser i barnets värld och familjeförhållanden. Bland eventuella betydelsefulla påverkansfaktorer som togs med var arten och kvaliteten på barnomsorgen och hemmet, upplevt socialt stöd, olika tecken på socioekonomisk status och rapporter om barnens temperament.

Det ingick 145 barn i studien och forskarna träffade barnen och deras familjer för första gången innan de började i barnomsorgen. Barnen delades in i tre grupper: daghem, familjedaghem och barn som var hemma. Familjedaghemmen kunde vara antingen kommunala eller privata och det gjordes ingen skillnad mellan dem. Barnen besöktes sex gånger i sina hem, och de barn som var i någon form av barnomsorg besöktes där tre gånger. I stort sett visade undersökningen inga skillnader mellan barnen i de olika barnomsorgsformerna när det gällde deras sociala, emotionella eller intellektuella utveckling. Socioekonomiska faktorer hade förvånande liten effekt. Viktigast för barnens utveckling var hemmets emotionella klimat. Kvaliteten på barnomsorgen hade också betydelse, små barngrupper, hög personaltäthet och liten skillnad på barngruppens åldrar var positiva faktorer.

I diskussionerna har det lagts mycket stor vikt vid olika former av omsorg, men hemförhållanden är viktigare. Även barn som är heltidsplacerade inom barnomsorgen tillbringar längre tid hemma med sina föräldrar än i barnomsorgen, och barn som passas hemma leker med andra barn och vistas i andra miljöer. Föräldrar verkar i hög grad klara av att kompensera om det fattas något i barnets barnomsorg. Om barnet är hemma ser föräldrarna till att det får ta del av sådant det annars kanske missar. Daghemsbarnens föräldrar använder mer tid tillsammans med sina barn på fritiden, och hemmabarn får möjlighet att träffa lekkamrater under helgerna.

Forskarna fann att mödrarnas attityd till att lämna sina barn var mycket viktig. Välutbildade mödrar lämnar sina barn tidigare, de har investerat i sin utbildning och har inte råd eller kanske lust att vara borta från jobbet. Mödrar med kortare skolgång lämnar sina barn senare, och de understryker mammas roll för barnet i större utsträckning än välutbildade mödrar.

Det finns en tendens att föräldrar anpassar sin tro på vad som är "barnets bästa" efter sin egen situation, menar forskarna. När föräldrarna kan tolka barnets behov i enlighet med sina egna, uppstår färre konflikter. I kulturer eller subkulturer där det

anses rätt att föräldrarna förvärvsarbetar läggs överdrivet mycket vikt vid barns behov av stimulans utifrån. Där mammorna däremot ses som viktigast för barnens utveckling och mammorna därför inte gärna vill lämna sina barn, lyfts barnens behov av nära relationer fram, medan stimulans utifrån inte uppmärksammas på samma sätt.

Även en annan undersökning av Moncrieff Cochran och Lars Gunnarsson (Cochran och Gunnarsson 1985) i Göteborg pekar på samma resultat. Här jämfördes 60 barn som antingen var på daghem, hemma eller i familjedaghem. I denna studie gjordes dock ingen skillnad mellan barnen hemma och i familjedaghem. Resultaten visade endast små skillnader mellan barnen, mest uttalade var skillnaderna mellan pojkar och flickor. Flickor hemma var snälla och lydiga, flickor på daghem påminde om pojkar som var hemma. Pojkar på daghem var mest intresserade av jämnåriga och hade liten kontakt med vuxna. Dessa barn observerades inte i andra miljöer än sin omsorgsmiljö. Denna studie kom senare delvis att ingå i den stora FAST-studien med professor Bengt-Erik Andersson som projektledare. Liksom i flera av de andra studierna användes Uri Bronfenbrenners teori (1977, 1988) om mänsklig ekologi, där barnets livssituation betraktas i relation till yttre faktorer på olika nivåer. I FAST-studien följdes fler än 100 barn, från att de var tre och ett halvt år gamla och upp genom skolan, för att undersöka hur den tidigaste barnomsorgen hade inverkat på deras utveckling. Projektet har resulterat i en lång rad rapporter, artiklar och böcker (bland andra Andersson 1985, 1986, 1989, 1990, 1992, 1994).

De tidigaste rapporterna byggde främst på utlåtanden från barnens lärare som bedömde barnens kognitiva och sociala kompetens. Senare studerades barnens betyg. I utvärderingar indelades barnen i olika grupper med hänsyn till vilken typ av barnomsorg de haft när de första gången fick omsorg utanför hemmet. De olika grupperna var

- tidig daghemsvård, med placering under första eller andra levnadsåret
- sen daghemsvård, innebärande placering på daghem senare än grupp 1
- blandad omsorg, först dagmamma, senare daghem
- familjedaghem, ofta med tidig start, kompletterad med deltidsförskola
- hemvård, kompletterad med deltidsförskola.

De studerade familjedaghemmen består av både privata och kommunala dagbarnvårdare. Det gjordes ingen bedömning av kvaliteten i hemmen. Även barnens familjeförhållanden undersöktes och det visade sig att de skiljde sig från varandra på så sätt att i gruppen med barn som börjat tidigt på daghem fanns fler familjer där föräldrarna var akademiker och högre tjänstemän. I rapporten från 1986 verkar de tidigt daghemsplacerade barnen skilja sig från de övriga. Lärarna bedömer att barnen i denna grupp i åttaårsåldern lyckas mycket bättre i de olika skolämnena än övriga grupper, som sinsemellan inte är så olika. Hemmabarnen och dagmammebarnen, som de kallas i rapporten, får dock en något gynnsammare bedömning än de övriga i en del ämnen. När det gäller lärarnas skattningar av personlighetsvariabler uppnås inte skillnader mellan tidigt daghemsplacerade och dagmammegruppen i något fall med statistisk signifikans. I rapporten skriver man:

”Vi vet att grupperna skiljer sig åt i social bakgrund – t ex familjernas yrkesstatus och moderns utbildningsnivå och familjesammansättningen. Kan det vara så att de eventuella skillnader vi finner mer beror på olikheter i de här variablerna än i skilda barntillsynsarrangemang?” (Andersson 1986 s.97)

I senare rapporter (Andersson 1989, 1992) har andra statistiska beräkningar använts. Då redovisas inga skillnader mellan barn som varit i daghem och i familjedaghem, men de barn som började tidigt i någon form av barnomsorg klarade sig bäst. Sedan har samma personer följts upp även som ungdomar och vuxna, den senaste rapporten är från 2002 (Andersson och Strander 2002). Man har haft kontakt med 101 av dem som ursprungligen var med i FAST-projektet för att ta reda på hur

de har klarat sig längre fram i livet. Det visade sig att det gått bra för nästan alla ungdomarna. De har klarat sig bra och trivs med sina liv. Av frågorna som berör den tidiga barnomsorgen kan man se att den tendens som fanns i tidigare uppföljningar, att barn som börjat tidigt i barnomsorgen också klarade sig bäst i skolan, har försvunnit. Däremot finns ett statistiskt signifikant samband mellan hur mödrarna upplevde sin arbetssituation och barnomsorgen när barnen var små och hur sårbara deras barn är vid 25 års ålder. De ungdomar som är minst sårbara är de som hade mammor som var nöjda med sin situation när barnen var små.

Författarna diskuterar de mycket positiva resultaten av denna omfattande forskning och har några förklaringar. Dels kan det, i och för sig lilla, bortfallet som skett under årens lopp vara de personer som klarat sig sämst och också därför varit minst intresserade av att delta i uppföljningsstudien. Dels kan det ha positiva effekter för en del familjer att ingå i ett forskningsprojekt. Att bli sedd och vara föremål för forskares intresse kan innebära en positiv upplevelse som kanske avspeglas i resultaten.

Ett försök att jämföra verksamheten i daghem och familjedaghem gjorde Göteborgsforskarna Kerstin Palmérus och Lisbeth Lindahl 1991. De utgick ifrån fyra olika aspekter

- daghemsanställdas och dagbarnvårdares samspel med barn och/eller vuxna
- innehållet i daghemsanställdas respektive dagbarnvårdares aktiviteter
- daghemsanställdas och dagbarnvårdares attityder till verksamheten
- föräldrarnas attityder till verksamheten.

Undersökningen genomfördes med hjälp av observationer av verksamheten, intervjuer med daghemsanställda och dagbarnvårdare samt enkäter till föräldrar med barn i verksamheten. Jämförelsen visade att likheterna var mer omfattande än skillnaderna. En sammanfattning av de skillnader som fanns visade bland annat att

- fler dagbarnvårdare är nöjda med sitt arbetssätt och sin målsättning än vad daghemspersonal är
- det sociala samspelet i daghem främst är mellan två vuxna och några barn, medan en ensam vuxen oftast samspekar med ett eller flera barn i familjedaghem
- aktiviteterna i daghem innehåller en större andel pedagogik, medan dagbarnvårdarnas aktiviteter innehåller en större andel förberedelser
- familjedaghemsföräldrarna är i större utsträckning nöjda med verksamhetens innehåll och kontakten med personalen än daghemsföräldrarna.

Forskarna drar slutsatsen att den ena omsorgsformen inte är bättre än den andra. Både daghem och familjedaghem har sina unika kvaliteter som måste uppmärksammas och utvecklas.

En annan form av jämförande forskning genomfördes 1994 på uppdrag av Europeiska kommissionens nätverk för barnomsorg (Karlsson 1995). Familjedaghemsverksamheten i 16 europeiska länder jämfördes utifrån en rad olika kriterier

- nationell kontext
- offentligt engagemang
- föreningar och fackförbund
- utbildning och stöd
- anställningsförhållanden
- utveckling.

Denna kartläggning gav sedan anledning till en diskussion, utifrån frågor om professionalisering, politiska ideologier och stöd till verksamheten, och mynnade ut i en rad rekommendationer till förbättring av familjedaghemmen. Den har även senare legat till grund för avsnitt i andra skrivingar (Karlsson 1997, 2002).

Förutsättningar för verksamheten

För att få en realistisk inblick i verksamheten i familjedaghemmen är det av betydelse att förstå vilka förutsättningar som ges runt om i kommunerna. Det finns emellertid bara lite svensk forskning om det.

Hur arbetsledare för dagbarnvårdare som också är föreståndare på en öppen förskola ser på sin roll har beskrivits av Stavrén-Eriksson 1991. Hon fann att arbetsledarna ofta är mycket missnöjda med sin arbetsledarroll. De är oftare trötta och känner sig missbelåtna med sin arbetssituation än andra arbetsledare inom barnomsorgen. De känner att de inte räcker till och att de inte hinner med de arbetsuppgifter de har.

Arbetsledarens situation har också uppmärksammats av Inge Johansson och Malene Karlsson 1992. Följande tre olika typer av arbetsledning i Stockholm studerades: När arbetsledaren hade hand om all barnomsorg i ett område. När arbetsledningen hade knutits till en öppen förskola och när en person var arbetsledare enbart för dagbarnvårdare. Både arbetsledare och deras chefer i fyra olika distrikt intervjuades. Dagbarnvårdarna fick svara på en enkät om hur de upplevde arbetsledningen. Studien visar att dagbarnvårdarnas behov av handledning när det blir problem i relationerna till föräldrarna eller när de miss-tänker att ett barn inte utvecklades optimalt sällan tillgodosågs. Arbetsledarna träffade främst dagbarnvårdarna i grupp och då diskuterades mer administrativa frågor. Det framgår av materialet att de dagbarnvårdare som var mest nöjda med sin arbetsledare var de som upplevde att innehållet i träffarna med arbetsledaren stämde överens med de önskemål som de själva hade. Här ser man att de dagbarnvårdare som hade möjlighet till spontana, oplanerade träffar med sin arbetsledare också var de som var nöjdast. Det fanns ett samband mellan hur arbetsledaren hade fått ansvar för familjedaghemmen och hur tillfredsställda dagbarnvårdarna var med dem. De arbetsledare som själva valt att arbeta med familjedaghem var också de arbetsledare som var mest uppskattade bland dagbarnvårdarna.

Dagbarnvårdarnas roll

Dagbarnvårdarens roll som förvärvsarbetande i sitt eget hem har intresserat flera forskare. En av de första var Göteborgsforskaren Anders Hill som 1983 kartlade vilka ramfaktorer som var av betydelse för familjedaghem som pedagogisk miljö. Han hittar många hinder för verksamheten, till exempel bristen på utbildningsmöjligheter, dagbarnvårdarnas anställningsförhållanden som inte skulle accepteras av någon annan yrkesgrupp, samt bristen på formellt stöd från arbetsledningen. Som positivt ser han den växande yrkesidentiteten, att dagbarnvårdarna utgör en stabil yrkesgrupp och den positiva föräldrakontakten.

Andra Göteborgsforskare har intresserat sig för dagbarnvårdarens roll. Dagbarnvårdarnas yrkesval, menar Alstad (1986), bygger på att de vill vara hemma med sina egna barn, men även att de har ett allmänt intresse för barn vilket innebär att flera dagbarnvårdare fortsätter inom yrket även när de egna barnen blivit stora. Alstad fann att en majoritet av barnen i familjedaghem är "lätta" barn, det vill säga att de har lätt att anpassa sig och ett allmänt positivt känsloläge. Ahlström (1991) tar upp dagbarnvårdarnas konflikt mellan modersrollen och yrkesrollen och svårigheterna att kombinera de två, vilket kan framkalla stress. Ahlström förespråkar en professionalisering av dagbarnvårdaryrket med ökad handledning och utbildning.

I en större studie med observationer i familjedaghem, kombinerade med enkäter till dagbarnvårdare och föräldrar (Palmérus & Lindahl 1990), ställs frågan om dagbarnvårdarnas praktiska göromål försämrar den pedagogiska miljön. Undersökningen visar att familjedaghemmen har förutsättningar att tillgodose barnens olika behov och att ge pedagogisk stimulans, även om det ser annorlunda ut än på daghem. Dagbarnvårdarna klarar av att samspela med barnen även under den tid som de använder till olika praktiska aktiviteter, som matlagning och städning. Under 75 procent av tiden samspelar dagbarnvårdaren med barnen. Detta innebär inte nödvändigtvis att hon klarar av att integrera pedagogisk stimulans i de praktiska aktiviteter, men att möjligheten finns. Kvaliteten på verksamheten är beroende av

den enskilda dagbarnvårdarens kapacitet. Dagbarnvårdarna i studien fungerar på hög nivå och föräldrarna är mycket positiva. Detta kan bero på att dagbarnvårdarna har fått utbildning och kontinuerlig handledning, och att de har en positiv inställning till sitt arbete, det vill säga att de har ett professionellt förhållningssätt. Palméus och Lindahl beskriver vad de kallar familjedaghemmens unika kvaliteter. Enligt dem består de bland annat av att dagbarnvårdaren är ensam ansvarig för barnen, vilket innebär kontinuitet för barnen och även underlättar föräldrarnas kontakter med henne. Verksamheten bedrivs i ett hem vilket innebär att barnen får tillgång till vardagliga erfarenheter, som praktiska sysslor, och det medför en flexibilitet där dagbarnvårdaren kan anpassa sig efter barnens och föräldrarnas behov. Socialstyrelsen lät 1988 tre studerande genomföra en undersökning av de kommunala dagbarnvårdarnas arbetssituation (Carlén, Gleichmann & Söderholm 1988). Från 15 kommuner fick 150 dagbarnvårdare svara på en enkät som handlade om arbetstider, antal barn med mera.

Den professionella dagbarnvårdaren har intresserat forskningspsykologerna Brodin, Hylander & Piltz-Maliks (1990). Den dagbarnvårdare som är medveten om hur just hennes konflikter mellan det privata och yrkesmässiga ser ut och har tagit ställning till hur hon ska hantera dessa konflikter kan sägas ha ett professionellt förhållningssätt. Hon har bestämt sig för hur just hennes roll som dagbarnvårdare ska utformas utifrån hennes egna speciella förutsättningar och behov. På så sätt blir varje familjedaghem unikt och passar inte in i en övergripande modell. Forskarna påpekar att även om dagbarnvårdarna är anställda, påminner deras situation på många sätt mer om den fria företagarens. För att dagbarnvårdaren ska klara av sitt arbete behövs en förmåga till distans och att hon har reflekterat över sin roll i relation till barnen. Dagbarnvårdargrupperna bidrar till att tydliggöra dagbarnvårdarrollen och till en ökad medvetenhet om både det unika och det generella i verksamheten.

Kvinnoforskaren Marie-Louise Annerblom (1991) följde tio dagbarnvårdare under ett år och kartlade deras arbete. Hon fann att dagbarnvårdare har en gemensam, grundläggande värdegemenskap i synen på barn. De prioriterar barnens emotionella utveckling och betonar särskilt barnens behov av trygghet, att bli accepterade som de är och därmed varje barns rätt till sin individuella personlighet. Enligt Annerblom ger dagbarnvårdarna uttryck för en helhetssyn på barn som är fast förankrad i den praktiska verkligheten. De har en unik kunskapstradition i förhållande till barnen. Den grundas inte så mycket på utbildning utan snarare på tradition, livserfarenhet, sunt förnuft samt några existentiella värderingar kring förhållningssätt till och syn på barn.

Statsvetaren Maria Jansson har ett feministiskt perspektiv i sin forskning om dagbarnvårdarens yrkesroll. Hon beskriver svårigheterna att definiera arbete i relation till dagbarnvårdare (1997). Den stora svårigheten är de traditionella definitionerna av arbete som något offentligt, och att dagbarnvårdarna utför arbetet i sina hem. Det är svårt för dagbarnvårdarna att upprätthålla ett avstånd till sitt arbete. Jansson drar slutsatsen att dagbarnvårdarna har ett omöjligt uppdrag.

Dagbarnvårdarnas svårigheter att synliggöra sitt yrkesarbete och att verbalt uttrycka vilken roll man har gentemot barnen beskriver Maria Jansson i sin avhandling *Livets dubbla vedermödor – om moderskap och arbete* (2001). Å ena sidan har majoriteten av dagbarnvårdarna gjort sitt yrkesval för att de är mödrar, å andra sidan betraktas detta som försvårande för deras yrkesarbete. Vad som är arbete och vad som är fritid kan vara svårt att avgränsa i ett familjedaghem, i synnerhet där dagbarnvårdaren har egna barn som ingår i barngruppen. Jansson använder begreppet "tystnadens strategi" för att förklara hur normen att kvinnor vill vara hemma och ta hand om sina barn osynliggörs. Dagbarnvårdare betraktas enligt denna strategi som kvinnor, som egentligen skulle vilja arbeta utanför hemmet om de bara fick barnomsorg för sina egna barn. Men Jansson finner att de intervjuade dagbarnvårdarna har kommit långt i sina försök att separera arbete och fritid. Däri ligger en inbyggd konflikt,

eftersom gränserna för vad som är arbete eller offentligt och vad som är fritid eller privat kan vara svåra att hitta för dagbarnvårdarna, för föräldrarna och för kommunen. Jansson förklarar dagbarnvårdarnas problem med att få respekt för sitt arbete utifrån ett feministiskt perspektiv och menar att dagbarnvårdarnas intressen som arbetstagare hotar mäns överordning och att deras kön vänds emot dem.

Barnen i familjedaghem

Hur vardagen gestaltar sig för barnen i familjedaghem har inte intresserat så många forskare. År 1990 intervjuade Bohlin barn i familjedaghem och visade att dagbarnen och dagbarnvårdarnas egna barn har olika uppfattningar om sin situation. Dagbarnen upplevde att de egna barnen hade fler privilegier och att de hade en speciell ställning och som dagbarn fick man anpassa sig efter de egna barnen. Alla barn tyckte att det borde vara rättvist, men ofta inte var det. De egna barnen tyckte likadant, de tyckte ofta att det var jobbigt att behöva dela med sig. Flera av barnen ger uttryck för att de är ledsna när de ska till sin dagbarnvårdare. Bohlin skriver att för flertalet av dagbarnen är det säkert helt naturligt att de egna barnen har en speciell relation till sin mamma. För "passiva" barn kan det dock kanske vara svårt att hävda sig och de kanske inte därför kan dra fördelar av den lilla barngruppen.

I en mindre studie intervjuades barn i 12-årsåldern som varit i antingen daghem eller familjedaghem (Karlsson 1998). Familjedaghemsbarnen visade en något mer nyanserad syn på de vuxna och hade ofta ett något överslätande sätt att berätta om sin dagbarnvårdare. De eventuella problem de hade upplevt kunde barnen förklara med att dagbarnvårdaren hade så mycket att göra, eller att det fanns så många små barn. Generellt var dock familjedaghemsbarnen mycket nöjda med sin barnomsorg och ville själv använda sig av familjedaghem när de en gång fick barn.

Denna positiva bild bekräftas i en loggboksstudie där 20 dagbarnvårdare fört anteckningar om vad ett barn i deras vård hade för sig under en tvåveckorsperiod (Karlsson 2002).

Undersökningen visar att verksamheten i familjedaghem har två sidor, en utåtriktad tillsammans med andra dagbarnvårdare och en i hemmet. Den utåtriktade delen planeras i hög grad av dagbarnvårdarna och består dels av gruppaktiviteter i en gemensam lokal tillsammans med andra dagbarnvårdare i området, dels av gemensamma utflykter till naturområden eller parker, eller runt i närområdet. Verksamheten i hemmet präglas av en stor frihet där barnen själva får bestämma vad de vill leka eller pyssla med, där dagbarnvårdaren förser dem med material och endast när det behövs lägger sig i vad barnen gör. Under tiden är hon upptagen av olika praktiska sysslor som barnen kan delta i om de vill.

Hur dagbarnvårdare hanterar barn med behov av särskilt stöd har studerats av psykologen Marie-Louise Folkman (1995). Tio dagbarnvårdare intervjuades om sina erfarenheter. Främst hade de haft hand om barn med svag eller negativ självkänsla, vilket visade sig i antingen ett utåtagerande beteende eller avskärmning. Dagbarnvårdarna arbetade med att stärka barnens identitet och sociala kompetens. De arbetade ofta intuitivt och försökte hitta en bra balans mellan att ge omsorg och få gensvar, mellan att ta hänsyn till barnet och att få vara sig själv, mellan trygghet och krav, mellan omsorg om framtiden och av att kunna njuta av samvaron med barnen, sammanfattar Folkman. Även dagbarnvårdaren och arbetsterapeuten Anita Lingegård (2001) har studerat villkoren för barn i behov av särskilt stöd. Syftet med studien var att, utifrån barn i behov av särskilt stöd, undersöka om det fanns skillnader i personalens bedömning av miljöer i olika former av förskoleverksamhet. En enkät skickades ut till personal i familjedaghem och förskolor. Resultatet av enkäten visade skillnader mellan miljön i förskolorna och familjedaghemmen. Personalen i förskolorna ansåg att miljön för barn med behov av särskilt stöd påverkats negativt de senaste åren, medan dagbarnvårdare ansåg att förändringarna inte påverkat miljön i familjedaghem. Orsaker till brister i fysisk och social miljö var framförallt stora barngrupper, stor personalom-

sättning och ökat antal barn i behov av särskilt stöd. Olikheter i verksamheternas inriktning påverkade barnens möjligheter att vara delaktiga i vardagsaktiviteter och personalens möjlighet att tillmötesgå barnens behov av särskilt stöd i förskoleverksamhet. Resultatet visade att det finns ett behov av arbetsterapeutiskt aktivitetsperspektiv vid planering av förskolemiljöer, sammanfattar Lingegård.

Föräldrarna

Vilka föräldrar som föredrar olika typer av barnomsorg har intresserat några forskare. I samband med det stora FAST-projektet som omtalats tidigare i denna översikt, genomförde Göteborgsforskarna Gunnarsson, Lassbo och Ljungvall 1986 en intervjuundersökning med 24 mödrar som alla hade ett barn på två år och som alla stod utanför den kommunala barnomsorgen. Syftet var att ta reda på hur de helst ville lösa sin barnomsorg. Forskarna delade in mödrarna i olika grupper, beroende på deras val av barnomsorg. I en grupp fanns mödrar som helst ville vara hemma och om det inte gick föredrog familjedaghem. Dessa mödrar karakteriserades av att de inte hade mycket kunskap om olika former av barnomsorg, de var oftast ensamstående med låg utbildning.

Även Sven Persson från Lärarhögskolan i Malmö har intresserat sig för föräldrars val av barnomsorg och studerade speciellt den sociala snedfördelningen inom barnomsorgen (1990, 1994). Med hjälp av enkäter och intervjuer med föräldrar i Malmö kom han fram till att TCO-föräldrarna i större omfattning föredrog daghem, medan LO-föräldrarna föredrog familjedaghem. Detta leder till vad Persson kallar den politiska paradoxen, där socialdemokraternas väljare föredrar familjedaghem trots att partiet arbetar för en institutionalisering av barnomsorgen. De borgerliga partiernas väljare däremot föredrar daghem vilket av tradition inte ligger i partiernas ideologi.

Knut Sundell och Petra Benett från FoU-byrån i Stockholm genomförde 1992 en intervjuundersökning med föräldrar som köade för barnomsorg för att undersöka vad som låg bakom deras val av barnomsorgsform. I undersökningen framkom att det i stort sett endast var de föräldrar som valde familjedaghem som angav barnens behov som skäl. De föräldrarna föredrog vad Sundell och Benett kallar för indirekt pedagogik, vilket utgår ifrån barnets egna önskemål om vad de vill lära sig. I en intervjuundersökning med 34 föräldrar i Stockholm som ställt sig i kö för att få familjedaghem (Karlsson 1994) framkom också att föräldrarna främst utgick ifrån barnens behov när de föredrog familjedaghem. Dessa föräldrar hade ingen tydlig klasstillhörighet, utan representerade många olika yrken och utbildningar. De hade nästan alla själva erfarenhet från daghem, antingen från den egna barndomen eller äldre barn som varit placerade där. Några hade arbetat eller arbetade kvar på daghem, eller de hade nära vänner eller släktingar som arbetade på daghem. Familjedaghem föredrog de för att det där fanns möjlighet till individuell och flexibel omsorg som skulle passa just deras barn bäst. Många kunde berätta om svårigheterna med att få familjedaghem och de upplevde att de oftast fick vilseledande information om tillgängligheten, eller att förvaltningens personal försökte övertala dem att acceptera en plats på daghem i stället.

I en liten enkätstudie har de båda dagbarnvårdarna Gunilla Eriksson och Maria Svensson försökt belysa föräldrars upplevelse av inskolning i familjedaghem (2001). Även här framgår det att föräldrarna mycket målmedvetet har valt familjedaghem. De beskriver genomgående sin kontakt med dagbarnvårdaren som positiv och att de har haft stora möjligheter att påverka hur inskolningen skulle genomföras.

Familjedaghem år 2002

Som de statistiska uppgifterna indikerar har familjedaghem genomgått en omfattande omstrukturering och utveckling. Hur ser då verksamheten ut i dag?

För att få svar på detta, skickades hösten 2002 en förfrågan ut till landets samtliga kommuner, och även till de större kommunernas olika distrikt eller stadsdelsnämnder, sammanlagt till mer än 300 adresser. I brevet efterlystes skriftligt material om familjedaghem: verksamhets- och arbetsplaner och beskrivningar, uppföljning och utvärdering av verksamheten med bland annat enkäter, information om ut- och fortbildning för dagbarnvårdare samt eventuellt eget utbildningsmaterial. Förfrågan var mycket allmänt hållen för att få in så mycket material som möjligt.

Sammanlagt 110 svar kom, det vill säga ungefär var tredje kommun eller distrikt svarade. I svaren fanns mycket olika material, allt ifrån en kortfattad sammanställning av vad som görs för familjedaghemmen, till omfattande dokumentering med olika rapporter och andra dokument av mycket skiftande karaktär. Det gjordes ingen uppföljning av brevet till dem som inget skickat in. Därför går det bara att spekulera om varför två tredjedelar av landets kommuner och distrikt inte hörde av sig. Har de inget material? Har de inga familjedaghem? Eller anser de inte att det är intressant att dela med sig eller att få ta del av kunskap om familjedaghem?

Det insamlade materialet kunde delas in i tre grupper

- beskrivningar av familjedaghemsverksamheten
- fortbildningsmaterial och kursplaner
- utvärderingar med enkäter.

Beskrivningar

Det vanligaste materialet från kommunerna var olika typer av beskrivningar av kommunens familjedaghem. De kallades verksamhetsberättelser, verksamhetsplaner, kvalitetsredovisningar, arbetsplaner med mera, men innehåller främst beskrivningar av verksamheten, såsom den var eller borde vara. Dessa beskrivningar delade jag upp i tre kategorier:

Kommunernas beskrivningar omfattar förvaltningens eller nämndens officiella beskrivningar och innehåller främst barnomsorgs- och skolplaner, verksamhetsberättelser eller information. Materialet kommer från 9 kommuner.

Arbetsledningens beskrivningar finns främst i verksamhetsberättelser, arbetsplaner, kvalitetsredovisningar, informationsbroschyrer eller hemsidor riktade till föräldrar i ett geografiskt område, men även i personliga brev till mig. Sammanlagt fick jag in 60 brev med beskrivningar från arbetsledare.

Dagbarnvårdarnas egna beskrivningar består av material där dagbarnvårdare med egna ord beskriver sitt arbete, i grupp eller individuellt. Beskrivningarna finns i verksamhetsberättelser, utvärderingar av en termins eller ett års arbete eller i presentationer av familjedaghemmen riktade till föräldrarna.

Presentationerna finns i informationsblad, små foldrar eller på hemsidor länkade till kommunens allmänna information.

Beskrivningar – 40 berättelser – från grupper av dagbarnvårdare har kommit från 25 kommuner. Från 3 kommuner har 4 dagbarnvårdare beskrivit sin verksamhet individuellt.

Vid bearbetningarna av materialet intresserade jag mig särskilt för hur familjedaghemsverksamheten beskrivs på de olika nivåerna. Finns det skillnader mellan familjedaghem och annan verksamhet i beskrivningarna och om så är fallet, vad lyfts fram som kännetecknande för familjedaghem. Vad ses som positivt med denna verksamhet, vilka problem nämns och hur föreslår man att de ska lösas?

Kommunernas beskrivningar

Nio kommuner skickade in sina förskole- och skolplaner. Av dessa framgår att familjedaghem ses som en del av förskoleverksamheten, eventuellt också av skolbarnsomsorgen, men utöver detta varierar beskrivningarna mycket. I de flesta planer nämns inte familjedaghem utöver detta första tillkännagivande.

I Nacka kommuns förskole- och skolplan beskrivs bland annat inriktningsmålen för förskolan och skolan. I en fotnot på sidan fyra står: "I denna förskole- och skolplan räknas familjedaghemsverksamheten in i planen för förskolan". Utöver detta nämns inte familjedaghem, utan texten beskriver konsekvent förskolornas verksamhet och ordet förskola nämns i samtliga fall.

I kommunens kvalitetsredovisning påpekar man dock att familjedaghem ger barnen möjlighet att vara i en liten barngrupp i hemmiljö och att familjedaghemmens uppgift är, liksom förskolans, att ge barnen omsorg, omvårdnad och fostran samt goda möjligheter till lärande. Dessutom påpekas att familjedaghem är en viktig del av kommunens förskoleverksamhet och omfattas av kommunens förskole- och skolplan. I bedömningen av hur olika mål har uppnåtts nämns familjedaghem i ett stycke om barns och föräldrars tilltro, trivsel och tillfredsställelse, utan att de olika verksamheterna särskiljs, och diskussionen av resultaten handlar uteslutande om förskolorna. Dessutom nämns familjedaghem när säkerhetsfrågorna avhandlas. Men i kvalitetsredovisningens visioner för framtiden finns inte familjedaghem med. Kommunen poängterar föräldrars rätt att själva välja, och 80 procent av dagbarnvårdarna är så kallade fria anordnare, som godkänns och inspekteras av kommunens tjänstemän. Kommunens uppföljnings- och utvärderingsplan för förskolor och skolor nämner inte alls verksamheten i familjedaghem. Att det kan ske en ändring i kommunernas syn på familjedaghem inser man när man läser Kalmar kommuns planer. I kommunens barnomsorgsplan från slutet av 1990-talet skriver man konsekvent om barnomsorg eller förskoleverksamhet, vilket innefattar familjedaghemsverksamheten. I förskole- och skolplanen från början av 2000-talet står att kommunen ansvarar för

att det finns förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg, och att verksamheten bedrivs i form av förskola, familjedaghem och öppen förskola. Därefter exemplifieras de olika skrivningarna utslutande med arbetet i förskola och skola.

Även i flera andra kommuners planer förekommer det att endast förskolornas verksamhet beskrivs, även om det framgår att planerna gäller för alla former av verksamhet. Det kan vara oavsiktligt, men medverkar till att osynliggöra kommunens familjedaghemsverksamhet. Det kan finnas en omedvetenhet om de olika begreppens innebörd som kan ställa till definition-sproblem, eftersom förskoleverksamhet per definition innefattar alla olika former av barnomsorg för förskolebarn, medan förskolor endast omfattar just denna form och alltså inte inkluderar familjedaghem. Att detta kan medföra en del förvirring kan man utgå ifrån. En informationsbroschyr från Nynäshamn beskriver till exempel hur maxtaxan fungerar i kommunen. I första avsnittet står att maxtaxan gäller inom förskola och familjedaghem samt fritidshem, men i förtydligandena av olika tillämpningsregler står endast att taxan gäller förskola och fritidshem. Att definitionerna inte nödvändigtvis är problematiska utan kan lösas visar två kommuner, Lidköping och Mölndal. I Lidköpings barn- och skolplan 2000 står att planen gäller för förskola och familjedaghem. Sedan talas det om "vi" "verksamheten" och "varje enhet" – det vill säga det görs inte någon skillnad mellan de olika verksamhetsformerna. Dessutom har planen främst sin utgångspunkt i alla barns rätt till en bra verksamhet. Ett exempel finns i planens viljeinriktning:

"Alla våra verksamheter lägger stor grund vid värdegrundsfrågor och arbetar aktivt med relationer. Barnens behov av positiv bekräftelse och god självkänsla ska ses som en förutsättning för utveckling av social kompetens."

I Mölndals kommuns barnomsorgs- och skolplan som antogs 1996 framgår tydligt att planen gäller all verksamhet. Antingen talas det om all verksamhet, kraven på de olika verksamheterna eller så specificeras personalkategorier.

Att detta synsätt fortfarande gäller framgår av Mölndals kommuns verksamhetsberättelse från barnomsorgs- och utbildningsnämnden 2000. I de olika avsnitten av verksamhetsberättelsen, som innehåller ekonomiskt bokslut, kvalitetsredovisning, miljöbokslut, arbetsmiljöbokslut och en sammanfattande bedömning, skriver man om de olika verksamheterna och hur de levt upp till målen. Här finns alla personalkategorier och alla verksamhetsformer, även om det kan variera på vilket sätt de förväntas leva upp till de olika målen.

De olika kommunernas målsättningar är oftast hämtade från skolans och förskolans läroplaner. Sedan varierar det vilka begrepp man särskilt tar sikte på. Orsa kommun anger till exempel nyckelorden: Trygghet, allas lika värde, arbetsglädje, baskunskaper, och har som vision: Tillsammans bygger vi grunden för framtiden. I Solna prioriteras lärande och kunskap, samverkan, ansvar och delaktighet, trygghet samt hälsa och yttre och inre miljö. Många kommuner nämner just trygghet som ett särskilt mål, och tryggheten kan handla om både fysisk och psykisk trygghet. Oftast verkar det dock vara föräldrarnas trygghet att lämna sina barn som åsyftas.

I dessa övergripande förskole- och skolplaner ges inte någon egentlig beskrivning av familjedaghem, utan de finns främst i de av arbetsledarna skrivna verksamhetsplanerna m.m.

Arbetsledarnas beskrivningar

Informationsbroschyrer

De flesta beskrivningar av familjedaghem kommer från olika typer av informationsbroschyrer riktade till föräldrar som söker barnomsorg, eller som just fått plats. En annan variant är att informationen ges på kommunens hemsida. Broschyrerna är utformade på många olika sätt, från vackra fyrfärgstryck till sidor med ganska amatörmässig layout och utförande.

Innehållet varierar också, från att vara enkelt informerande till att vara ordrikt beskrivande eller direkt säljande.

Vid en genomgång av informationstexten framträder vissa områden som mycket frekvent förekommande: hemmiljön, rela-

tionen med en vuxen, den lilla barngruppen, omsorgen, leken, utemiljön, lärandemiljön, gruppverksamheten, samt samarbetet med föräldrarna.

Hemmiljön

Familjedaghemmets särart är att det bedrivs kommunal barnomsorg i ett privat hem och i all information till föräldrarna lyfts detta fram. Hemmiljön beskrivs med ord som lugn, trygg, personlig, kärleksfull, naturlig, överskådlig, utvecklande samt att familjedaghem kan ge barnet en extra familj. I flera broschyrer framhålls barnets och familjens möjligheter att lära känna dagbarnvårdarens egen familj samt människor i närmiljön. Dessutom ger familjedaghemmet barnet tillfällen att lära känna och skapa kontakter i närmiljön som också är barnets egen. Det som särskilt framhålls som speciellt med hemmiljön är de vardagliga sysslorna, som matlagning och städning. Barnen får delta i dessa och lära sig vardagskunskap som att klä på sig, knyta och knäppa, delta i matlagningen, duka, diska och så vidare. Oftast omtalas vardagens aktiviteter som naturliga, eller naturligt förekommande.

I en broschyr från Rasbo–Tuna distrikt i Uppsala står:

”Hemmiljön är ett av familjedaghemms speciella kännetecken som inte minst av dagbarnens föräldrar, brukar anges som en särskild uppskattad kvalitetsspekt.

Det faktum att verksamheten bedrivs i dagbarnvårdarens hem innebär att hon i högsta grad sätter sin egen speciella prägel på hela miljön. Detta kan utgöra en speciell tillgång för barnen eftersom de genom att vistas i denna miljö får möjlighet att lära känna sin dagbarnvårdare som ”en hel person” på ett mer personligt plan ”

En vuxen

En stor del av tiden arbetar dagbarnvårdaren ensam i sitt hem. Detta ensamarbete framhävs i många broschyrer som mycket positivt eftersom det ger möjlighet till nära kontakt mellan föräldrar, barn och dagbarnvårdare. Denna kontakt innebär en trygghet och att man lär känna varandra på ett familjärt sätt. För barnen ses det som positivt att dagbarnvårdaren är en person som står barnen nära. Det innebär att de blir omtyckta,

sedda och hörda. De känner sig välkomna, får sitta i knä, blir kramade, tröstade och får närkontakt. Dessutom finns det möjlighet att få vara kvar i flera år hos samma dagbarnvårdare, så att syskon kan få vara tillsammans.

I Munkedals information står:

”Favoritdagbarnvårdaren är
Ärlig, initiativrik, lyhörd, naturlig, flexibel, bestämd, bra kokerska, förtroendeingivande, harmonisk, rättvis, ordningsam, problemlösare, humoristisk – samt har en familj som är positiv till dagbarnvårdarverksamheten.”

Liten barngrupp

Ytterligare ett särskilt kännetecken för familjedaghemmen är den lilla barngruppen. De flesta anger ett antal mellan fyra och sju barn, men åldrarna kan variera. I några kommuner är barnen mellan ett och fem år, i andra mellan ett och tolv år. Att barnen har olika åldrar beskrivs som att de är som en gammaldags syskongrupp, att de kan leka med och lära av varandra, samt ta ansvar för och hänsyn till varandra. I en liten barngrupp blir det också färre infektioner, framhåller några kommuner. Den lilla gruppen ger barnen möjlighet att själva bestämma vad de vill göra och dagbarnvårdaren har rika möjligheter att anpassa verksamheten efter barnens individuella behov, förutsättningar och intressen. Även mat- och sovtider kan anpassas efter gruppens olika behov, och dagbarnvårdaren kan uppmärksamma och stödja det enskilda barnet. Således beskrivs det i en broschyr från Katarina–Sofia distriktet i Stockholm:

”Barnen kan själva dra sig undan och koppla av när de behöver. I den lilla barngruppen finns goda möjligheter att uppmärksamma det enskilda barnet, stödja och uppmuntra det efter behov.”

Omsorg

Familjedaghemmens möjlighet till flexibilitet innebär också att det är möjligt att anpassa verksamheten efter de olika familjernas individuella behov och att möta föräldrarnas behov av barnomsorg även på oregelbundna tider, när särskilda skäl finns även kvällar, nätter och helger.

Många kommuner framhäver även maten i familjedaghem, den är god, näringsriktig och inte minst hemlagad ”direkt från det egna köket”!

Lek

Barns fria lek ses som en grundläggande del av verksamheten i familjedaghem och i många broschyrer beskrivs varför leken ses som så oerhört viktig. I leken tar barnen egna initiativ utifrån sina egna intressen och de får använda sin fantasi, uppfinningsförmåga och kreativitet.

I Trollhättan–Syltes information står:

”Lekens betydelse har en central plats i vår verksamhet. Det är nödvändigt att leka. Utelek, innelek, rollek, skapa, fantasi, pyssel, sagor.
LEKA-LÄRA-FÖRSTÅ”

Lärande

Även barnens lärande nämns och familjedaghem beskrivs av några som en verksamhet där barnen lär för livet. Familjedaghemmet ger glada, trygga barn, med lust att lära, som får utveckla social kompetens, säger några. Många dagbarnvårdare går till biblioteket, de sjunger och läser med barnen och många tar vara på olika traditioner genom att lära barnen ”att vara stolta över våra traditioner och respektera andras”. Dessutom förekommer många möjligheter att ta del av kulturbudet.

I Hagfors beskriver man verksamheten med dessa ord:

”Familjedaghem ger stimulans av alla sinnen genom tillgång till färg, lera, musik, bygglek, böcker mm, där barnens egen fantasi, uppfinningsförmåga och eget intresse är en viktig utgångspunkt”

Utemiljö

Dagbarnvårdare är ute en stor del av dagen med sina barn. Det framgår av kommunernas broschyrer. Att barnen får vara mycket ute gör dem miljö- och naturmedvetna och ger dem en positiv känsla för naturen, så att de blir uppmärksamma på och akt-samma om vår miljö. Många dagbarnvårdare är utbildade inom

Mulleverksamhet eller i "Ur och Skur" och de låter barnen prova på många olika utomhusmiljöer, i skogar och parker.

Gruppverksamhet

I alla broschyrer framhåller man att omsorgen i en liten barngrupp med blandade åldrar kombineras med deltagande i olika typer av organiserad verksamhet, tillsammans med flera barn och dagbarnvårdare, i större grupper. I grupperna samarbetar ett antal dagbarnvårdare, mellan tre och sju, och här bedriver de organiserade aktiviteter tillsammans. Denna gruppverksamhet sker minst en gång i veckan, men det ges också exempel på mer frekventa gruppmöten. I grupperna planerar dagbarnvårdarna sitt arbete, de utvärderar och dokumenterar det för att utveckla kvaliteten. Några av grupperna har tillgång till en gymnastikhall och andra har planerad verksamhet ytterligare en dag i veckan med till exempel skogsdag, friluftsdag, kulturaktiviteter, heldag-sutflykt.

Grupperna är en förutsättning för att skapa ett väl fungerande vikariesystem, där alla barn har en eller två reservdagbarnvårdare som de känner väl och gärna går till när den egna dagbarnvårdaren är ledig.

"Dagbarnvårdare i Mjölby kommun är indelade i geografiska distrikt. De flesta distrikten omfattar 4 dagbarnvårdare men kan också omfatta 2-3 dagbarnvårdare. Dagbarnvårdare i respektive distrikt har gemensamt planerade aktiviteter för och med barnen tillsammans i grupplokalen minst en dag varje vecka. Detta ger möjlighet till fler kamratkontakter och organiserade gruppaktiviteter och är en förutsättning för ett väl fungerande vikariesystem"

Föräldrassamverkan

Dagbarnvårdarna har möjlighet att bygga upp ett nära samarbete med varje enskild familj och ett gott föräldrassamarbete är en viktig del av arbetet. Att dagbarnvårdaren arbetar ensam innebär att man kan skapa en trygg och öppen föräldrarelation. Några dagbarnvårdare erbjuder utvecklingssamtal.

Allmänt

Varje familjedaghem är unikt och därför kan innehållet variera förklarar några kommuner. Familjedaghem är en del av den

kommunala barnomsorgen som bygger sin verksamhet på Skolverkets Allmänna råd, men skrivs det i Stockholm–Vantörs information:

”att det finns en gemensam grund betyder dock inte att de olika verksamheternas egenart och speciella innehåll och arbetsätt ska suddas ut ”

I Umeå delas information om familjedaghem ut till föräldrarna på barnvårdscentralerna. I denna beskrivs verksamheten så här:

”För att kunna göra ett bra val vill vi gärna berätta för dig vad familjedaghem som barnomsorgsform har att erbjuda. Kanske passar det just dig och din familj:

Barnomsorg i hemmiljö med naturliga vardagsaktiviteter och kontakter i närsamhället som sammanfaller med barnets egen miljö
En verksamhet med stark tonvikt på lek och utevistelse, med barnens egna intressen, egen fantasi, uppfinningsförmåga och fria val som viktig utgångspunkt

En liten barngrupp med i genomsnitt 5–6 barn, i blandade åldrar från 1–12 år, som leker tillsammans, lär av varandra och tar ansvar för och hänsyn till varandra

En nära kontakt och ett nära samarbete med en vuxen, dagbarnvårdaren, som ansvarar för barnen och verksamheten

Kompletterande gruppverksamhet i form av organiserade aktiviteter tillsammans med andra dagbarnvårdare och deras barn

Trygghet och flexibilitet – nyckelbegrepp

Dagbarnvårdare planerar själv sin verksamhet. Det innebär stora möjligheter att vara flexibel, och att anpassa sig efter den aktuella barngruppens behov och intressen samt efter den enskilda familjens behov och önskemål. Det mindre antalet barn, gör det möjligt för dagbarnvårdaren att skapa en nära kontakt med varje enskilt barn och bygga upp ett nära samarbete med varje enskild familj. Möjligheten att vara kvar i samma familjedaghem under många år ger en kontinuitet som innebär en stor trygghet, både för barn och föräldrar.

Vardagspedagogik

I informationsmaterialet nämns ofta att familjedaghemmet ger rika möjligheter för barnen att delta i vardagens olika aktiviteter, som förekommer på ett naturligt sätt. I andra dokument beskrivs att dagbarnvårdarna arbetar med vardagspedagogik. Vad som menas med detta preciseras av sju arbetsledare, antingen i någon form av informationsmaterial, eller i arbetsplanerna

för familjedaghemmen. Vardagspedagogik definieras ganska likartat. I Borlänges Kvalitetshandbok definieras det så här:

”De grundläggande idéerna i vardagspedagogiken är att på ett medvetet och genomtänkt sätt ta tillvara alla de moment och aktiviteter som förekommer naturligt i vardagen. Detta för att främja barnets lärande och utveckling. Ett viktigt inslag är att låta barnet ta del av vardagssysslor och hushållsarbete.”

I ett material från Överbodas rektorsområde i Umeå distrikt exemplifieras vardagspedagogiken:

”I familjedaghem utgår arbetet från hemmiljön och vardagssituationerna. Det är viktigt att man tar tillvara naturliga tillfällen till aktiviteter och inläring och kompletterar med planerade aktiviteter. Barnen får värdefulla kunskaper och erfarenheter genom sådant som sker i vardagliga sammanhang som t.ex.:
I det vardagliga livet (vård och vardagsrutiner, praktiska sysslor, hushållning och ekonomi, social samvaro, regler och normer, livsfrågor och etik)
I närområdet (trafikmiljö, kommunikationer, samhällsfunktioner, socialt liv, kulturutbud)
Följa årets gång (tidsbegrepp, högtider, traditioner)
Följa naturens växlingar (årstider, väder, djur, växtlighet, odling, natur och miljövård)
Få tillfälle till lek-sång-musik, dans-rörelse”

Mål

Ofta finns målen för familjedaghemsvksamheten listade i informationsmaterialet, men även i verksamhetsberättelserna m.m. Det är vanligt med mål för vad man vill ge barnen, och här är trygghet det som oftast nämns, följt av självständighet, frimodighet och god självkänsla. Som mål nämner några att barnen ska få utvecklas i sin egen takt, utifrån sina egna förutsättningar. I en målsättning framhålls att barnen ska tycka om att leka, i en annan att alla barn ska bli synliga. Att värdegrundsfrågorna har fått stark genomslagskraft inom familjedaghemsvksamheten framgår av att en vanlig målsättning är att barnen ska bibringas grundläggande etik och moraluppfattning samt få lära sig vad som är rätt och orätt. Dagbarnvårdarna ska arbeta utifrån demokratiska värden och vara goda förebilder för att motverka rasism, liksom för att skapa empati och respekt för alla lika värde. Social kompetens framhålls i de flesta måldoku-

ment. Dagbarnvårdarna ska arbeta med social träning och gruppsamvaro och lära barnen att fungera tillsammans, att kompromissa, lösa konflikter och respektera varandras rätt att tycka olika. Barnens möjlighet och rätt till inflytande finns med i många målsättningar. ”Barn ska få möjlighet att fatta egna beslut och ta visst eget ansvar utifrån sin mognad”, står det till exempel i en målsättning.

God omsorg, omvårdnad och fostran framhålls av många, men även att barnen får ett rikt språk och att dagbarnvårdarna agerar goda förebilder. Lärandemiljön beskrivs som viktig och familjedaghem ska ge bra verksamhet i stimulerande hemmiljö så att barnen blir nyfikna och får lust att lära. Miljömedvetenhet och kunskap om naturen och närmiljön är andra punkter som ofta lyfts fram. Att bevara olika traditioner sätts också upp som mål av vissa, samt att barnen ska känna delaktighet i sin egen kultur och utveckla känsla och respekt för andra kulturer.

Dagbarnvårdarna måste ha bra samarbetsförmåga. Framst framhålls föräldrasamarbetet. Dagbarnvårdarna ska föra en ständig dialog med föräldrarna och bygga upp ett förtroende så att de kan lämna sina barn utan oro. Fast samarbetet inom yrkeskåren är också viktigt och kräver flexibilitet. Dagbarnvårdarna ska även kunna samarbeta med andra, såsom förskolor, parklekar och bibliotek. Dessutom ska de vara beredda på att ständigt utvecklas och att fortlöpande dokumentera och utvärdera sin verksamhet.

Beskrivning av arbetssätt

Det kan synas vara stora och krävande mål som man har satt upp för dagbarnvårdarna. Men att det inte endast är målsättningar, utan att man också arbetar aktivt för att uppfylla dem visar olika typer av material i form av verksamhetsberättelser och kvalitetsredovisningar.

Den typen av material finns från 17 kommuner. I de flesta kommuner arbetar dagbarnvårdarna själva med dessa frågor, oftast i grupp. När detta presenteras som arbetsledarnas beskrivningar beror det på att arbetsledarna har sammanställt gruppernas material. Hur mycket som är dagbarnvårdarnas egna formuleringar

ingar och hur mycket som är arbetsledarnas framgång således inte.

Det finns olika metoder för att följa upp och bedöma dagbarnvårdarnas arbete. I några kommuner har man utgått från de övergripande målen, som finns i de statliga styrdokument, Läroplan för förskolan och skriften Allmänna råd för familjedaghem. I Lidingö finns ett material där allmänna formuleringar om värdegrund, barns inflytande, omsorg, fostran utveckling och lärande, föräldrasamverkan och utvecklingsarbete har konkretiseras och förklarats. I Hässleholm har dagbarnvårdarna själva fått arbeta med att förklara hur de konkret arbetar med de ”fina formuleringarna”. På frågan: ”Hur gör ni när ni ger barnen vidgade kunskaper och erfarenheter av omvärlden?” har dagbarnvårdarna svarat:

”Kunskap om närområdet (skogen, affären, biblioteket, posten, kyrkan). Lära dem ”trafikvett”. Barnen ska få förståelse för att alla behövs och att man har nytta och glädje av att utbyta kunskaper och erfarenheter. Låta barnen delta i vardagliga aktiviteter. Låta barnen ta erfarenheter av barn från andra länder, människor med olika handikapp, olika generationer, yrken.”

Även i Mjölby har man arbetat med att konkretisera de övergripande målen och dagbarnvårdarna har beskrivit i vilka situationer de arbetar för att nå dessa.

Flera distrikt i Stockholm har skickat in omfattande material som beskriver hur man i familjedaghem arbetar med en kvalitetsgaranti till föräldrarna. I distriktet Årsta-Enskede utgår man ifrån kommunfullmäktiges övergripande mål, därefter ifrån kommunfullmäktiges prioriterade inriktning och stadsdelsnämndens inriktningsmål. Med utgångspunkt i stadsdelsnämndens generella åtagande eller enhetsspecifika åtagande beskrivs familjedaghemmens arbetssätt och uppföljning. Följande området beskrivs för familjedaghem

- barns språkutveckling
- trygghet
- barns påverkan
- vardagspedagogik
- gruppverksamhet
- föräldrasamverkan, information
- föräldrars klagomål och hur de ska behandlas
- miljöhänsyn.

I verksamhetsberättelsen går man igenom förra årets åtaganden och diskuterar om allt har uppfyllts, med kommentarer om hur. Också Vantörs distrikt i Stockholm har arbetat med kvalitetsgarantin som där omfattar

- barns inflytande
- föräldrars insyn och inflytande
- trygghet: ingen mobbning – demokratisk kompetens
- tillgänglighet.

Vid varje punkt beskrivs hur dagbarnvårdarna säkerställer garantin, och i slutet beskriver man vilken åtgärd eller kompensation man ska sätta in om någon inte är nöjd. Det är ett omfattande och mycket ambitiöst material som bygger på gemensamma styrdokument på olika nivåer, omarbetade och anpassade till familjedaghem och det ställer stora krav på verksamheten. Flera andra kommuner arbetar med samma princip när de vill beskriva sin verksamhet, det vill säga att de utgår från de övergripande målen som finns i olika statliga styrdokument.

Egna mål – uppfyllelse

Ett annat sätt är börja genom att sätta upp sina egna mål, som i det ovan nämnda exemplet, för att därefter diskutera hur målen kan uppnås och vid årets, eller terminens slut, utvärdera hur detta har lyckats och hur man kan gå vidare. Exempel på detta arbetssätt finns i bland annat Eslöv, Lomma, Säter, Trollhättan, Ulricehamn med flera.

I Herrljunga finns en kortfattad, men mycket användbar arbetsplan för dagbarnvårdarna. Här är målen beskrivna med "Vi"-sats och varje sats exemplifieras. Till exempel står det:

”Vi är noga med allas lika värde.

Jag gör detta genom att respektera varje barn för sin personlighet och förmåga behandla pojkar och flickor likvärdigt tala om hur andra kan tänka och känna, för att på så sätt skapa medkänsla med andra

Vi hjälper barnet att utveckla ett rikt språk.

Detta gör jag genom skapa en lugn miljö där alla barn i gruppen kan komma till tals lyssna på barnet och svara på deras funderingar läsa/berätta sagor varje dag sjunga och göra ramsor tillsammans”

Arbetsledarens bedömning

I några kommuner är det arbetsledaren som själv utvärderar dagbarnvårdarnas verksamhet och i sin verksamhetsberättelse beskriver vad som hänt.. Ett exempel kommer från Hammarö kommun, där arbetsledaren berättar att dagbarnvårdarna främst satser på barnens lek och på att de små barnen ska vara trygga med sin dagbarnvårdare. Den lilla barngruppen gör att inget barn är osynligt.

”Den planerade gruppverksamheten fungerar mycket bra. Dagbarnvårdarna bedriver en väl fungerande pedagogisk verksamhet. Barnen ser framemot att komma till grupplokalen och det är en förberedelse för de äldre barnen inför 6-årsverksamheten. Barn i familjedaghem vistas mycket ute i naturen och får tidigt lära sig att promenera till de olika aktiviteterna vilket förhoppningsvis leder till att det blir ett naturligt inslag i vardagen att röra på sig. Alla dagbarnvårdare arbetar mycket flexibelt, vilket inkluderar en planerad verksamhet men också möjlighet till improvisation Vardagspedagogiken som förekommer på ett naturligt sätt i familjedaghem är ett viktigt inslag för barn i dagens samhälle.”

Även i Upplands-Bro är det arbetsledaren som utvärderar familjedaghemsverksamheten utifrån uppsatta mål. Arbetsledaren använder sig av observationer och enkäter för att bedöma hur målen har uppnåtts samt diskuterar olika åtgärder för fortsatt utveckling.

I Göteborgsområdet Biskopsgården har arbetsledningen tillsammans med dagbarnvårdarnas gruppleddare genomfört ett

mycket ambitiöst arbete med sin verksamhetsbeskrivning som syftade till att uppnå kommunens kvalitetsutmärkelse. I skriften på runt 50 sidor finns avsnitt om ledarskap, information och analys, strategisk planering, medarbetarnas utveckling, verksamhetens processer och resultat samt kundtillfredsställelse. Inom varje avsnitt har en lång rad frågor om verksamheten beskrivits i detalj, med angivelse av hur och med vilka medel de arbetar för att uppnå en så bra verksamhet som möjligt.

Under våren 2001 genomförde kommunerna Bollnäs och Ovanåker tillsammans ett kvalitetssäkringsprojekt. Tanken bakom var att man inte kan utvärdera sin egen verksamhet. Därför besökte tjänstemän från en kommun dagbarnvårdare från den andra kommunen. Underlaget för kvalitetsgranskningen var de allmänna råden för familjedaghem, och fokus lades särskilt på kvalitet och säkerhet. De undersökte kvalitetsaspekterna: personal, barngruppens sammansättning, utveckling och lärande, omsorg, omvårdnad och fostran, lokaler och barnens behov. Säkerhetsområdena var: planering, uppföljning, utvärdering, föräldrars inflytande samt inre och yttre miljö. Innan dessa besök genomfördes fick samtliga dagbarnvårdare i de två kommunerna delta i studiecirkeln *Analys och tolkning* av de allmänna råden för familjedaghem, på tre gånger. Arbetsledarna från kommunerna fungerade som cirkelledare. Cirkelarna följdes upp med en gemensam studiedag för de båda kommunernas dagbarnvårdare tillsammans, där de arbetade med materialet som skulle användas vid besöket.

Allt som allt genomfördes 65 besök hos dagbarnvårdarna. Efter varje besök skrev man en rapport på en till två sidor, med granskarens intryck av familjedaghemmet. Så småningom sammanställdes alla dessa rapporter. Resultaten visar att det i bägge kommunerna finns stora brister som rör planeringen, dokumentationen, observationerna och utvärderingen av verksamheten. Informationen till föräldrarna bör struktureras och ett samarbete med förskolorna bör utvecklas. Det som är positivt är att dagbarnvårdarna i de båda kommunerna har en stor arbetsglädje och yrkesstolthet. De är duktiga och har ett bra samarbete med föräldrarna, samtidigt som de tycker mycket om barnen.

Arbetet både hemma och i lokalen fungerar bra. Utredarna kommer fram till att samarbetet mellan kommunernas dagbarnvårdare har varit oerhört givande och att det säkert kommer att fortsätta. Både den gemensamma studiedagen och studiecirkeln fungerade mycket bra.

Kvalitetshandbok

Ett mycket ambitiöst arbete pågår i Borlänge där dagbarnvårdargrupperna tillsammans med arbetsledaren har utarbetat en kvalitetshandbok. Handboken är uppdelad i fem områden

- familjedaghem, med socialt klimat
- innehållet i verksamheten, med familjedaghemspedagogiken, leken, språket, natur och miljö
- familjedaghemmets samverkan med föräldrarna
- enhetschefens uppdrag
- uppföljning av kvalitetshandboken.

Handboken är antagen i Barn- och skolnämnden, och ligger till grund för arbetet i alla familjedaghem, som varje år, gruppvis, redovisar sitt arbete. Varje del består av en kvalitetsdefinition och av kvalitetskriterier. Dagbarnvårdarna använder sedan kvalitetshandboken i sitt arbete och som grund för sin utvärdering. I Vaxholm blev man så inspirerade av Borlänges kvalitetshandbok att man utarbetade en liknande bok även där. I dagbarnvårdarnas verksamhetsberättelse diskuteras sedan hur man har arbetat med olika områden från kvalitetshandboken.

Brister och problem

De olika beskrivningarna har hittills målat upp en mycket positiv bild av familjedaghem. Dock finns naturligtvis också brister som beskrivits av några arbetsledare. Främst handlar bristerna om praktiska problem, som dåliga lokaler där det är trångt eller svårarbetat. Ett annat problem är att få tid med utvecklings- och kvalitetsarbete eftersom detta i praktiken endast är möjligt att genomföra kvällstid.

Andra problem är att det i några kommuner saknas utvecklingsplaner och handlingsplaner samt att det i dag inte finns någon

systematisk utvärdering av verksamheten. I en kommun påpekar man att dagbarnvårdaryrket innebär en svår gränsdragning mellan vad som är privat och vad som rör yrket. Det är viktigt att se realistiskt på båda rollerna och klart och tydligt visa gränserna. En arbetsledare menar dessutom att vi behöver utveckla vårt sätt att stödja och utmana barns lärandeprocess i familjedaghem. Ett problem som ofta påtalas i forskningen håller en arbetsledare med om: ”Vi brister i vår förmåga att sätta ord på vad vi gör och varför”.

De största problemen i familjedaghemsverksamheten i dag, har främst beskrivits i arbetsledarnas brev till mig. Det är slående att många arbetsledare ger uttryck för glädje och till och med förvåning över att det finns intresse för deras verksamhet:

”Det gläder mig att det fortfarande finns intresse för vad som händer i familjedaghem runt om i landet.”

”Fantastiskt att Skolverket äntligen ser familjedaghemsverksamheten och vill veta vilka kunskaper som finns i verksamheten.”

”Vi har under åren känt att förståelsen och insikten av vad ett familjedaghem är, inte är intressant. Dagbarnvårdarna har många gånger känt sig frustrerade och arga över att man alltid hamnar i förskolans kölvatten.”

”Att hela tiden få signaler om att verksamheten inte är speciellt betydelsefull ur Skolverkets eller skolministerns synpunkt är tråkigt. Detta uppmärksammas naturligtvis av allmänheten och det gör ju inte vår situation lättare.”

Citaten ur breven till mig illustrerar något av den frustration och oro som många som arbetar med familjedaghem känner. Den största oron handlar om verksamhetens framtid. I många kommuner har verksamheten decimerats drastiskt, som på Gotland där antalet dagbarnvårdare har minskat från 470 dagbarnvårdare 1985 till 120 år 2002. Ytterligare 30 dagbarnvårdare med barnskötarutbildning höll, när brevet skrevs, på att omskolas för att arbeta inom förskolan. Det finns inte längre någon speciell arbetsledare för dagbarnvårdare och inte heller riktad fortbildning. I Båstad har familjedaghemmen minskats kraftigt och alla föräldrar som har önskat har inte kunnat få plats för sina barn. Liknande signaler kommer från många håll.

Det största orosmolnet var, när breven skrevs hösten 2002, vad som skulle komma att hända när den allmänna förskolan slog igenom, skulle familjedaghem då endast bli en verksamhet för de minsta barnen?

”Allmän förskola – idag finns inget stort intresse från föräldrarna, men på sikt kanske de väljer förskola för sina äldre barn. Oron för vår verksamhet finns ju även hos oss, hur blir det, om ingen valfrihet kommer att finnas för föräldrarna? Kommer det inte att behövas några familjedaghem?”

En arbetsledare skriver så här till mig:

”Hos oss har dagbarnvårdarkåren minskat dramatiskt ... ironiskt nog så kan vi se en ökning av de föräldrar som väljer dagbarnvårdare som ett första alternativ till barnomsorg ... Efter att ha varit arbetsledare för dagbarnvårdare under 20 års tid vet jag att familjedaghem kommer att behövas även fortsättningsvis.

Det finns de barn som inte klarar av stora barngrupper. Det måste finnas alternativ. Föräldrarna måste få möjlighet att välja vad som passar deras barn bäst. Familjedaghem idag håller mycket hög kvalitet.

I familjedaghem blir alla sedda. Alla barn kan få svar på sina frågor.

I dagens samhälle med allt fler stressade föräldrar och tyvärr även stressade barn är det än mer viktigt att barnen upplever att vi som vuxna har tid med dem, lyssnar på dem och framför allt respekterar dem som individer.

Allt detta är mycket lättare i en liten barngrupp.

Reformen om allmän förskola känns som ett stort hot för familjedaghemmens fortsatta existens.”

I en omvärldsanalys i verksamhets- och kompetensanalysen för familjedaghemmen Stockholm-Vantör står:

”Från 80-talet och framåt har familjedaghem varit en krympande verksamhet och inte setts som ett reellt alternativ till förskolan. Vi kom inte att omfattas av läroplanen för förskolan och den allt starkare kopplingen mellan förskolan och skolan har också försvårat för familjedaghem.

Vi ser att våra kunder många gånger är mycket medvetna då de gör valet att låta barnen gå till familjedaghem i stället för förskolan. Våra kunder är klara över varför dom väljer oss. Detta leder till att vi har långa relationer med många familjer. Vi brottas med att göra vår verksamhet känd för fler och öka både vår rekryteringsbas men även kunskapen om vad det innebär att ha barn i vår enhet år 2002. Det som begränsar oss är vårt tänkande. Hur når vi nya grupper i samhället? Vilken kunskap har våra invandrare om familjedaghem? Vad vet dom om oss och den verksamhet vi har?

Vi vet att många föräldrar hyser oro över att ha sina barn i förskolan med stora barngrupper och ibland stor omsättning på personal. Vi kan i en tillbakablick se att hotet för vår verksamhet inte kommer från ett sviktande kundunderlag i den bemärkelsen att det inte funnits barn och föräldrar i behov av barnomsorg. Underlaget har snarare påverkats av politiska beslut och vår förmåga att marknadsföra oss som ett alternativ. Vi har haft en bristande förmåga att beskriva vår verksamhet utifrån ett pedagogiskt synsätt – vad som verkligen händer med barnen. Vi har alltför ofta istället beskrivit vad vi tänker göra i form av aktiviteter.

Det som redan i höst kommer att påverka familjedaghem är reformen om allmän förskola för alla 4-5-åringar. Detta kan trasa sönder vår verksamhet och ger oss ett ännu mindre åldersspann att arbeta med. Erbjudandet om allmän förskola till våra föräldrar och andra ökar kravet på oss att dels öka vår förmåga att beskriva det vi gör på ett mer professionellt sätt men även att utveckla vår åldersinriktade verksamhet.”

Att oron för framtiden kan vara befogad visar ett exempel från Stockholms distrikt Enskede-Årsta, från vilket jag har fått ta del av en rad dokument om avvecklingen av familjedaghemsvetsamhet i Årsta. I ett brev från en förälder från april år 2000 protesterar man mot att föräldrar som önskar barnomsorg bara informeras om förskolor och inte om familjedaghem. Föräldern undrar vad meningen är: Ska familjedaghemmen självdö?

Ett år senare, i april år 2001, behandlar stadsdelsnämnden ett förslag från förvaltningen om att familjedaghemmen i Årsta ska avvecklas med anledning av att för få föräldrar önskar denna barnomsorg. Kommunalarbetarförbundets ledamot påpekar att man förlorar unik kompetens om man avvecklar familjedaghemmen, och förslaget avslås – i stället ska verksamheten marknadsföras bättre. En informationsbroschyr tas fram, med en ganska intetsägande beskrivning av verksamheten i familjedaghem. Fem månader senare, i september 2001, beslutas att familjedaghemmen ska avvecklas, på grund av bristande efterfrågan. I en erinran från Kommunal påpekar man att det var positivt med den intensifierade marknadsföringen av familjedaghemmen

”men ovanligt sent påtänkt ... bildligt talat, intensifieringen gjordes först efter att liket var begravt och blev ett spel för galleriet. Lika väl småbarnsföräldrar som andra invånare har sedan nämndens maj-sammanträde 2001 varit varse om att utbildningsavdelningen inte har fått några ramar för

fortsatt utveckling av verksamheten och där faller ansvaret på nämndens viljeinriktning; antingen vill man värna om den kommunala verksamheten eller inte.”

Dessa dokument ger upphov till spekulationer om det var en medveten strategi från förvaltningens sida för att få bort familjedaghemmen eller endast en rad olyckliga omständigheter som gjorde att föräldrar undanhölls information om verksamheten.

Arbetsledarens roll – olika modeller

Av allt material som jag har fått ta emot från de olika kommunernas arbetsledare för familjedaghem framträder två olika modeller. Många familjedaghem är integrerade i annan verksamhet, och det är en modell. Familjedaghem som har en egen arbetsledare, specialiserad på just denna barnomsorgsform, är en annan.

I de fall där familjedaghem är integrerad med annan barnomsorg, redovisas de olika verksamheterna ofta tillsammans, enligt samma mallar eller modeller. Inte sällan försvinner familjedaghemmen in i helheten, vilket innebär att de knappast nämns i de gemensamma verksamhetsplanerna. Detta är kanske inte så konstigt, med tanke på att en arbetsledare kan ha ansvar för skola, förskola, fritidshem, öppna förskolor med mera och då utgör de tre–fyra dagbarnvårdarna i området naturligtvis endast en mycket liten del av den samlade barnomsorgen. I de flesta verksamhetsplaner som skrivits av en gemensam arbetsledare nämns inte dagbarnvårdarnas arbete mycket och att det finns speciella värden eller kvaliteter som rör familjedaghemmen kommer inte fram alls. I vissa fall nämns endast problem som förknippas med verksamheten. I andra fall beskriver man endast dagbarnvårdarnas gruppverksamhet, verksamheten i hemmet nämns inte alls.

I några kommuner har man gjort större uppföljningar av hela verksamheten i skolan och förskolan, där också familjedaghem skulle ingå. Dock finns ett flertal exempel på att familjedaghemmen ändå inte tagits med. I Lidingö skriver man att familjedaghemsverksamheten inte tagits med av flera skäl. Dels har det inte varit möjligt att besöka så många enheter, dels finns det

inga bestämmelser i skollagen som säger hur kommunerna måste följa upp verksamheten.

Även i Katrineholm gjordes försök att ta med dagbarnvårdarna i ett utvärderingsprojekt. Detta föll dock inte så väl ut, eftersom många dagbarnvårdare inte ville delta på grund av den stora osäkerheten som råder om deras framtid. I rapporten står att dagbarnvårdarna som grupp uppenbarligen känner sig marginaliserade när det gäller kompetensutvecklingsinsatser.

Det finns emellertid ett antal undantag från denna allmänt negativa bild. I Orsa–Kyrkbyns gemensamma verksamhetsberättelse framgår att det finns gemensamma inriktnings- och verksamhetsmål i rektorsområdet, med beskrivningar av hur de olika verksamheterna arbetar för att uppnå målen. Om familjedaghem står bland annat:

”Mycket ömhet och omvårdnad genomsyrar vistelsen i familjedaghem. Man har regler och rutiner för barnens trygghet.”

Dessutom framgår att barn i behov av särskilt stöd finns placerade i familjedaghem och att det då har getts stöd genom specialpedagogen.

Ytterligare exempel på ett bra samarbete mellan olika verksamheter kommer från Umeå–Överboda, där de tre dagbarnvårdarna i området får samma utrymme i de gemensamma verksamhetsplanerna som annan barnomsorg, och skolan. Deras beskrivningar finns med i ett senare avsnitt. Även i Västerås–Skultuna verkar familjedaghemmen ingå som en naturlig och likvärdig del i den samlade verksamheten i området. Det pedagogiska perspektivet som man har här innebär att grunden, i arbetet i familjedaghem, förskolor, fritidshem och skolor, är att utveckla allsidiga individer som tror på sitt eget och andras värde.

Samma perspektiv verkar gälla för de olika verksamheter som tillåts utveckla sina egna speciella profiler, i nära samarbete med varandra.

De mest engagerade dokumenten som rör familjedaghem kommer från arbetsledare som framför allt ägnar sig åt just denna verksamhet och ofta är djupt engagerade i den. Från Mörbylånga kommer dagbarnvårdarchefens verksamhetsberättelse med denna beskrivning:

”Att vara i familjedaghem är att vara nästan hemma, få känna doften av hemlagad mat, nybakat bröd, vara med och utföra vardagssysslor för att känna att man behövs. Att vara i en liten grupp där man blir sedd, att det finns en vuxen som visar vad det är för värden som gäller i vårt samhälle, visar var gränserna går och hur man uppför sig. Att få vara med om upplevelser av olika slag, gruppverksamhet och utflykter som sätter guldkant på tillvaron, det är att vara i familjedaghem.”

Det kan dock vara stora skillnader mellan sättet att beskriva familjedaghemsverksamheten även med samma typ av arbetsledare. Från Mölndal kommer två arbetsledares verksamhetsbeskrivningar som har samma uppläggning, med ekonomiskt bokslut och kvalitetsredovisning enligt nämndens prioriterade mål, men med olika ton. Den ena ger en ren beskrivning av verksamheten, med bedömningen att den på ett tillfredsställande sätt levt upp till de uppsatta målen. I sammanfattningen står bland annat:

”Att vara dagbarnvårdare innebär att du till största delen arbetar ensam, vilket ökar risken för skador. Du kan inte, vid tillfälliga besvär, lämna tyngre moment till kollegor.”

Den andra verksamhetsberättelsen från Mölndal beskriver hur dagbarnvårdarna arbetar utifrån vardagspedagogiken med barnen och lär dem hur vi behandlar vår närmiljö.

”Barn med särskilda behov har placerats hos ett flertal dagbarnvårdare med mycket gott resultat. Barnen har tack vare denna placering blivit lugnare och gått stort framåt i sin personliga utveckling. Den oro som den nya reformen inom förskoleverksamheten skapar bland dagbarnvårdare har fått till följd att några sagt upp sig. Plus att ytterligare några har begärt tjänstledigt för att pröva annat arbete. Det är mycket viktigt att dagbarnvårdare har en chef som tror på deras verksamhet. De har visat mig som chef att de har en gedigen kunskap och vilja att föra denna kunskap framåt. Denna yrkeskunskap måste Mölndals kommun ta vara på.

Vi känner tillsammans en enorm kampkänsla inför framtiden. Vi skall på alla sätt tala om för Mölndals politiker och föräldrar i barnomsorgskön vilket bra alternativ familjedaghem är för deras barn.”

Att en engagerad arbetsledare har stor betydelse för utvecklingen av familjedaghemsvksamheten är tydligt i Biskopsgården i Göteborg. Här har den ansvarige arbetsledaren för familjedaghem under flera år arbetat med utveckling och kvalitetssäkring av familjedaghemmen. Resultatet är att området har flera familjedaghem och större efterfrågan på verksamheten än något annat distrikt i Göteborg.

En arbetsledare från Partille har skickat en beskrivning av sitt arbete. Denna arbetsledare hade då arbetat ett halvt år med familjedaghem, efter att tidigare varit arbetsledare på förskolor. Hon skriver bland annat så här om dagbarnvårdarna:

”Flertalet är mycket seriösa och har en mycket professionell och hängiven inställning till sitt arbete. Jag är imponerad över deras rutin i arbetet och deras fina sätt att möta barnen. Jag ser uteslutande mycket lugna barngrupper där barnen har en självklar, sund och varm respekt för sin dagmamma. Kåren bär på en sorg. För några år sedan minskades kåren med hälften pga. ett budgetunderskott i Barn och Utbildningsförvaltningen. Man valde att satsa på en utbyggnad av förskolan. Dagbarnvårdare känner sig svikna och undervärderade pga. detta ...

Nu är trenden en annan, familjedaghem efterfrågas i större utsträckning och vi har kö till våra platser.

Jag ser dagbarnvårdarens rutin och säkerhet i sitt yrke som något mycket positivt. De kan sitt jobb och tycker om barnen. Tidigare arbetade jag som rektor på förskolor, där jag mötte mycket ”stök” och en uppgivenhet bland de vuxna som jag inte ser här. Trots att de inte har någon pedagogisk utbildning är de duktiga pedagoger ändå.”

Dagbarnvårdarnas beskrivningar

Från 25 kommuner och distrikt har jag fått ta emot dagbarnvårdarnas beskrivningar. De finns främst i olika verksamhetsbeskrivningar och i information riktad till föräldrar, exempelvis i broschyrer och på hemsidor. Dessutom finns beskrivningar i

form av planeringar med efterföljande utvärderingar. De flesta dagbarnvårdare arbetar i grupp, men några har skrivit själva om sin egen verksamhet.

Många grupper har först skrivit ner sin målsättning för att därefter beskriva hur de arbetar för att nå denna. Från en grupp dagbarnvårdare kommer också ett brev, de har skrivit till nämnden där de argumenterar för att familjedaghem ska få vara kvar. Oftast nämner dagbarnvårdarna trygghet som det de främst vill ge barnen. Därefter kommer egenskaper som självständighet, självkänsla och självkänedom, att våga säga vad man tycker och tänker och att kunna ta egna initiativ. Att barnen ska bli harmoniska och glada, vetgiriga, nyfikna och starka är andra mål som dagbarnvårdarna har för sitt arbete.

Många grupper påpekar att de vill stimulera varje barns utveckling, så att det får utvecklas efter egen förmåga och att de vill uppmärksamma alla barn och deras behov, så att alla blir sedda och hörda. Särskilt viktigt är barnens språkutveckling. Den satsar många på att stimulera. Dessutom nämns särskilda områden, som barnens motorik, matematik och IT, som områden dagbarnvårdarna vill arbeta särskilt med.

Att stärka barnens sociala kompetens ingår också i dagbarnvårdarnas målsättning. De nämner särskilt begrepp som hänsyn och ansvar, respekt och empati med förmåga att leva sig in i andra människors situation och handla därefter. Barn ska bli välfungerande människor i samhället, skriver en grupp, och de ska vara rädda om varandra och naturen. Det är viktigt att de kan fungera i grupp och i en kommun arbetar man med mentorskap, så att de "gamla" barnen tar in nya i gemenskapen på rätt sätt. Även jämställdhet nämns.

De aktiviteter dagbarnvårdarna har som mål att erbjuda barnen handlar mycket om rörelse och lek, sång och musik, samt att ta vara på barns nyfikenhet, deras lust att lära, leka och skapa. Flera grupper nämner särskilt djur och natur, att kompostera, handla miljövänligt och att köpa varor från närmiljön. Både barn och föräldrar ska vara delaktiga och ha inflytande på

verksamheten betonar de flesta grupper. Dessutom poängterar man att familjedaghemmet är ett komplement till hemmet, där föräldrar ska känna sig trygga och dagbarnvårdarna kunna fungera som stöd.

Annat som finns med i några gruppers målsättning är att familjedaghemmen generellt ska skapa en rolig, trygg och stimulerande miljö för alla barn så att de ska kunna se tillbaka på tiden där med glädje. Dagbarnvårdarna vill vara bra förebilder, bland annat genom att inom gruppen ta hand om varandra och särskilt de nya i gruppen. I Hagfors finns denna gemensamma grupplanering:

”Barn ska bli välfungerande människor i samhället
Få självkännet, trygghet, empati, vara rädda om varann och naturen
Kunna basfärdigheter innan skolan”

I Vara skriver en grupp dagbarnvårdare i sin information till föräldrarna:

”Vår målsättning är att ge ert barn en trygg omsorg i en hemliknande miljö, där samtliga barn skall känna trivsel och uppleva gemenskap med barngruppen och lära sig ta hänsyn till varandra. Omvårdnad, utveckling, lek och motion stimuleras på barnens nivå.

Vardagspedagogiken är en viktig del i vårt arbete, d.v.s. att barnen är delaktiga i familjedaghemmets alla sysslor. Vi hjälps åt med att laga mat, duka och plocka undan efter våra lek- och pysselstunder. Vi tillgodoser barnens behov och intressen.”

Beskrivningar

Eftersom dagbarnvårdarna har samarbetat i grupp när de utvärderat sin verksamhet blir det naturligt nog främst aktiviteterna i grupperna som de fokuserar på. Det finns dock många beskrivningar av vad man gör i hemmen. Liksom i målsättningarna fokuserar man på den trygga, lugna hemmiljön som är naturlig och trivsam. Dagbarnvårdarna använder ord som hänsyn, gemenskap, trivsel och rolig för att beskriva atmosfären. I väldigt många dokument beskriver dagbarnvårdarna vardagspedagogiken, dvs. att barnen är delaktiga i vardagssysslorna, att de får ansvar för praktiska uppgifter i hemmet men att dagbarnvårdarna låter barnet göra det på sitt sätt. Den hemlagade, välagade maten nämns också av några.

Flera grupper skriver om närmiljön. Dagbarnvårdarna upptäcker och undersöker miljön kring familjedaghemmet med barnen, genom bland annat utflykter och besök på biblioteken. Barn i familjedaghem är ute varje dag, påpekar i princip alla grupper. Förutom att det är nyttigt med frisk luft påpekar man vikten av att träna kroppsuppfattningen och att få starka ben. Samtidigt arbetar dagbarnvårdarna med att lära barnen om naturen, de talar med barnen om växter, djur, årstider och vår miljö. I många grupper finns utbildade Mulle-ledare, eller dagbarnvårdarna har gått "Hitte vilse"- eller "I Ur och skur"-kurser. Dagbarnvårdarna främjar barnens lärande genom olika typer av stimulerande material. Särskilt engagerade är de i att främja barnens språkutveckling och deras motorik, vilket tydligt framgår av verksamhetsplanerna och det ges många exempel på hur. Leken intar också en viktig plats i familjedaghemmen. En dagbarnvårdargrupp från Rindö i Vaxholm kommun beskriver sin verksamhet så här. Alla i gruppen är utbildade "I Ur och Skur":

"Vi har utgått från att VARA UTE och i vår närmiljö samt passat på när de naturliga tillfällena till aktivitet och inläring kan tas tillvara samt ta nära kontakter med människor i närmiljön.

Att vara i naturen är ett viktigt inslag i vår verksamhet. I naturen kan leken ges ett stort utrymme. I vårt stora "uterum" kan vi enkelt ta "godbitarna" i vår föränderliga miljö – vilket ger oss mer tid till barnen.
LEKEN ÄR SPECIELL

I naturen finns plats för alla och miljömedvetenheten blir också stor för alla, stora som små.

I vintras var kärren frusna och med hjälp av borste och spade så hade vi världens finaste is med naturliga öar och de som ville fick gå på isen med SKORNa på.

Oskar Fredriksborg bjuder på naturlig spänning. Jättebacken att springa upp och nerför eller att åka stjärtlapp i en hiskelig fart. Se fartygen komma en efter en. Se isen när den strömmar norrut. Och lyssna och bli fruktansvärt rädd för trollen. Kusligt med sagor i verkligheten.

Häv i gren, starkstubbe, hoppa till sten, balansgångsträd, rulla i slänt, kryp i högt gräs, klättra i nät, gå och springa = GYMPA

Basläger med Teletabbsbergen uppfanns. Vi träffas där varje onsdag och torsdag och äter lunch tillsammans. Vi har eldstad varje gång vi är där och rensning av skogens ris och grenar som blåst ner plockas och sägas."

Dagbarnvårdarna berättar om många planerade gruppaktiviteter. De flesta har olika typer av fasta veckoaktiviteter med barnen, till exempel gymnastik, och olika åldersindelade grupper, som Mulle, Knytte och liknande. Ett viktigt inslag är att hålla olika traditioner vid liv: födelsedagar, FDH:s dag, julfest, lucia, våffeldag, påsklunch, sommarutflykt, julspel, jullunch, nationaldagen, advent och fredagsmys. Man firar allt som kan firas. Flera grupper samverkar också med den lokala kyrkan, deltar i kyrkans barntimmar, gudstjänster och liknande.

”Slutet av året firar vi genom att tåga i kylan till kyrkan för att få lite julstämning och våra modiga barn ”rappar” en ramsa inför församlingen och för detta uppträde får de fullt med varma applåder.”

De flesta grupper skriver att de arbetar med olika teman, listan är lång: Färg och form, rim och ramsor, sagor, gammaldags lekar, trafik, universum, vatten, djur, kroppen, fröer och blommor, djur och natur, frukt och grönsaker.

I några grupper har man utvidgat teman till att bli projektarbeten som hela gruppen arbetar med, ett exempel är jämställdhet och vidgade könsroller, i en annan kommun arbetar alla inom barnomsorgen med projektet matematik i vardagen för att skapa en positiv inställning till matematik och uppmuntra barnens nyfikenhet för ämnet. I Mörbylånga har dagbarnvårdarna arbetat med ett språkprojekt som resulterat i ett idéhäfte. I en utvärdering beskrivs att projektet har gett positiva resultat, så att barnen leker mycket mer med språket numera. Även i Hammarö har dagbarnvårdarna arbetat med barns språk och här har dagbarnvårdarna utarbetat ett litet häfte med gamla lekar. I ett flertal kommuner är natur och miljö ett projekt som alla arbetar med kontinuerligt. I några grupper har alla dagbarnvårdare utbildat sig i ”I Ur och Skur” och beskriver hur barns behov av kunskap, rörelse och gemenskap tillfredsställs genom att de vistas i naturen. Från en av grupperna i Mölndal kommer ett stort projektarbete. Gruppen har arbetat med projektet ”Ut i skogen med hela kroppen” och redovisar detta i form av text och foton tillsammans med mängder av praktiska råd och recept. Ett arbete som är avsett som inspirationskälla för andra

grupper som är intresserade av att arbeta med frågor om natur och miljö.

Grundtankarna bakom arbetssättet förklaras också i många verksamhetsberättelser och informationsbroschyrer. Det är viktigt att möta barnet där det är, skriver många, att uppmuntra och bejaka. Samtidigt framhäver dagbarnvårdarna, och detta kommer fram på olika sätt i så gott som alla dokument, att det är viktigt att inte överaktivera utan att prioritera fri lek. Att aldrig stressa barnen, utan att ge dem god tid att klä sig, att avsluta leken, att äta, att upptäcka och att inte avbryta lek för olika rutiner om det är möjligt, att ge barnen tid.

”Vi vill ge barnen tid för lek i en lugn miljö tillsammans med samma vuxna person hela dagen, utan att avbryta med nya aktiviteter”

Barnens rätt att själva påverka sin vardag finns med i stor utsträckning i materialet. Dagbarnvårdarna vill verkligen lyssna på barnen, och försöker låta dem komma till tals. Exempel på hur barnen är delaktiga i arbetet är att de är med i olika vardagssysslor, hjälper med sopsortering och får vara med att bestämma menyn. I en grupp har dagbarnvårdarna diskuterat och listat vad de tror barnen vill ha inflytande över i sin vardag. Det sociala klimatet är också viktigt och flera dagbarnvårdare beskriver att de arbetar med att alla ska känna sig välkomna och tas emot med omtanke och respekt. Att varje barn accepteras som det är. Samarbetet i barngruppen är också viktigt och där arbetar dagbarnvårdarna med beröm och uppmuntran för att lära barnen att visa hänsyn och omtanke om varandra, lyssna på varandra och att respektera varandras åsikter och allas lika värde. I en grupp arbetar man med att lära barnen att ”göra för-låt”.

För att utvärdera sin verksamhet använder dagbarnvårdargrupperna ett flertal olika metoder. Vanligast är föräldrasamtal, men också enkäter till föräldrarna förekommer. Det verkar bli allt vanligare att även barnen intervjuas eller får rita vad de tycker. Andra utvärderingsmetoder som nämns är dagbarnvårdarnas egna anteckningar eller observationer, videofilmer, fotografier och flera grupper skriver veckodagbok.

En förutsättning för en bra verksamhet är att samarbetet med föräldrarna fungerar, och dagbarnvårdarna skriver även om det. De vill att föräldrarna ska känna sig trygga med att lämna sina barn och att de ska kunna ha inflytande över vardagen i familjedaghemmen. Många har olika typer av formaliserad samverkan i form av utvecklingsamtal eller föräldramöten.

Fördelarna med familjedaghem beskriver en grupp så här

- infektionsrisken mindre
- blandade åldrar 1–10 år (jmf gamla tiders syskonskara)
- de större barnen ”tar hand om” de mindre
- barnen stimuleras och lär av varandra.

I en annan grupp har man formulerat några skäl till att välja familjedaghem på 2000-talet. Det är en miljö där det blyga och ängsliga barnet får blomma ut i hela sin personlighet och där det oroliga barnet får lugn och ro. Den minskade risken för smitta, med tanke på infektionskänsliga barn, är också viktig. En dagbarnvårdargrupp från Varberg beskriver sitt arbete så här:

”Det viktigaste vi kan ge barnen är:

Trygghet – för att barnen ska trivas och utvecklas försöker vi se varje barn som en individ och bygger ömsesidigt förtroende.

Vardagspedagogik – vi har unika möjligheter att ta tillvara naturliga vardagsituationer i hemmet t.ex. matlagning, bakning, miljömedvetande.

Social fostran – vi vill att barnen får lära sig vad som är rätt och fel och att visa hänsyn. Genom att låta barnen efterhand ta eget ansvar stärker man självförtroendet och de utvecklas som individer. Vi har även nära relationer med alla föräldrar.

Fri lek och utevistelse – Vi vill ge barnen tid till fri lek och uppmuntrar dem, genom att tillhandahålla bra material som ger stimulans till fantasi och egna upptäckter. Vi tar tillvara naturen runt omkring oss och utevistelsen är mycket viktig för oss. Leken utvecklar alla sinnen.”

Och från Munkedal kommer en grupp som arbetar så här:

”I vår grupp strävar vi efter att få en god sammanhållning bland barnen och oss dagbarnvårdare. Detta för att alla skall känna trygghet. Vi försöker att även bygga upp en självständighet hos barnen och känsla av att bli sedd som egen person.

Barnen på Barnens hus har under våren jobbat med temat vatten. Detta resulterade i en utställning på biblioteket. Mycket tid har lagts på vattenlek och forskande kring sjön. Vi har experimenterat och studerat vattnets olika former som is, snö, dagg, ånga, salt/sött vatten etc. barnen har också lärt sig mycket genom sånger, fingerlekar och berättande rörelselekar på samlingarna. Vi känner att barnen har fått en god insikt i hur nödvändigt vatten är för allt liv på jorden.

I somras blev vi bjudna till sommarkalas till vår granne Signe. Vi fick vidare en praktikant i tre veckor vilket gjorde att vi kunde gå till sjön och bada ofta.

I höst har vi samarbetat en del med särskolan i Hällevadsholm genom att vi har träffats varannan fredag för att rida, åka häst och vagn samt varit ute tillsammans. Vi har sett detta som väldigt positivt och lärorikt såväl för oss som för barnen. Vid jul bjöds vi så in till skolan på ett litet julspel som eleverna ville visa våra barn.”

Dagbarnvårdarna i Hagfors har ett annat sätt att beskriva sin verksamhet. Efter att ha deltagit i studiecirkel kring de allmänna råden restes frågan om hur de arbetade i verkligheten och vad familjedaghemspedagogik egentligen är. För att ta reda på detta bestämde man att dagbarnvårdarna under ett helt år skulle fotografera sin verksamhet, med utgångspunkt i skriften Allmänna råd för familjedaghemmen. Även barnen fick fotografera och dessutom rita sin vardag i familjedaghem. Allt material sammanställdes sedan till en utställning som har visat sig betydelsefull för fortsatt information om och marknadsföring av verksamheten.

Dagbarnvårdare – individuellt

De bidrag som har kommit ger några exempel på hur de enskilda dagbarnvårdarna ser sitt arbete. Från Hässleholm kommer denna betraktelse som finns med i kommunens informationsbroschyr:

”Slöstund” vid sandlådan

Hej,

Jag är en dagmamma.

Du ser mig ibland (eller ganska ofta)

”sitta och slöa” här utanför i lekparken.

Jag försöker att nästan varje dag hinna med den här ”slöstunden”.

När jag sitter, upptäcker mina barn på egen hand här i sandlådan och vattenspölen, form, konsistens och rymdmätt.

Sandkakorna ger dem matematikens första grunder.

I klätterställningen tränar de balans, koordination och grovmotorik. För inte att tala om fantasi och samspel med andra. Den tråkiga klätterställningen du ser kanske just idag är Dart Vaders rymdskepp. I buskarna häromkring tränar de osedda på sin självständighet, i trygg förvisning om att jag finns i närheten.

De provar att ge och ta, dela med sig och ibland ”vad händer om man gör så här?”, t ex håller sand i polarens hår. Min funktion är att hålla mig utanför.

Låta barnen själva upptäcka men hålla öron och ögon öppna för att kunna sträcka fram en hand när den verkligen behövs.

Jag använder min arbetstid till en massa andra saker också. Vi har Mulle, gympa och andra aktiviteter tillsammans med barnen.

Men jag tror att de här ”slöstunderna” i lekparken är en av de viktigaste delarna av mitt arbete.

Vi ses i sandlådan.”

I Trollhättan förklarar en dagbarnvårdare vad hon anser vara en god barndom:

”Kanske talar vi för lite om välmående när vi talar om målen för vår verksamhet och utvärdering av den.

Barn har rätt till barndom. Vi måste skapa förutsättningar för att ge barnen upplevelse av att leva ett gott liv, som de sedan kan minnas som en ”god barndom”.

Att bli respekterad som individ, att värderas som medlem i sin grupp, att känna delaktighet i gemenskapen, att göra sin stämma hörd, få uttrycka sina känslor i samtal, i lek och i skapande.

När jag vill ge ”mina” barn möjlighet att minnas sin barndom som god tänker jag i dessa termer att barnen får gripbara, hanterliga och meningsfulla upplevelser hos mig.

Jag erbjuder barn och föräldrar en verksamhet som är pedagogiskt planerad och byggd på vardagspedagogik.

Dessutom måste jag vara lyhörd för förändringar, krav och önskemål.

Observationer och utvecklingssamtal är viktiga medel för att uppnå detta.”

Samma dagbarnvårdare ger följande skäl till att välja familjedaghem på 2000-talet:

”En miljö där den blyge och ängslige törs blomma ut i hela sin personlighet och där den orolige får lugn och ro

Varaktiga relationer

En stabil miljö i en stressad omvärld

En verksamhet som tar sig tid att gosa och ge en stunds närhet

En verksamhet som ser den fria ute- och inneleken som sitt viktigaste instrument för bearbetning, kreativitet och kompetenser.

En verksamhet där föräldrar, barn och personal känner varandra väl, skapar tillit och arbetsro

Jag följer era barn noga, gör anteckningar, sparar teckningar, foton och roliga upplevelser i en mapp, som ert barn får med sig när han eller hon slutar hos mig.”

Utbildning och fortbildning

Frågan om utbildning och fortbildning för dagbarnvårdarna resulterade i att jag fick ta emot en rad kursprogram från cirka 80 kommuner. Av dessa framgår att dagbarnvårdarna normalt har två hela dagars fortbildning per år plus möjlighet att delta i olika typer av föreläsningar eller andra fortbildningsaktiviteter. Det är vanligt att dagbarnvårdarna har viss fortbildning som är specialriktad till dem och att de utöver det kan delta i annan fortbildning, riktad till all personal i barnomsorgen. Dock förekommer det kommuner som inte alls har fortbildning med specialinriktning på familjedaghem, utan dagbarnvårdarna får delta i förskolornas fortbildning och själva anpassa den till sin verksamhet.

I några kommuner har man arbetat mycket målmedvetet med fortbildningsfrågor. Först har arbetsledaren diskuterat med varje enskild dagbarnvårdare om hennes utbildningsbehov och därefter konstruerat kurser så att alla har fått den fortbildning de har behövt. I Eksjö har dagbarnvårdarna också fått ta emot och åka iväg på studiebesök till andra kommuners dagbarnvårdare, för att få mer perspektiv på den egna kommunens verksamhet.

Innehållet i de olika kommunernas fortbildning varierar mycket. En omfattande del handlar om förebyggande arbete, som till exempel barnolycksfall, hjärt- lungräddning, lyftteknik, friskvård av olika slag, stresshantering med mera. En annan typ av kurser ger praktisk kunskap, i till exempel barngymnastik, massage, trolldag, sånger och lekar eller olika typer av naturkunskap. I en del kommuner har man haft studiecirkel basera-

de på Allmänna råd om familjedaghem och i andra föreläsningar om till exempel kunskapssyn, barns lärande, föräldrarbete med mera.

Familjedaghemmens osäkra framtid exemplifieras genom kurser som ska underlätta övergången från arbetet som dagbarnvårdare till arbetet i förskolan.

Några få kommuner har utvecklat längre kurser för att utbilda dagbarnvårdarna inom det egna yrket. Alla dagbarnvårdare i Lomma har till exempel fått gå kurser i montessoripedagogik, vilket blivit familjedaghemmens kännetecken. I Norrtälje har kommunen i samarbete med komvux anordnat kurser på 100 timmar för de dagbarnvårdare som inte hade någon egentlig utbildning. Och Örebro universitet har erbjudit kompetensutveckling i 40 timmar för dagbarnvårdare. Kursen omfattar ämnen som barnomsorgshistoria, familjedaghemmens utveckling, barns villkor och socialisation, barns lek, etik i vardagsarbetet, självvärdering och allmänna råd för familjedaghem. I kursen ingick förutom de schemalagda tiderna en del självstudier.

Utvärderingar

Många kommuner gör försök att utvärdera sin barnomsorg och det vanligaste sättet är genom olika typer av enkäter. Som svar på min förfrågan fick jag enkäter av olika slag från 52 kommuner eller stadsdelar. Materialet är av mycket skiftande karaktär. Enkäterna är konstruerade på olika sätt, men det är vanligt att fråga föräldrarna hur de bedömer olika fenomen inom verksamheten utifrån en skala från mycket nöjd till mycket missnöjd. Femgradiga skalor är vanligast, men även fyra-, tre-, sex- och tiogradiga skalor förekommer. En annan variant är att föräldrarna ska instämma helt, delvis eller inte alls i vissa påståenden, även här kan olika skalor användas. I några kommuner finns plats för kommentarer till de olika frågorna. Andra kommuner använder sig av både viktning och bedömning på skalor av givna påståenden. Dessutom förekommer ja/nej-frågor och helt öppna frågor.

Det är vanligt att kommunerna skickar ut enkäter till alla föräldrar med barn i barnomsorgen, eller till och med inom både skola och barnomsorg. Hur svaren sedan redovisas varierar. I några kommuner redovisas man all förskoleverksamhet ihop, utan att differentiera mellan olika former. Det förekommer material som jämför resultat från olika år för att beskriva utvecklingen, eller så delar kommunen upp resultaten i olika geografiska områden. Från 18 kommuner har jag fått enkäter där man jämför resultaten mellan olika typer av barnomsorg. Andra har endast skickat redovisningarna från familjedaghemmen. De frågor som förekommer i enkäterna till alla föräldrarna blir ofta av ganska allmän karaktär, eller så har frågorna utformats utifrån förskolans verksamhet utan hänsyn till familjedaghemmens särskilda förutsättningar. Det förekommer dock enkäter som anpassats till de olika verksamhetsformerna. I många kommuner har det endast skickats ut enkäter till föräldrar med barn i familjedaghem. Den vanligaste typen av frågor handlar då om hur dagbarnvårdarnas nya arbetssätt med begränsad arbetstid upplevs av föräldrar och barn. Men även enkäter om orsaken till att man har sina barn i familjedaghem förekommer.

En annan typ av material är enkäter till personal, antingen till personal inom all barnomsorg eller endast till dagbarnvårdare. Enkäterna handlar då oftast om arbetsmiljön, eller om utvärderingar av satsningar som kommunen har gjort.

I en kommun redovisas en enkät där barnen har frågats om sin syn på de olika barnomsorgsformerna. I den får familjedaghemmen högsta betyg av samtliga, men underlaget är ytterst litet. Några kommuner har mycket ambitiöst genomfört undersökningar med både föräldraenkäter och enkäter till personal, sedan har man jämfört svaren. Ett mycket genomtänkt projekt genomfördes på 1990-talet i Uddevalla, i vilket föräldragrupper diskuterade verksamheten, som sedan följdes upp med enkäter och intervjuer med både personal och föräldrar.

Tyvärr har många kommuner stannat vid att samla in enkätsvar och redovisa svaren i form av tabeller eller diagram, men utan

att göra någon egentlig analys av materialet. Andra kommuner har dock använt svaren från enkäterna som underlag till de olika personalgruppernas arbete med kvalitetsförbättringar.

De stora skillnaderna i enkäternas uppläggning gör det svårt att sammanställa de svar som inkommit. Vare sig frågornas formulering eller svarsalternativ gör det möjligt att jämföra resultaten. Vissa gemensamma drag kan dock utskiljas.

Nya dagbarnvårdaravtalet

I några kommuner finns tendensen att föräldrarnas tillfredsställelse med familjedaghemmen har sjunkit det senaste året (2001), jämfört med tidigare år. I de enkäter som ger utrymme för kommentarer framkommer att några föräldrar upplever att det är stökigt eller otryggt för barnen att byta mellan olika dagbarnvårdare. Ibland kan det bli för många barn, ibland kanske inte barnet känner sig riktigt hemma hos den vikarierande dagbarnvårdaren.

Genomgående är dock föräldrarna nöjda och har full förståelse för dagbarnvårdarnas krav på begränsad arbetstid. I några kommentarer beskrivs det nya arbetssättet till och med som en fördel. "Vår son tycker det är jätteroligt att gå till NN ibland" skriver någon förälder.

I kommuner där man har frågat dagbarnvårdarna hur de ser på det nya arbetssättet framkommer att nästan alla är nöjda. Dock kan en del uppleva att det är stressigt med många barn ibland, och att det krävs mycket tid för planering av verksamheten.

Jämförelser mellan olika barnomsorgsformer

Man kan konstatera att föräldrarna generellt ger mycket positiva omdömen om sina barns barnomsorg. Detta kan naturligtvis främst bero på att barnomsorgen är bra, men det kan även vara andra anledningar bakom. En, som påpekas av flera utredare, är att föräldrar tenderar att solidarisera sig med personalen. En annan kan vara att föräldrar inte orkar – eller vill – se de problem som finns. Är man missnöjd med barnomsorgen kan det bli allt för påfrestande att lämna sitt barn, alltså måste det vara bra.

De områden som föräldrar är mindre nöjda med är ofta dem som inte personalen kan påverka, så som öppettider, avgifter och förvaltningens information. I några av de öppna svaren från föräldrarna pysar en ilska mot "dem däruppe", och det kan vara mycket kritiska tillmälen som används. Detta kanske kan tolkas som en projicering av ett eventuellt missnöje med barnets omsorg på den mer personliga administrationen.

I nära nog alla kommuner där de olika barnomsorgsformerna har ställts mot varandra framgår att föräldrar som har sina barn placerade i familjedaghem uttrycker större tillfredsställelse och skattar verksamheten högre än vad föräldrar till barn i förskolorna gör. Speciellt handlar det om de små barngrupperna i familjedaghemmen, där föräldrar med barn i förskolorna oftare är missnöjda med de stora barngrupperna. Andra frågor där föräldrar med barn i familjedaghem är nöjdare gäller barnets trygghet och bemötandet från dagbarnvårdaren. I några kommuner är skillnaderna stora, och där skattas familjedaghem högre i samtliga avseenden. En fråga som ger lägre betyg för familjedaghem är formellt föräldrasamarbete, med utvecklingssamtal och föräldramöten. Fast å andra sidan är det en fråga som inte anses som särskilt viktig av familjedaghemsföräldrarna, om man ska tro enkäterna.

Familjedaghem internationellt

Familjedaghem är en viktig del av den samhälleliga barnomsorgen i de flesta industrialiserade länder. I de engelsktalande länderna, Australien, Kanada, Irland, Nya Zeeland, Storbritannien och USA, svarar denna typ av barnomsorg för en mycket stor del av barnomsorgen utanför hemmet, för förskolebarn. Men även i andra västeuropeiska länder spelar familjedaghem en mycket viktig roll, med undantag för Spanien, Italien och Grekland där det knappast finns någon reglerad verksamhet, utan bara helt privata lösningar. I Östeuropa har det officiellt inte tidigare funnits familjedaghem, men sedan muren föll har flera länder påbörjat arbetet med att starta familjedaghem för att därigenom ge föräldrar möjlighet att välja mellan olika alternativ. I flera andra länder utanför Europa finns försök att utveckla familjedaghem, till exempel i Malaysia, Japan, Colombia och i Venezuela. Exakt hur många barn som finns i familjedaghem är osäkert, eftersom många länder har bristfällig och inte jämförbar statistik, men under 1994 uppskattades antalet barn i reglerade familjedaghem i EU-länderna till cirka en miljon (Karlsson 1995).

Olika typer av organiserad familjedaghemsvärksamhet är främst ett resultat av industrialiseringen, när familjer flyttade in till tätorterna. Danmark var det land som i modern tid, år 1888, först lagstiftade om rätten att ta emot andras barn i hemmet. Senare kom lagar i Belgien, år 1919, och i England, år 1948, som reglerade verksamheten och då främst begränsade antalet barn per dagbarnvårdare. I en del länder var familjedaghemmen nära knutna till fosterhemmen och betraktades som ett medel för att underlätta för ensamstående kvinnor att klara ekonomin utan att lämna ifrån sig sina barn. I Österrike och Frankrike finns sådana kopplingar fortfarande kvar.

I de flesta länder bedrivs forsknings- och utvecklingsarbete. Mycket av detta kan vara av mycket stort intresse för oss i Sverige, men forskningen måste alltid ses i sitt sammanhang innan det går att dra slutsatser som kan användas här.

I det följande kommer jag kort att beskriva hur familjedaghemsvksamheten organiseras i 11 länder och därefter ge exempel på aktuell forskning och utveckling i länderna. Att just dessa länder har valts beror på att de har kommit långt i utvecklingen av sin familjedaghemsvksamhet, att det finns intressant forskning eller att de på andra sätt är intressanta att studera. Informationen om länderna är främst hämtad från boken *Family Day Care* (Mooney & Statham 2003) från den europeiska rapporten om familjedaghem (Karlsson 1995) och från en cd med konferensrapporter från den internationella familjedaghemskonferensen i Nya Zeeland 2003.

Mycket material har kommit från den internationella familjedaghemsföreningen, International Family Day Care Organisation (IFDCO) som startades 1986. Syftet med föreningen är att främja familjedaghemmen, att stödja dagbarnvårdarna i deras arbete och att sprida kunskap mellan länderna om forskning och utveckling. Den första konferensen hölls i Wales 1987, och sedan dess har sju världskonferenser organiserats i olika delar av världen. År 1993 var Sverige värd för en konferens med deltagare från 26 olika länder. Allt arbete med föreningen sker helt ideellt (Owen 1995). Det finns också ett nätverk för familjedaghemsvforskare, International Family Day Care Researchers' Network, som startades 2003 i samband med den senaste världskonferensen i Wellington, Nya Zeeland. I dag har nätverket 60 medlemmar från 17 olika länder.

Organisationsmodeller

Vid en genomgång av förhållandena i olika länder går det att urskilja tre olika modeller för att organisera familjedaghemsvksamheten

- privat verksamhet
- organisationsanknuten
- offentlig angelägenhet.

Privat verksamhet

Att familjedaghem är en privat verksamhet innebär att föräldrarna själva tar ansvar för var de placerar sina barn och att dagbarnvårdaren är egen företagare. Det kan finnas många olika nivåer, allt från att verksamheten är totalt oreglerad, utan någon form av inblandning från myndigheterna, till regleringar genom nationella lagar eller lokala myndigheter.

Att familjedaghem fungerar som en privat verksamhet, där huvudansvaret vilar på föräldrar och dagbarnvårdare, är den vanligaste formen och förekommer i de flesta länder, ibland tillsammans med andra organisationsformer. I det följande kommer familjedaghemmen på Irland, Kanada, Storbritannien, Tyskland och USA att beskrivas närmare. De är exempel på länder där familjedaghemmen huvudsakligen bedrivs som privat verksamhet.

Irland

Familjedaghemsvirksamheten, *childminding*, reglerades först år 1996 när en barnomsorgslag antogs. Då bestämdes att dagbarnvårdare, *childminders*, som tog emot fler än tre barn under sex år måste meddela den lokala hälsovårdsnämnden som sedan fick ansvar för att inspektera familjedaghemmet. En dagbarnvårdare får inte ta emot fler än tre barn under ett års ålder. Det finns ingen övre gräns för hur många barn äldre än sex år dagbarnvårdaren får ta emot. Men om hälsovårdsinspektören anser att en dagbarnvårdare har för många barn kan hon bestämma att dagbarnvårdaren antingen inte får ta emot så många barn, om det inte finns tillräckligt utrymme, eller att hon måste anställa en medhjälpare. Det finns inga nationella normer för inspektörerna, varför reglerna kan variera högst avsevärt från kommun till kommun. Lagen från 1996 ska dock ses över, och man förväntar sig att det snart kommer nya, mer genomgripande regler. I alla Irlands 26 grevskap finns minst en barnomsorgskommitté med ansvar för barnomsorgsfrågor. Nyligen har man utnämnt särskilda familjedaghemsrådgivare med uppgift att uppmuntra dagbarnvårdare med färre än tre barn att registrera sig hos de lokala hälsovårdsmyndigheterna och att ansluta sig till den

nationella föreningen. Familjedaghem anses svara för den största delen av barnomsorgen på Irland. Riktigt hur många barn som finns i familjedaghem finns inga siffror på, eftersom många dagbarnvårdare inte har så många barn att de är registrerade hos myndigheterna.

Det finns inga offentliga statsbidrag, vare sig från nationella eller lokala myndigheter, vilket innebär att föräldrarna måste stå för alla kostnader för barnomsorgen. Dock är det möjligt att få ekonomisk hjälp från speciella fonder.

Kanada

Det finns inga nationella regler för familjedaghem, *home based childcare*, i Kanada, utan de olika staterna kan sätta upp sina egna riktlinjer. Normalt behöver inte dagbarnvårdarna, *providers*, registrera sig om de inte har fler än tre barn, i vissa stater upp till sex barn. Det finns två huvudmodeller. I ett antal stater kan dagbarnvårdaren registrera sig hos de statliga myndigheterna, som bestämmer vilka krav som kan ställas på dagbarnvårdaren. Registreringen är frivillig om dagbarnvårdaren har under ett visst antal barn, fyra eller sex, men krävs om hon har fler barn. I andra stater kan dagbarnvårdaren ansluta sig till en *agency*, en byrå som normalt drivs av en ideell förening. Byrån måste ha licens från de statliga myndigheterna för att driva familjedaghem. De hjälper till med placering av barn och erbjuder kursverksamhet och handledning. De anställda i byråerna är oftast socialarbetare och ursprungligen har byråerna arbetat enligt de modeller som skapades för att utöva tillsyn över fosterhem. De olika byråerna kan bestämma vilka krav de vill ställa på dagbarnvårdarna som är anslutna till dem.

Det finns inga nationella subventioner till familjedaghemmen, men låginkomsttagare kan ansöka om viss ekonomisk hjälp för att betala sin barnomsorgsavgift.

Det är osäkert hur många barn som finns i familjedaghem eftersom det endast är de dagbarnvårdare som har ett större antal barn som måste registreras. År 2000 beräknades de barn som var hos registrerade dagbarnvårdare utgöra 11 procent av alla barn i familjedaghem.

Storbritannien

Storbritannien består av fyra länder: England, Wales, Skottland och Nordirland. Skottland har sina egna lagar och lagarna i Nordirland skiljer sig delvis från de engelska. I det följande kommer familjedaghemmen i England att beskrivas.

Familjedaghemmen, *childminding*, i England bygger på en utpräglad konservativ tradition där ansvaret för barnen i princip helt har setts som föräldrarnas ansvar. Den liberala Labourregering som regerat de senaste åren har gjort mycket för att staten ska ta över allt större ansvar, inte minst för utbildningen av barnen och de som arbetar med dem.

Familjedaghem har funnits länge, det finns vittnesbörd om dagmamor som verkade på 1800-talet, men verksamheten reglerades först i lag år 1948, efter andra världskriget. Då blev dagbarnvårdarna skyldiga att registrera sig hos de sociala myndigheterna. Lagen har senare ändrats flera gånger. Bland annat år 1989 när det infördes en årlig inspektion av familjedaghemmen. År 1998 överfördes alla barnomsorgsfrågor till utbildningsministeriet och dagbarnvårdarnas roll för barnens utbildning erkändes. Från år 2001 har den nationella byrån OFFSTED ansvar för kvalitetsfrågor inom all barnomsorg och man har börjat införa nationella regler och kvalitetsstandarder.

Alla som tar hand om barn under åtta år i mer än två timmar per dag mot betalning måste godkännas av sin kommun. Kraven för att bli godkänd är att personen är "lämpad" att ta hand om barn. Nya dagbarnvårdare måste registreras innan de får ta emot barn och deras hem inspekteras en gång om året.

Dagbarnvårdarna måste betala en avgift till kommunen, både när de anmäler sig för registrering och när de inspekteras. En dagbarnvårdare får ta emot högst tre barn under fem år, eller sex barn mellan fem och sju år, de egna barnen inräknade. En dagbarnvårdare kan anställa en assistent och ta emot flera barn, med samma regler för dessa extra barn.

Det ges inga statliga bidrag till familjedaghem, utan föräldrarna får ta alla kostnader själva. I enskilda fall, när en familj har en särskild krisartad period, kan de lokala myndigheterna ge bidrag till en dagbarnvårdare för en kortare period, sällan längre än tre

månader, för att inte föräldrarna ska vänja sig vid att andra tar ansvar för deras barn.

De flesta barn i familjedaghem är under fem år, men även skolbarn kan vara i familjedaghem efter skolan. År 1993 fanns det nästan 100 000 godkända dagbarnvårdare, *registered childminders*, i England, Skottland och Wales, vilka tillsammans tog hand om ungefär 330 000 barn under åtta år. Detta var mer än dubbelt så många platser som fanns i daghem, kommunala och privata, även om dessa bara tar emot barn under fem år. Under de senare åren har andelen barn i familjedaghem sjunkit, vilket delvis beror på utbyggnaden av institutionerna, dels på svårigheterna att rekrytera dagbarnvårdare.

Tyskland

Tyskland är en förbundsrepublik med 16 självständiga delstater. Ansvar för lagstiftningen och policyn för barnomsorgen finns hos regeringen i varje stat. Detta medför att barnomsorgen kan variera betydligt mellan delstaterna. Den nationella regeringen kan stifta lagar som är avsedda för hela landet, men delstaterna kan vänta med, eller låta bli att godkänna lagarna.

År 1973 publicerade damtidningen Brigitte en artikel om dagbarnvårdare i Sverige, med ett förslag om att denna form av organiserad verksamhet borde startas i Västtyskland. Tidigare hade det endast funnits oberoende, privata dagbarnvårdare *Tagesmütter*. Men eftersom det blev en mycket stark reaktion på artikeln beslöt det federala socialdepartementet att ge Deutsches Jugendinstitut (DJI) i München i uppdrag att starta ett modellprojekt med familjedaghem. Detta projekt genomfördes 1974–79 i 11 delstater och involverade 420 dagbarnvårdare. Ett resultat var att fler än 50 grupper med föräldrar och dagbarnvårdare startade lokala föreningar för att skapa organiserad och handledd familjedaghemsverksamhet.

Före sammanslagningen 1990 hade Tyskland två olika system för barnomsorg. Det tidigare Östtyskland dominerades av en utpräglad socialistisk ideologi, vilket innebar att nästan alla mödrar arbetade heltid och nästan alla barn under sex år var i

offentliga heltidsdaghem. Familjedaghem existerade inte officiellt, även om några få kvinnor tog emot andras barn. Det tidigare Västtyskland däremot, dominerades av en mycket konservativ tradition, med en mycket lägre kvinnlig förvärvsfrekvens och med mycket deltidsarbete för kvinnor. Det fanns knappast någon offentligt finansierad barnomsorg för barn under tre år, och förskolorna för barn över tre år tog främst emot barn på deltid. Efter återföreningen har de tidigare delstaterna i öst allt mer fått anpassa sig till västsidans ideologi. En mängd institutioner har stängts och många som tidigare arbetade där har blivit arbetslösa. Familjedaghem börjar växa fram och det har getts statsbidrag för att utveckla dem.

I några delstater får lokala familjedaghemsföreningar, Verein, bidrag från sin kommun eller så får de ta emot bidrag för specifika projekt. *Bundesverband* (se nedan) får bidrag av den federala regeringen. Låginkomstfamiljer kan ansöka om bidrag från kommunen, om de anlitar godkända dagbarnvårdare, och många berättigade familjer gör detta.

På grund av den omfattande bristen på barnomsorg har några arbetsgivare börjat subventionera familjedaghem för sina anställda. I några områden finansierar privata företag familjedaghemsagenturer som kan hjälpa föräldrar att hitta en lämplig dagbarnvårdare och agenturerna ger handledning till dagbarnvårdarna.

Dagbarnvårdarna kan välja om de vill ansöka om att bli godkända av kommunen, men det är inte obligatoriskt. Dock ges det endast bidrag till låginkomstfamiljer om de anlitar en godkänd dagbarnvårdare. Enligt lagen bör ingen dagbarnvårdare ta emot fler än tre barn, de egna barnen är inte inräknade. De lokala myndigheterna har tjänstemän som har ansvar för att godkänna och handleda dagbarnvårdarna. Men eftersom det inte finns några riktlinjer om antalet dagbarnvårdare per handledare är handledningen för det mesta inte särskilt frekvent. Det finns inga regler för utbildning eller stöd, men enligt lagen bör kommunerna stötta familjedaghemsföreningar.

Hur många barn som finns i familjedaghem är inte säkerställt, men enligt en uppskattning år 2000 rörde det sig om ungefär 30 000 barn i de tidigare delstaterna i väst. De statliga myndigheterna rekommenderar främst familjedaghem för barn under tre år, men det finns minst lika många barn som är äldre. Det är även vanligt med skolbarn i familjedaghem. Enligt lag måste kommunerna tillhandahålla familjedaghem med kommunala bidrag för barn med särskilda behov.

USA

Det finns inga nationella regler för familjedaghem, *family child care*, i USA. I stället är det upp till varje stat att besluta om egna regler för hur familjedaghemmen ska drivas, vilka begränsningar och vilka krav som ska gälla. Det innebär att det finns mycket stora skillnader mellan staterna. Alla stater har någon form av registrering av dagbarnvårdare, men vad som krävs för att bli registrerad varierar. Några stater kräver inte heller att de registreras om dagbarnen inte är så många, andra krav handlar enbart om viss grundläggande barnsäkerhet och hygien. Det finns också en stor andel dagbarnvårdare som inte låter sig registreras, även om staten kräver det. Riktigt hur många vet ingen, men det finns en stor gråzon av grannar och familjemedlemmar som tar hand om barn mot betalning.

Det är i princip föräldrarna som betalar vad det kostar att ha barnen i familjedaghem. Dock finns en federal fond, ur vilken fattiga föräldrar som tjänar mindre än 85 procent av en normallön kan söka pengar, om de anlitar en godkänd dagbarnvårdare, *provider*. Dagbarnvårdare måste följa de grundläggande normerna för hygien och barnsäkerhet. Dock har många stater långa väntelistor för att få ta del av denna fond.

Av de yngsta barnen till arbetande mammor är 33 procent i familjedaghem mot 21 procent i daghem. Man räknar med att ungefär fyra miljoner barn vistas i familjedaghem hos cirka en miljon dagbarnvårdare.

Vanligast är att en dagbarnvårdare får ta emot upp till sex eller åtta barn, något beroende på barnens åldrar. Det är främst små

barn, men även skolbarn i familjedaghemmen. I två tredjedelar av staterna kan en dagbarnvårdare få licens för det dubbla antalet barn om hon har en assistent anställd.

Organisationsanknuten

I en del länder har familjedaghemmen knutits till någon organisation, som då ansvarar för att verksamheten håller tillräckligt hög standard. Organisationen kan arbeta uteslutande med familjedaghem, eller vara del av en större organisation med politisk, social eller religiös anknytning. Oftast utgår någon form av offentlig subvention till organisationen, som också oftast styrs av olika lagar och förordningar.

I det följande ges exempel på organisationsanknutna familjedaghem från Australien, Frankrike och Nya Zeeland.

Australien

Reglerad familjedaghemsvärksamhet, *family day care*, förekommer i så kallade schemes som består av ett nätverk av dagbarnvårdare, *family day carers* eller *caregivers*, med en gemensam samordnare, co-ordinator. Schemes har funnits i Australien sedan 1970-talet när några nätverk startades på försök, och sedan 1973 kan dessa nätverk få statsbidrag. Olika typer av organisationer kan driva ett eller flera nätverk. Tidigare har det främst rört sig om olika typer av icke-vinstdrivande organisationer, men sedan januari 2001 kan även vinstdrivande organisationer driva nätverk. Varje nätverk administreras av en samordnande grupp som har till uppgift att informera och stötta föräldrar, placera barn samt ansvara för rekrytering, utbildning, handledning och inspektion av dagbarnvårdarna.

Det nationella ministeriet för familj och kommunal service har huvudansvaret för all barnomsorg, men inte för förskolor och skolor. Ministeriet har hand om statsbidrag till familjedaghem. För att få statsbidrag måste organisationerna bakom nätverken ha licens och leva upp till den nationella standard som finns, där det bland annat finns preciserat antal barn per dagbarnvårdare,

krav på dagbarnvårdarna, hälsa, hygien och säkerhet. För att föräldrarna ska kunna få bidrag till avgiften måste nätverket dessutom delta i ett särskilt, nationellt system för kvalitetssäkring, förutom att de måste följa de riktlinjer som finns inom den stat där de arbetar. Statsbidragen utgår dels direkt till nätverken för att täcka de administrativa kostnaderna, dels till föräldrarna för att hjälpa dem att betala barnomsorgsavgiften som kan varierar från nätverk till nätverk.

År 1976–1977 fanns 114 nätverk med statsbidrag. Under 1980-talet fanns lika många barn i familjedaghem som i institutionell barnomsorg med statsbidrag, men eftersom daghemmen har byggts ut i snabb takt har andelen barn i familjedaghem sjunkit. Antalet barn fortsätter emellertid att öka. Familjedaghem används främst för förskolebarn, men även skolbarn upp till tolv års ålder kan vara i familjedaghem.

Organiserade familjedaghem började i liten skala men har utvecklats snabbt de senaste tio åren. Dock svarar verksamheten endast för fem procent av den organiserade barnomsorgen i landet. Samtidigt uppskattar man att 27 procent av landets barn finns i någon form av oorganiserad verksamhet, så kallad *backyard care*.

Frankrike

Frankrike har den äldsta kända historien med offentligt reglerad barnomsorg i Europa. En lag från 1350 bestämde betalningen till fostermammor och upprättade en samordningskommitté. Den första organiserade familjedaghemsverksamheten, *crèche familiale*, startades 1959 och en lag från 1977 bestämde att alla dagbarnvårdare måste registreras av sociala myndigheter.

Det finns tre olika typer av familjedaghem: Dagbarnvårdare som anställs av sin kommun eller av en privat förening med offentligt stöd i en organiserad verksamhet, *crèche familiale*, dagbarnvårdare som är godkända av myndigheterna och anställda av föräldrarna, *assistante maternelle agréée*, samt illegala dagbarnvårdare som arbetar utan godkännande, *nourrices*. År 2000 fanns det 258 000 dagbarnvårdare som hade anställts av sin kommun

eller av en privat förening med offentligt stöd, och 376 000 dagbarnvårdare som var godkända av myndigheterna och anställda av föräldrarna. Hur många dagbarnvårdare som arbetade utan godkännande vet man inte. Men upp mot två miljoner barn kan förmodas få sin barntillsyn i familjedaghem i Frankrike. Familjedaghem används framför allt för barn under tre år, innan de börjar den kostnadsfria *école maternelle*, men förekommer också som skolbarnsomsorg för äldre barn.

De lokala och regionala myndigheterna står för huvuddelen av utgifterna för den organiserade familjedaghemsvärksamheten, ungefär två tredjedelar. Föräldrarna står för resten, men de som anlitar en godkänd dagbarnvårdare får en viss skattelättnad. Alla dagbarnvårdare måste godkännas av en särskild myndighet. Godkännandet ges efter ett hembesök och under förutsättning att dagbarnvårdaren kan garantera barnets hälsa, säkerhet och utveckling. Godkännandet gäller för fem år, men kan återkallas. Det högsta antalet barn är tre (inklusive dagbarnvårdarens egna barn) och alla dagbarnvårdare måste genomgå en 60 timmar lång utbildning under fem år. Privata, godkända dagbarnvårdare har en särskild status i lagen och det finns regler som ger dem rätt till en minimilön och andra anställningsförmåner.

Dagbarnvårdarna får inte ta emot fler än tre barn under tre år inklusive sina egna. Många dagbarnvårdare tar emot äldre barn också, utanför skoltiderna.

Nya Zeeland

Organiserad familjedaghemsvärksamhet, *family day care*, började på 1970-talet när lokala grupper startade någon form av verksamhet, ofta med stöd från lokala myndigheter eller från barnomsorgsorganisationer. Ibland gick det även att få statsbidrag, men detta kunde vara svårt och därför måste grupperna söka annat ekonomiskt stöd. På så sätt startades ett samarbete med Barnados, en organisation som på ideell basis driver daghem, barnhem och organiserar fosterhem, samt stöder familjer som har olika typer av problem. Barnados var duktig på att ordna statligt stöd för sitt arbete och år 1985 var merparten av landets familjedaghem knutna till dem, och de sågs då främst som en del av Barnados hjälpverksamhet.

Under 1980-talet startade en diskussion om familjedaghemmens roll. Skulle verksamheten fortsätta vara en del av Barnados verksamhet, skulle den bli en del av samhällets barnomsorg eller var det enbart ett utnyttjande av lågt avlönade kvinnor som inte var önskvärt? Starka röster hävdade att barnens rättigheter kunde kränkas i familjedaghem där dagbarnvårdare arbetade ensamma utan regler och insyn. Förespråkare för familjedaghem antog utmaningen och genomförde en rad åtgärder för att förbättra verksamheten, främst utifrån aspekter på barnens säkerhet och trygghet. De organisationer som driver familjedaghem fick därmed ett stort ansvar för barnen i familjedaghem, för deras utveckling, välfärd och säkerhet.

År 1986 övergick ansvaret för all barnomsorg från socialdepartementet till utbildningsdepartementet och efter några år av utredningar fick familjedaghemmen rätt till statsbidrag på samma sätt som daghemmen, det vill säga att det utgår samma statsbidrag per barn oberoende av vilken barnomsorgsform som anlitas. Statsbidragen är kopplade till en rad kvalitetskrav, liknande de som finns för annan barnomsorg. Dessutom ökas statsbidragen om verksamheten överstiger de krav som ställs, eller om det riktar sig speciellt till barn i behov av särskilt stöd. Barnados var emot att familjedaghemmen skulle lyda under utbildningsministeriet, men efterhand har en rad andra organisationer också startat familjedaghem.

Offentlig angelägenhet

Att familjedaghem ses som en offentlig angelägenhet kommer främst till uttryck genom att de nationella eller lokala myndigheterna tar ansvar för verksamheten. Dagbarnvårdarna är då oftast anställda eller avlönade av de lokala myndigheterna och det finns ett nationellt regelverk som styr verksamheten. Exempel på länder där familjedaghem ses som en offentlig angelägenhet ges här från Danmark, Israel och Ungern.

Danmark

Den offentliga, organiserade familjedaghemsverksamheten, *dagpleje*, startade så smått i mitten av 1960-talet, när ett ökande antal kvinnor sökte sig ut på arbetsmarknaden. År 1964 antogs en lag som lade ramarna för familjedaghemsverksamheten och bestämde reglerna för statsbidrag. Den första kommunala verksamheten började året därpå. År 1980 blev familjedaghem officiellt accepterade i lag som likvärdiga med daghem för barn under tre år. Numera är nästan all familjedaghemsverksamhet kommunal och dagbarnvårdarna, *dagplejerne*, är anställda av kommunerna.

Familjedaghem regleras av lagen om social service som kompletteras med riktlinjer från socialdepartementet. Alla dagbarnvårdare som tar hand om fler än två barn måste godkännas av kommunen och ingen får ta hand om fler än fem barn. En lag från 1992 tillåter två eller flera dagbarnvårdare att samarbeta i ett hem med upp till tio barn. Oftast förekommer detta i hem där båda två i ett par är anställda som dagbarnvårdare. Kommunerna har ansvaret för all familjedaghemsverksamhet och har en hög grad av självbestämmande. De kan till exempel fatta beslut om att en dagbarnvårdare ska få betalt för vård av sina egna barn under tre år genom att låta dem ingå i antalet barn som hon är anställd för. Dagbarnvårdaren betalar då avgift för sitt barn som alla andra föräldrar.

Från 1 januari, 1996 finns en lag som säger att alla kommuner måste upprätta föräldrastyrelser för familjedaghem. I dessa styrelser har föräldrarna majoritet, vilket ger dem möjlighet att påverka alla frågor som angår verksamheten, med undantag för anställningen av dagbarnvårdaren. Numera har merparten av alla kommuner upprättat föräldrastyrelser för familjedaghem. Kommunerna betalar de administrativa utgifterna och dagbarnvårdarnas löner. Föräldrarnas betalningar är inkomstrelaterade och ger ett bidrag till kostnaderna. Föräldrarna betalar i princip 30 procent av kostnaderna, dock förekommer avvikelser både uppåt och neråt. Andelen familjedaghem varierar från kommun till kommun. I stort sett är de vanligare i mindre kommuner och i landsbygdsamhällen, medan daghem är vanligast i de stör-

re städerna, där det kan vara svårt att hitta lämpliga dagbarnvårdare. Kommunala familjedaghem är vanligast för barn under tre år, även om de också förekommer för äldre barn och som skolbarnsomsorg. År 1999 fanns drygt 83 000 barn placerade hos 24 000 dagbarnvårdare. Numera har antalet barn börjat sjunka, till följd av en ny föräldraförsäkring som låter föräldrarna stanna hemma under barnets första år.

Israel

Israel har av tradition en omfattande institutionell barnomsorg. Under 1970-talet fanns det ett växande missnöje med den vård som erbjöds de yngsta barnen vid de stora institutionerna, och man beslutade att starta familjedaghem som komplement. Syftet var att garantera barnomsorg av hög kvalitet för de yngsta barnen, genom en stabil vård från en vårdare i hemmiljö. Dessa familjedaghem organiseras av IACC (Israeli Association of Community Centres) och får ekonomiska bidrag från både föreningen och det nationella ministeriet för arbete och socialt arbete.

Från starten år 1977 utarbetade ministeriet ett särskilt regelverk för familjedaghem för att garantera kvaliteten. De statliga reglerna innebär numera

- att det i varje familjedaghem högst får finnas fem barn i åldrarna 6 till 36 månader
- att varje dagbarnvårdare måste godkännas av representanter från de lokala och nationella myndigheterna och av en hälsokontroll
- att varje dagbarnvårdare måste ha genomgått minst tolv års skolgång och en tremånaders intensivkurs som arrangeras av de statliga myndigheterna
- att hemmen inspekteras regelbundet och att varje dagbarnvårdare deltar minst varannan vecka i individuell handledning och grupphandledning, samt i två dagars intensivvidareutbildning varje år
- att alla handledare deltar i kontinuerlig fortbildning.

De organiserade familjedaghemmen har utvecklats snabbt från starten 1977 när det fanns 25 hem. År 2001 fanns 2 300 familjedaghem med 11 000 barn placerade. Av familjedaghemmen finns 40 procent i arabiska och drusiska samhällen, liksom i beduinsamhällen. Den höga kvaliteten i familjedaghemmen har bidragit till att denna barnomsorgsform numera är mycket efterfrågad av föräldrarna. Därför söker sig allt fler dagbarnvårdare som tidigare arbetade privat till detta.

Ungern

Familjedaghem är en ny företeelse i Ungern. Under socialistregimen gavs endast ekonomiskt stöd till den institutionaliserade barnomsorgen. Att någon skulle arbeta privat var inte att tänka på. När flerpartisystemet infördes i landet växte också föräldrarnas önskan om att få möjlighet att välja mellan olika barnomsorgsformer. År 1992 tillsattes en arbetsgrupp som skulle undersöka hur familjedaghem utformas i andra länder och komma med förslag på en modell för verksamheten i Ungern.

Arbetsgruppen beslöt att dagbarnvårdare måste ha tillstånd för att arbeta och det utarbetades regler för vad som skulle gälla för tillståndet. Reglerna måste anpassas så att det inte blev omöjligt för vanliga människor att arbeta som dagbarnvårdare. Reglerna innebär att dagbarnvårdaren måste godkännas av polis-, brand- och hälsovårdsmyndigheter, vara frisk och lämplig som person och kunna visa att hon kan tillämpa lämpliga metoder i arbetet med barn. Dessutom måste hon föra anteckningar om sitt arbete.

Arbetsgruppen utarbetade en modell för hur familjedaghem skulle kunna se ut. De ska normalt vara tillgängliga på dagtid, men ha möjlighet att ta emot barn också på obekvämtid. I motsättning till daghemmen består barngruppen av blandade åldrar, och det ska finnas flexibilitet för att kunna möta föräldrars önskemål och behov. Dagbarnvårdaren kan anställas av sina lokala myndigheter, eller arbeta på egen hand, men i båda fallen har de lokala myndigheterna ansvar för att inspektera verksamheten.

De första familjedaghemmen startades 1995 som ett pilotprojekt i en mellanstor stad, Kiskunhalas, i södra Ungern. Man började med en enkät för att ta reda på behovet, och svaren visade att det fanns underlag för att starta familjedaghemsvksamhet. Pilotprojektet följdes upp med en enkät efter ett år. Den visade att både föräldrarna och dagbarnvårdarna var nöjda. I dag har Kiskunhalas flest familjedaghem i Ungern.

Numera finns familjedaghem på många håll, men de utgör fortfarande en liten del av barnomsorgen. Dock visar allt fler föräldrar intresse för denna barnomsorgsform liksom fler och fler kommuner. Det är inte heller svårt att hitta personer som vill arbeta som dagbarnvårdare. Det finns emellertid stora problem med att hitta bra sätt att ge ekonomiskt stöd och man hoppas att regeringen ska bevilja statsstöd till verksamheten. Det finns även problem som rör samarbetet mellan de olika barnomsorgsformerna. De flesta dagbarnvårdare har tidigare arbetat på daghem, men har blivit arbetslösa när daghemmen stängts på grund av vikande barnunderlag. Daghemspersonalen betraktar därför familjedaghemmen som konkurrerande verksamhet. Ett ökat samarbete mellan de olika formerna vore önskvärt, menar man från arbetsgruppens håll, liksom att en form av gruppverksamhet, där dagbarnvårdarna samarbetar och stöttar varandra skulle vara av stor betydelse för framtida utveckling av verksamheten.

Dagbarnvårdarnas arbetssituation

Det är slående att dagbarnvårdarnas förutsättningar för att utföra sitt arbete ter sig så olika. De största skillnaderna rör dagbarnvårdarnas arbetsvillkor som självklart påverkas av de olika sätten att organisera familjedaghemmen.

Privat verksamhet

Dagbarnvårdarna som är egna företagare har en stor frihet. De kan välja vilka barn de vill ta emot och de kan avvisa föräldrar som de inte tycker om; de kan bestämma hur många barn de vill ta emot, inom lagens gränser; de kan avgöra hur många timmar de vill arbeta per dag eller vecka och vad de vill ta betalt. Allt

detta är naturligtvis beroende på tillgången och efterfrågan där de bor. Men priset som de privata dagbarnvårdarna måste betala för denna frihet är bristen på trygghet. De måste själva förhandla med föräldrarna och de riskerar att bli utan lön om inte föräldrarna betalar. Många privata dagbarnvårdare har varit med om att föräldrarna inte har kunnat betala och fått uppleva svårigheterna med att antingen säga till föräldrarna att de inte får lämna sitt barn förrän de har betalat – eller också ta emot barnet, väl vetande att risken är stor att de aldrig får sin betalning. Den privata dagbarnvårdaren kan lyckas med att få föräldrarna att betala även när barnet inte kommer, men även detta är en svår fråga. Dagbarnvårdaren måste själv ordna så att hon få sjukpenning och betald semester, eller pension. Hon måste också själv ordna alla former av utrustning och försäkringar, vilket kan vara betungande, inte minst i USA. Dagbarnvårdarna måste betala skatt på sin inkomst, men har också möjlighet att dra av sina kostnader. Dock förekommer det i många länder att dagbarnvårdare inte låter sig registreras, för att på så vis undvika att betala skatt.

I Tyskland har några delstater lagar eller regler som fastställer minimi- och maximigränser för föräldrarnas betalning. Summorna varierar kraftigt mellan olika delstater. Det finns lokala föreningar som hjälper dagbarnvårdarna att sluta avtal med föräldrarna, både för betalning och för vårdtider. Dagbarnvårdarna betalas per barn, så inkomsten är beroende av antalet dagbarn. Det finns inga gränser för ersättningen på den fria marknaden för dagbarnvårdare som arbetar utan godkännande och deras ersättning kan bli mycket högre än de godkända dagbarnvårdarnas.

Både i Storbritannien och i Tyskland finns några kommuner som anställer dagbarnvårdare för familjer med särskilda behov, men än så länge är detta inte vanligt.

Organisationsanknuten

I länder där dagbarnvårdarna är knutna till någon form av organisation ansvarar organisationen normalt för handledning och utbildning och tar också hand om betalningen från föräldrarna.

Detta ger dagbarnvårdarna en viss ekonomisk trygghet, men innebär också att de inte kan förhandla med föräldrarna själva. Till exempel kan en erfaren och omtyckt dagbarnvårdare inte få bättre betalt än andra. Dagbarnvårdarna ses oftast som egna företagare, eller till och med som frivillig arbetskraft, så de har de ingen rätt till samma sociala förmåner som anställd personal har. Organisationen kan ge mycket stöd, men dagbarnvårdarna måste uppfylla en rad krav, som rör till exempel utbildning, handledning och vilka barn de får och måste ta emot.

I Australien och Nya Zeeland ställs ganska stora krav på dagbarnvårdare som tillhör en organisation, utan att de därför kan få bra betalt. Därför är det vanligt med en stor andel dagbarnvårdare som arbetar privat och utan godkännande.

I Frankrike finns olika modeller, men de som ingår i organiserad verksamhet är anställda och betalda av sin kommun eller av någon privat förening. Dagbarnvårdarna får en minimilön, oavsett om de är anställda eller privata, som betalas direkt av föräldrarna. På grund av bristen på barnomsorg förekommer det att föräldrar betalar mer. På så sätt blir dagbarnvårdarnas löner marknadsanpassade och beroende dels av tillgång och efterfrågan, dels av vad föräldrarna i området har råd att betala. Alla dagbarnvårdare har samma rätt till social trygghet som andra anställda, och de har rätt till fem veckors semester. Arbetar en dagbarnvårdare mer än tio timmar per dag har hon rätt till extra ersättning.

Offentlig angelägenhet

Där dagbarnvårdarna är anställda har de samma rätt till sociala förmåner som andra anställda oavsett om de är anställda av en kommun eller en privat förening, och de kan ansluta sig till ett fackförbund som förhandlar åt dem. Dagbarnvårdarna har rätt till sjukpenning, betald semester, föräldraledighet och deras lön är pensionsgrundande. Arbetsgivaren har någon form av ansvar för att placera nya barn om något slutar, vilket garanterar en viss inkomst. I gengäld för alla dessa förmåner har dagbarnvårdaren svårt att vägra att ta emot ett särskilt barn. Hon måste acceptera den arbetstid som arbetsgivaren och facket har kom-

mit överens om och hon måste acceptera de mål och arbetsätt som arbetsgivaren sätter upp.

De danska dagbarnvårdarna anställs och avlönas av sin kommun. De är anställda med fast månadslön för antingen tre heltidsbarn med 48 timmar/vecka, tre heltidsbarn och ett deltidsbarn med 32 timmar eller fyra heltidsbarn. De har ett skatteavdrag för omkostnader på 38 procent, som ska täcka mat och andra utgifter. Arbetstiden beräknas till 47 timmar per vecka. Dagbarnvårdarna har samma sociala förmåner som andra anställda, inklusive rätt till fem veckors betald semester, betald mamma- och föräldraledighet samt full betalning vid sjukdom och pension.

Föräldrarnas situation

För föräldrar som anlitar en dagbarnvårdare för sina barn har organisationsformen också mycket stor betydelse. Det handlar då främst om vilken trygghet de kan känna och hur mycket de kan få betala för sin barnomsorg.

Privat verksamhet

Föräldrar som anlitar privata dagbarnvårdare kan betraktas som köpare av tjänster, helt beroende av marknadskrafterna. Det innebär att balansen mellan föräldrar och dagbarnvårdare är beroende av tillgång och efterfrågan. Om det finns ett överskott på dagbarnvårdare kan föräldrarna välja vem de vill ha, liksom ställa krav på omsorgen. Om det är brist på dagbarnvårdare kan föräldrarna tvingas acceptera nästan vad som helst för att lösa sitt akuta behov av barnomsorg. Det finns ingen eller liten garanti för att dagbarnvårdaren är lämplig för sitt arbete, och om det uppstår problem är föräldrarnas enda utväg att låta barnet sluta och börja leta efter någon annan dagbarnvårdare. Med ett privat system betalar föräldrarna dagbarnvårdarens hela ersättning, och ersättningen beror på vad de kan förhandla sig fram till med dagbarnvårdaren. Avgiften kan variera avsevärt beroende på balansen mellan tillgång och efterfrågan. Systemet ger också välutbildade, erfarna dagbarnvårdare möjlighet att

kräva bättre betalt än andra. Risken med det är att föräldrar med låg inkomst inte har råd med en uppskattad och duktig dagbarnvårdare. De måste istället lämna sitt barn hos en som är mindre lämpad, men billigare, och som andra föräldrar kanske inte skulle acceptera för sina barn. I dessa länder är subventionerad familjedaghemverksamhet normalt endast tillgänglig för familjer som har klassats som "behövande" av en socialbyrå. Dessa föräldrar har få rättigheter. Om omsorgen ges som socialhjälp kan föräldrarna uppleva det som en form av myndighetskontroll och dagbarnvårdaren kan betraktas som en förlängning av myndigheterna, som ska kontrollera föräldrarnas liv.

Organisationsanknuten och offentlig angelägenhet

När familjedaghem står under tillsyn av en organisation som har godkänt sina dagbarnvårdare, enligt en rad kvalitetskriterier, kan föräldrarna känna sig ganska trygga. Det finns oftast någon ekonomisk subvention om de väljer en godkänd dagbarnvårdare, och de kan begära hjälp från den ansvariga organisationen om det uppstår problem.

En liknande situation har föräldrarna i länder där dagbarnvårdaren är anställd. Dagbarnvårdarna har någon form av arbetsledare som hjälper till med placeringen av barnen, och man ger förhoppningsvis någon form av kvalitetsgaranti. Om det skulle uppstå problem är det möjligt att få hjälp att reda ut dem utan att behöva flytta barnet. I denna form av familjedaghem finns det oftast någon form av ekonomisk subvention. Vad föräldrarna betalar beror på deras inkomst, medan dagbarnvårdarna betalas av föreningen eller kommunen enligt de avtal som finns. Det gör att föräldrarna kan få samma kvalitet på omsorgen oberoende av vad de tjänar och att alla barn får en viss standard på omsorgen. Å andra sidan är det inte säkert att föräldrarna har någon större möjlighet att påverka vilken dagbarnvårdare de får för sitt barn, utan de får bara några få förslag från förmedlingen. I Danmark finns dock lagstiftning som ger föräldrarna stor makt genom föräldrastyrelser i kommunerna.

Barngruppen

Ålderssammansättningen av och storleken på barngrupperna i familjedaghemmen varierar mycket mellan de olika länderna. Detta beror främst på olika nationella lagar som styr förutsättningarna för föräldrarna att vara lediga när barnen är små och på förskole- och skolsystemen. Många länder har någon form av betald mammaledighet, men oftast betalar man bara ut ersättning motsvarande moderns lön i några månader. Därefter finns olika möjligheter för föräldrarna att vara lediga i kortare eller längre tid, med liten eller ingen ersättning alls. Detta innebär naturligtvis att barn ofta lämnas till barnomsorgen redan efter den första betalda ledigheten, beroende på familjens samlade ekonomiska situation. Dessutom fungerar arbetsmarknaden i många länder så att föräldrar inte i realiteten kan ta ut sin ledighet utan risk för att förlora sina jobb. För verksamheten i familjedaghem innebär detta att barnen kan börja så tidigt som vid två, tre månaders ålder i exempelvis Storbritannien, Tyskland och USA.

Hur länge barn sedan finns kvar i familjedaghem påverkas återigen av nationella regler för förskola och skola. Många länder har någon form av förskola för barn från tre års ålder. I Frankrike är denna förskola oftast på heltid och dessutom kostnadsfri, varför det inte finns så stora behov av ytterligare omsorg. I Tyskland är det vanligt med deltidsförskola, varför barn med förvärvsarbetande mödrar måste ha ytterligare tillsyn. I Danmark är det vanligt att barnen flyttas till daghem när de fyller tre år. I andra länder får barnen vara kvar i familjedaghem när de har börjat i den obligatoriska skolan.

Det genomsnittliga antalet barn per dagbarnvårdare varierar avsevärt mellan de olika länderna. I Sverige ligger genomsnittet på drygt fem barn per dagbarnvårdare, medan det i Australien och Danmark är mellan tre och fyra barn och i Storbritannien tre barn. Detta beror på en lång rad samverkande faktorer: Statlig reglering, social lagstiftning, anställningsförhållanden, skattelagstiftning och kvinnors situation på arbetsmarknaden, förutom de lokala reglerna och de individuella skillnaderna.

Många länder har till exempel lagstiftning som begränsar antalet barn per dagbarnvårdare, medan det i andra länder helt regleras av dagbarnvårdarna själva eller i samråd med föräldrarna, eller så avgörs det av lokala myndigheter eller organisationer. Barnens åldrar påverkar naturligtvis också barngruppens storlek, eftersom en person har svårare att ta hand om många små barn. Dessutom kan barngruppens storlek påverkas av mödrarnas arbetstider.

Indirekt påverkas barngruppens storlek förmodligen också av hur familjedaghemmens status är. En professionell dagbarnvårdare som får stöd och utbildning och som känner att hennes arbete är allmänt respekterat fortsätter förmodligen inom yrket även efter att de egna barnen har blivit större och därför klarar hon också av att ta hand om flera barn. Till detta kommer skillnader i bostadsstandard i olika länder. Det påverkar också. I länder utan styrande lagstiftning kan avgörandet om antalet barn per dagbarnvårdare ligga på de lokala myndigheterna eller organisationerna. Det kan finnas lokala beslut, eller så kan tjänstemannen som utövar tillsyn över dagbarnvårdarna avgöra vad som kan anses vara en rimlig arbetsbelastning för den enskilda vårdaren. Frågan kan också diskuteras på lokalt plan, av dagbarnvårdarnas organisationer eller fackförbund som kan rekommendera ett visst antal barn. Även enskilda barn kan påverka barngruppens storlek eftersom man i några länder kan minska barngruppen med bibehållen ersättning om något barn är extra vårdkrävande.

Naturligtvis finns även stora individuella skillnader mellan olika personer som arbetar som dagbarnvårdare, som i sin tur påverkar förmågan att klara av olika stora barngrupper. Varje familjedaghem är unikt, beroende på den enskilda dagbarnvårdaren. Hennes förmåga att utföra ett kvalitativt gott arbete och att klara av ett större antal barn är beroende av personliga förhållanden som ålder, familjesituation, egna barn och deras åldrar. Hennes tidigare utbildning och arbetserfarenhet är viktigt, både när det rör dagbarnvårdaryrket och annan erfarenhet, liksom om hon har egna erfarenheter av att lämna egna barn inom barnomsorgen. Dagbarnvårdarens etniska och kulturella bakgrund

betyder mycket för hur hon kan kommunicera med dagbarnens föräldrar och andra i närområdet. Hennes bostadsförhållanden påverkar hennes arbete, om det finns ändamålsenliga utrymmen till exempel. Inte minst viktigt är dagbarnsvårdarens personliga läggning, hennes förmåga att samarbeta, att organisera sitt arbete och att hitta flexibla lösningar.

Stöd i arbetet

I alla länder där familjedaghem finns i organiserade former, finns också någon som har ett visst ledningsansvar för verksamheten. I länder med privat verksamhet kan det handla om någon som godkänner hemmet. I England till exempel kan de lokala myndigheterna själva välja om de vill erbjuda någon form av stöd till dagbarnsvårdarna, men det är inget krav. Stödet kan se olika ut, det kan vara utbildning eller utlåning av utrustning och leksaker. Det finns stora skillnader mellan kommunerna när det gäller hur mycket stöd de erbjuder och även hur många tjänstemän de har anställda för att registrera och inspektera dagbarnsvårdarna.

I Tyskland utgör de lokala föreningarna de viktigaste formerna av stöd till dagbarnsvårdarna och för det mesta har de anställd personal. Några få föreningar har även ett center där dagbarnsvårdarna kan träffas. Men endast en tredjedel av alla dagbarnsvårdare är medlemmar i en förening. Handledare – både i kommunerna och i de lokala föreningarna – är oftast socialarbetare eller socialpedagoger.

När familjedaghemmen är knutna till en organisation, är det denna som har ansvar för tillsyn och handledning. I Frankrike måste alla dagbarnsvårdare godkännas av en särskild myndighet. Godkännandet ges efter ett hembesök och under förutsättning att dagbarnsvårdaren kan garantera barnets hälsa, säkerhet och utveckling. Godkännandet gäller för fem år, men kan återkallas. Verksamheten leds av en föreståndare, som vanligtvis är utbildad barnsjuksköterska, *puéricultrice*. Hon kan ha ansvar för max 40 dagbarnsvårdare. Om det finns flera knutna till verksamheten

måste det anställas en assistent, som kan vara utbildad förskollärare, *éducatrice de jeunes enfants*. Föreståndaren för verksamheten har ansvar för budgeten, för att inkassera föräldrabetalningen, för anställning av dagbarnvårdare, placering av barn och stöd till dagbarnvårdare och föräldrar. Hon måste göra regelbundna hembesök och ordna ett fortbildningsprogram.

I Nya Zeeland består familjedaghemmen av olika nätverk av dagbarnvårdare. En samordnare har ansvar för att dagbarnvårdarna i nätverket utför sitt arbete enligt de krav som finns och arbetar för en organisation av något slag. Dagbarnvårdarna får inte ta emot fler än fyra barn under sex år samtidigt, de egna barnen inräknade. Det får normalt inte vara fler än 80 barn i varje nätverk, och det måste finnas en heltidsanställd samordnare per nätverk. Samordnaren måste träffa alla dagbarnvårdare i deras grupp minst varannan vecka och göra hembesök minst en gång per månad hos varje dagbarnvårdare.

I Israel bekostas all handledning och utbildning av de nationella myndigheterna. I Ungern har man diskuterat vem som bäst kan ge dagbarnvårdarna kontinuerlig handledning. Man förkastade tanken på att överlåta handledningen till daghemspersonalen, eftersom det fanns en risk för att familjedaghemmen skulle kunna uppfattas som en konkurrent om barnen.

Daghemspersonalen ansågs inte lämplig, i stället beslutade man att socialarbetare, pedagoger och psykologer är bättre lämpade att inspektera, utveckla och handleda dagbarnvårdare.

I Danmark har varje kommun sitt eget familjedaghemskontor med en chef och pedagoger som sköter tillsynen, och alla är utbildade förskollärare. Fram till 1990 var antalet pedagoger reglerat genom en rekommendation, från socialdepartementet, som sa att det borde finnas en heltidsassistent för vart 50:e barn. År 1990 avskaffade man denna rekommendation och kommunerna har nu själva ansvar för vilken standard de vill ha. Enligt socialministeriet var det genomsnittliga antalet barn per heltidsanställd pedagog 58, och varierade från 40 till 120 barn, under 1992.

Familjedaghemsledaren och pedagogerna har ansvar för att godkänna och nyanställa dagbarnvårdare, för att placera barn

och för att ge stöd och handledning till dagbarnvårdarna. De har också ansvar för att godkänna och inspektera privata dagbarnvårdare. Pedagogerna förväntas besöka varje anställd dagbarnvårdare en eller två gånger per månad och de organiserar grupper där dagbarnvårdarna kan träffas en gång varje eller varannan vecka. De skaffar leksaker och annan utrustning och är tillgängliga på telefon varje morgon.

Dagbarnvårdarnas föreningar

I länder med fämst privat verksamhet är det vanligt att dagbarnvårdarna startar egna föreningar, för att någon ska kunna ta till vara deras intressen. I många länder har dessa föreningar spelat en mycket viktig roll för utvecklingen av familjedaghemmen. Under 1980-talet började en del dagbarnvårdare runt om i Kanada bilda föreningar. Den största, i Ottawa, hade fler än 2 000 medlemmar år 1994. Föreningen startades 1981 och erbjuder sina medlemmar en lång rad tjänster, exempevis rådgivning för nya dagbarnvårdare, olika kurser, fördelaktiga försäkringar, olika nätverk och rabatter i en rad affärer.

I många stater i USA finns föreningar som dagbarnvårdarna kan ansluta sig till. Genom dessa kan de få möjlighet att teckna fördelaktiga försäkringar, de kan få juridisk hjälp, handledning och även andra typer av stöd. Det finns även organisationer som erbjuder kurser av olika slag och som gör hembesök hos dagbarnvårdarna. Dessa organisationer är normalt inte vinstdrivande, utan de finansieras genom olika fonder och insamlingar. Det finns en nationell paraplyorganisation, *The National Association for Family Child Care (NAFCC)*, som startades 1978 och som arbetar för att främja familjedaghem över hela USA. Bland mycket annat har NAFCC bidragit till att det har utarbetats en nationell kvalitetsstandard.

På Irland startades, med ekonomisk hjälp från hälsovårdsdepartementet och EU, en nationell förening, *Childminding Ireland*, år 1986. Föreningen syftar till att

- utveckla en hög standard för familjedaghemsvärksamheten
- stötta dagbarnvårdarna som professionell grupp
- tillhandahålla utbildning, stöd och råd för dagbarnvårdare och föräldrar
- etablera nätverk för dagbarnvårdare
- upprätta ett register över alla registrerade, friska dagbarnvårdare som erbjuder familjedaghem av hög kvalitet.

För att bli medlem i föreningen måste dagbarnvårdarna kunna uppvisa friskintyg och bevis på att de har ordentliga hemförsäkringar. Föreningen erbjuder handledning och diverse kurser.

I början av 1970-talet gav ett flertal lokala undersökningar i England, särskilt i storstadsområdena, intryck av att familjedaghemmen var av mycket dålig kvalitet. Efter en serie TV-program för dagbarnvårdare startade en grupp dagbarnvårdare, föräldrar och kommunala tjänstemän en nationell förening, National Childminding Association (NCMA), för att föra familjedaghemmens talan. NCMA blev snabbt en viktig faktor för utvecklingen av familjedaghemsvärksamheten, med medlemmar bland dagbarnvårdare, både enskilda och i grupp, föräldrar och kommunala tjänstemän.

I dag har NCMA runt 55 000 medlemmar, vilket motsvarar ungefär 60 procent av alla registrerade dagbarnvårdare i England och Wales. Föreningen har en verkställande kommitté bestående av dagbarnvårdare och den har personal anställd både vid huvudkontoret och vid lokala kontor. Egna föreningar har startats i Nordirland och i Skottland och en förening i Wales är på gång. Alla dessa arbetar för att förbättra dagbarnvårdarnas situation och kvaliteten i familjedaghemmen. De erbjuder också rådgivning kring alla frågor som rör familjedaghem, till exempel speciella tjänster som försäkringar.

NCMA bevakar allt som händer inom barnomsorgen, och är snabb att anpassa sig till de nya regler som kommer. När den dåvarande regeringen på 1980-talet satte upp mål för barnens lärande, producerade NCMA snabbt material som skulle hjälpa dagbarnvårdare att nå målen. När det senare beslutades om

utbildningskrav, producerade NCMA utbildningsmaterial för dagbarnvårdare för att de skulle kunna nå även dessa krav. NCMA ger ut en rad häften och informationsbroschyrer riktade till dagbarnvårdare och föräldrar. De har tagit fram ett policy-material med kvalitetskriterier som dagbarnvårdarna kan arbeta med, ensamma eller i grupper. NCMA ger ut en egen tidning *Who Minds?* med information, nyheter från de olika distrikten, debattartiklar och tips och idéer för dagbarnvårdare.

I Tyskland upprättades 1978 en federal sammanslutning av familjedaghemsföreningar, *Tagesmütter Bundesverband für Kinderbetreuung in Tagespflege e.V.* Den bestod av lokala föreningar som arbetade för att främja utbildning för dagbarnvårdare och för att öka statusen i deras arbete. Bundesverband har spelat en viktig roll för utvecklingen av familjedaghem i Tyskland och får bidrag från den federala regeringen. Ungefär en tredjedel av alla godkända dagbarnvårdare är medlemmar i en förening som ingår i Bundesverband.

Efter sammanslagningen av Öst- och Västtyskland har Bundesverband arbetat i de nya delstaterna för att hjälpa till med organiseringen av familjedaghemmen, som har visat sig vara av särskilt stort intresse i glesbygdsområdena. År 1994 hade Bundesverband sin första nationella kongress efter sammanslagningen. Föreningen ger också ut en egen tidning.

I Frankrike startades den första föreningen för dagbarnvårdare 1971. Denna förening, *L'Amicale Nationale des Familles d'Accueil et des Assistantes Maternelles*, fungerar som länk mellan myndigheterna och dagbarnvårdarna och informerar sina medlemmar om nya lagar och regler. Den är också involverad i utvecklingen av utbildningsprogrammet och hjälper dagbarnvårdarna att bilda lokala grupper. Dagbarnvårdarnas förening har en underravdelning som kallas *Syndicat National Professionnel des Assistantes et Assistantes Maternelles*. Föreningen förmedlar information på ett nationellt plan om allt som händer inom familjedaghemsvksamheten, när det gäller böcker, tidningsartiklar, kurser m.m. Dessutom fungerar föreningen som en påtryckare och uppvaktar olika beslutsfattare i frågor som rör familjedaghemsvksamheten.

I Australien finns en stor nationell förening för all familjedag-hemsverksamhet, *National Family Day Care Council of Australia (NFDFCA)*. I den kan organisationer, nätverk och de enskilda dagbarnvårdarna vara medlemmar. Föreningen startades 1988 och har efterhand kommit att fungera som ett mellanled mellan myndigheterna på nationell och statlig nivå och medlemmarna. Således har föreningen aktivt deltagit i arbetet med att skapa den nationella kvalitetssäkringen och med att föra ut den, samt med att anordna kurser för dagbarnvårdare vid olika ändringar av skattelagstiftningen som kan påverka deras verksamhet. Föreningen har lyckats få avtal med olika försäkringsbolag om lämpliga försäkringar och även stöttat framtagningen av utbildningsmaterial för dagbarnvårdare och samordnare. Föreningen har en mycket viktig roll som familjedaghemmens språkrör och tillfrågas numera vid olika lagändringar. Föreningen ger ut en tidning med information från hela landet, *Jigsaw*, som distribue-ras till alla medlemmarna.

I Nya Zeeland startades en nationell förening för familjedag-hem, *The New Zealand Family Day Care Association (NZFDCA)*, år 1987. Föreningen ville skapa ett forum för samarbete mellan olika organisationer som driver familjedaghem och arbeta för en högre standard och bättre utbildning för dagbarnvårdare och samordnare. Föreningen har haft stor betydelse genom att agera nationell samordnare och genom att ingå i arbetet med en nationell kvalitetsstandard. Föreningen anordnar nationella konferenser och stod som värd för en världskonferens om famil-jedaghem 2003.

I Danmark kan kommunalt anställda dagbarnvårdare och deras arbetsledare ansluta sig till *Forbundet for Offentligt Ansatte (FOA)*. Av alla dagbarnvårdare är 98 procent medlemmar och därmed också medlemmar av en A-kassa som ger 90 procent av lönen vid arbetslöshet. Familjedaghemmen har sin egen sektion inom förbundet, som organiserar både dagbarnvårdare och deras arbetsledare. Ordförande i sektionen har tidigare arbetet som dagbarnvårdare och viceordförande är arbetsledare. FOA har en mycket viktig roll inte bara när det gäller att förhandla om

medlemmarnas löner, utan också för utvecklingen av familjedaghemmen. Således har FOA gett pengar till forskning och till att utarbeta kursmaterial till sina medlemmar.

Dagbarnvårdargrupper

I allt fler länder har man insett vikten av att dagbarnvårdarna arbetar tillsammans med kolleger, för att undvika den annars isolerade arbetssituationen. I länder med privat verksamhet är det vanligtvis dagbarnvårdarna själva som får ta ansvar för detta, men på grund av bristen på barnomsorg i Storbritannien har några arbetsgivare samarbetat med dagbarnvårdarnas förening, National Childminding Association, NCMA, för att starta nätverk med familjedaghem. Dagbarnvårdare som arbetar i sådana nätverk övervakas noga av samordnare och får utbildning för att kunna ge omsorg av hög kvalitet. Här kan dagbarnvårdarna träffas och stötta varandra. NCMA har utvecklat ett nätverk med lokala utvecklingspersoner som kan stödja dagbarnvårdarna, organisera utbildning och föra familjedaghemmens talan. Dessa personer är ofta erfarna dagbarnvårdare. Deras tjänster betalas av kommunerna och samordnas och stötts av regionala utvecklingschefer som är anställda av NCMA.

I Kanada arrangeras lekgrupper på många håll, oftast på frivillig basis, där både hemmamammor och dagbarnvårdare kan delta med sina barn. Några stater har även leksaksbibliotek, dit dagbarnvårdarna kan gå och låna olika typer av material. För det mesta är det upp till dagbarnvårdarna själva att ta del av de möjligheter som erbjuds. Ibland får de även betala för att delta, eller ställa upp med obetalt arbete.

I Frankrike finns ett system av dagbarnvårdarlokal, *les relais assistantes maternelles*, för anställda och godkända dagbarnvårdare. Denna verksamhet kan organiseras av kommunerna eller av privata föreningar och organisationen kan se ut på många olika sätt. Några har bara en person anställd, *animateur*, som kan ge handledning. Andra har en hel stab bestående av sjuksköterskor,

socialarbetare och familjeterapeuter. Förutom rådgivning, handledning och information kan de erbjuda utbildning, en träffpunkt för dagbarnvårdarna där barnen kan möta andra barn, och de kan arrangera utflykter mm. År 2002 fanns det 928 system av dagbarnvårdarlokalerna i Frankrike.

I Danmark tillhör dagbarnvårdarna en grupp på åtta till tio dagbarnvårdare, hos vilka de kan få ömsesidigt stöd och inspiration. De flesta grupper har egna lokaler där de och barnen kan träffas dagtid åtminstone en gång i veckan. Gruppens pedagog deltar också i dessa träffar, där dagbarnvårdarna ordnar olika aktiviteter med barnen. Vid gruppmöten, kvällstid, planerar dagbarnvårdarna olika gemensamma aktiviteter och arrangerar vikarieverksamhet, för att kunna erbjuda vård även när någon är sjuk, på semester eller på annat sätt inte kan ta hand om sina dagbarn. Dagbarnvårdarna får betalt för sina kvällsträffar.

Utbildning och kurser

Alla som arbetar med familjedaghem är överens om att dagbarnvårdarna behöver utbildning för sitt arbete, men vad som är en lämplig utbildning råder det delade meningar om. Många länder har dock arbetat för att kunna utbilda sina dagbarnvårdare, även om det inte krävs formell utbildning någonstans. I stället finns det erbjudanden om olika kurser.

I Frankrike måste alla genomgå en obligatorisk utbildning om minst 60 timmar efter godkännandet. Dagbarnvårdare med minst fem års erfarenhet behöver inte genomgå denna utbildning. Utbildningen kan delas upp i en introduktionskurs följt av flera fortbildningskurser, men man rekommenderar att de 60 timmarna förläggs under ett år snarare än att de fördelas över fem. Målet med utbildningen är att hjälpa dagbarnvårdarna att bli medvetna om sitt beteende tillsammans med barnen. Det finns tre huvudområden: *savoir être* (att veta hur man är) *savoir faire* (att veta hur man gör) och *savoir* (kunskap).

I Danmark krävs inte formell utbildning före anställningen, men efteråt erbjuder de flesta kommuner en introduktionskurs av varierande längd. Den omfattar information om kommunen, baskunskap om barns utveckling och praktik hos en erfaren dagbarnvårdare. Det finns en baskurs på 78 timmar, som bland annat omfattar vardagsarbetet med barn, psykologi och relationer till föräldrar och kolleger. Oftast får dagbarnvårdarna gå denna kurs under det första året av sin anställning. Kommunernas kursutbud till dagbarnvårdarna varierar mycket. Det har varit möjligt att erbjuda kurser genom AMU (arbetsmarknadsutbildningen) men dessa kurser har blivit färre under det senaste året. Oftast sker kurserna på betald arbetstid. Den danska riksdagen har beslutat om en pedagogisk grundutbildning. Utbildningen är på ett år för erfarna dagbarnvårdare och på ett och ett halvt år för nyanställda. Än så länge har dock inte många dagbarnvårdare gått denna utbildning.

I samband med att en utredning arbetade fram ett förslag om att starta familjedaghemverksamhet i Ungern diskuterade man frågan om utbildning av dagbarnvårdarna mycket. Det finns ett beslut om att dagbarnvårdarna måste gå en introduktionskurs på 40 timmar, planerad av de nationella myndigheterna. I början av 1990-talet genomfördes flera utvecklingsprojekt som fått stor betydelse för utvecklingen av familjedaghem på Irland. Dels ingick Irland i ett EU-projekt, *New Opportunities for Women (NOW)*, som bland annat innebar att den nationella föreningen kunde få stort genomslag över hela landet. Dels genomfördes ett större utbildningsprojekt i samarbete med den engelska nationella familjedaghemsföreningen, som bidrog med konsulter och lärare.

I Nya Zeeland godkändes 1994 en särskild utbildning för dagbarnvårdare. Utbildningen är tvåårig och består av sex moduler som innehåller 50 timmar teori och 50 timmar praktiskt arbete, och en modul med 20 timmar teori och 20 timmar praktiskt arbete. Utbildningen genomfördes av landets högskolor. Till en början fick utbildningen stor genomslagskraft, men senare har intresset avtagit. De dagbarnvårdare som har genomfört utbildningen kan bygga vidare med kurser i barns utveckling. Denna

utbildning ger sedan möjlighet att arbeta på en institution. Numera kräver många organisationer att dagbarnvårdarna ska ha genomfört den särskilda dagbarnvårdarutbildningen innan de knyts till ett nätverk.

År 1996 kom Te Whaariki (Ministry of Education 1996), en läroplan för all barnomsorg, med samma krav och förväntningar på alla. *Te Whaariki* är det maoriska ordet för vävd matta och symboliserar hur olika delar vävs ihop för att skapa en helhet. I förarbetet till Te Whaariki (Ministry of Education 1993) beskrevs de olika verksamheternas särskilda arbetssätt, och om familjedaghem stod det att verksamheten har en egen identitet som ger rika, men annorlunda tillfällen till inläring och utveckling. I slutdokumentet nämns ingen barnomsorgsform separat utan läroplanen ska gälla lika för alla, det vill säga institutioner med olika pedagogiska inriktningarna, familjedaghem, barn i behov av särskilt stöd, maorifolket och befolkningen från Pacific Islands.

Te Whaariki är uppbyggd kring fyra övergripande principer: *empowerment*, en holistisk utveckling, familj och samhälle samt relationer. Utifrån dessa principer växer – och inflätas – fem trådar, *strands*, som innehåller ett antal mål. Trådarna är: välmående, tillhörighet, deltagande, kommunikation och utforskning. Denna läroplan förväntas alla känna till och arbeta efter. För att möjliggöra detta har utbildningsministeriet sponsrat ett flertal videofilmer, med exempel från familjedaghem, som illustrerar hur läroplanens principer, trådar och mål kan följas. Karakteristiskt för synen på dagbarnvårdarnas roll i barnens liv är att de numera betecknas, *educators*, utbildare, i stället för som tidigare, *carers*, vårdare.

I England år 1993 producerade den nationella föreningen NCMA ett utbildningsmaterial med ekonomiskt stöd från regeringen. Senare har detta material utvecklats och det är numera accepterat som ett officiellt utbildningsmaterial som ger dagbarnvårdarna ett särskilt utbildningscertifikat. Utbildningen är uppdelad i tre delar. En introduktionskurs på 12 timmar som tar upp ämnen som barnsäkerhet, samarbetet med föräldrarna

och planering av arbetet. Nästa del är på 60 timmar och för dagbarnvårdare med viss erfarenhet. Denna kurs bygger på dagbarnvårdarnas erfarenhet och handlar bland annat om värdegrundsfrågor, om barns utveckling och lärande. Tredje delen är också på 60 timmar och riktar sig till erfarna dagbarnvårdare. Även denna kurs bygger vidare på dagbarnvårdarnas erfarenhet, och den ger dem möjlighet att fördjupa sig i olika områden av särskilt intresse för dem. Lärarna är företrädesvis personer med egen erfarenhet av att ha arbetat som dagbarnvårdare.

Det finns även möjlighet för dagbarnvårdare att läsa vidare för att få ytterligare behörighet, *NVQ (National Vocational Qualifications in Child Care and Education)*. NVQ bygger på att dagbarnvårdarna måste kunna visa sin kompetens inom olika områden som rör arbetet med småbarn, snarare än att de ska följa kurser och klara olika prov. Den är därför inte beroende av att dagbarnvårdaren måste följa en bestämd studiegång. Kraven ska vara lika för hela landet och systemet omfattar personal inom alla former av barnomsorg.

I Tyskland krävs ingen formell utbildning för att bli dagbarnvårdare. Lokalt kan föreningarna erbjuda sina medlemmar kurser av varierande innehåll och längd. I några delstater får dessa föreningar bidrag av sin kommun för att starta utbildningsprojekt. I Hamburg har detta till exempel lett till att alla dagbarnvårdare erbjuds ett ambitiöst utbildningsprogram.

Det nationella departementet, *Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*, har bekostat ett flerårigt och omfattande projekt för att utveckla en bra modell och för att utbilda dagbarnvårdare. Arbetet med detta har utförts av ett forskarlag inom forskningsinstitutet *Deutsches Jugendinstitut i München*. Till en början syftade forskningen till att belysa olika utbildningsförsök samt vilken verkan utbildning av dagbarnvårdare har för verksamheten (Schumann 1996; Stempinski 1999). Det visar sig att de bästa resultaten uppnås när dagbarnvårdarna får kontinuerlig utbildning i mindre grupper, och får arbeta med ett problem- och deltagarorienterat innehåll. Rollspel och diskussioner på ett konkret, "självupplevt" plan ger dagbarnvård-

darna det största utbytet av undervisningen. Stempinski (1999) har följt utbildningar för dagbarnvårdare i ett flertal tyska stater där man har försökt att komma fram till vad som är speciellt för familjedaghem, i stället för att bara ta över den traditionella förskolepedagogik som dagbarnvårdarna ofta känner sig främmande inför. Forskarna kommer fram till att utbildning måste bygga på dagbarnvårdarnas vardagserfarenhet och kompetens för att sedan varva praktik och teori som tar upp teman utifrån situationer som är relevanta för dagbarnvårdarna. Då kan man lägga till nya tankar och perspektiv.

Utifrån denna forskning har forskarna vid Deutsche Jugendinstitut i samråd med en referensgrupp utarbetat ett stort utbildningsmaterial (Weiss, Stempinski, Schumann & Keimelder 2002) som presenterades vid en stor nationell konferens i Berlin. Utbildningsmaterialet är tänkt att kunna användas överallt i Tyskland, men det är upp till de lokala myndigheterna och föreningarna hur de kommer att göra.

Materialet är uppdelat i en introduktionsdel och en fördjupningsdel. I introduktionen ingår 10 tillfällen med följande ämnen

- dagbarnvårdarnas perspektiv
- barnens perspektiv
- föräldrars perspektiv.

I fördjupningen ingår 37 tillfällen där följande avhandlas

- barns behov
- barns utveckling
- omsorg om barn
- uppfostran i familjedaghem
- utbildning i familjedaghem
- särskilda utmaningar
- samverkan och kommunikation mellan dagbarnvårdare och föräldrar
- dagbarnvårdarens arbetsförhållanden
- reflexion.

För varje tillfälle finns bakgrundsmaterial, litteraturhänvisningar mm. Materialet är avsett som hjälpmedel för dem som ska undervisa. Det är tänkt att introduktionen ska omfatta 30 undervisningstimmar och fördjupningen 130 timmar. Utbildningen ska, för att dra in dagbarnvårdarnas erfarenhet i utbildningen, bygga på en växelverkan mellan praktik och undervisning.

Utbildningsmaterial

Det finns en rad handböcker som har skrivits för att ge de som arbetar med familjedaghem möjlighet att förkovra sig. I Tyskland stöder det nationella departementet aktivt forsknings- och utvecklingsarbete, och både 1980 och 1996 har det publicerats omfattande handböcker om familjedaghem, där alla forsknings- och utvecklingsprojekt finns dokumenterade.

I England har den nationella föreningen för familjedaghem tagit fram en rad skrifter för sina medlemmar. Det är dels handböcker för dagbarnvårdare, dels utbildningsmaterial som ska användas i grupperna.

I Kanada har den nationella föreningen tagit fram en omfattande handbok för dagbarnvårdare (Dunster 1994). Boken ger praktiska råd om allt en dagbarnvårdare bör veta, från praktiska frågor till relationsfrågor. Denna bok inspirerade familjedaghemsföreningen på Irland, därför producerade de en liknande – dock inte fullt så omfattande – bok (Murray 2001).

I Danmark har det genom åren publicerats en lång rad böcker och skrifter som använts vid fortbildning. Den första boken som var speciellt skriven för dagbarnvårdare kom 1978. Författarna var två erfarna förskolepedagoger, Thea Bank Jensen och Inger Kirstine Mortensen. Boken utgår ifrån barnets perspektiv och beskriver hur ett litet barn kan uppleva att vara i familjedaghem. Boken är översatt till svenska.

Först 1990 kom nästa egentliga lärobok för dagbarnvårdare. En hand extra är skriven av psykologerna Preben Wagner och Mogens Baadsgaard samt av familjedaghemsledaren Vibs Neesen. Boken har sin utgångspunkt i beteendepsykologi och ger konkreta exempel från dagbarnvårdarens vardag på olika problem samt ger råd om hur dessa kan bearbetas. Boken är översatt till svenska.

Ledaren för Köpenhamns kommuns familjedaghemsverksamhet, Else-Marie Krogh (2002) har utarbetat ett stort material för att träna dagbarnvårdarna i att sätta upp mål för sin verksamhet och att följa upp och utvärdera vad som hänt. Dessutom finns ett bedömningschema som dagbarnvårdarna uppmanas att använda för att ha koll på om alla barn mår bra. Dagbarnvårdarnas fackförbund (FOA) har stöttat en lång rad projekt för att få fram relevant material för dagbarnvårdarnas utbildning. Socionomen och psykoterapeuten Jytte Høj Hammer har med stöd av FOA skrivit tre böcker: *Daglejeren* (1999a), *Daglejepædagogen* (1999b) och *Forældresamarbejdet i dagplejen* (2002). Hammer har själv lång erfarenhet av arbete i familjedaghem och från att undervisa de olika grupperna. I sina böcker tar hon mycket konkret upp olika svårigheter som hon diskuterar och kommenterar på ett förmodligen inte okontroversiellt sätt. Varje kapitel har försetts med diskussionsfrågor.

Ett annat material för fortbildning som FOA låtit ta fram handlar om dagbarnvårdarnas arbetsmiljö (Nygaard, Bredal & Tange (2000)) med goda råd, checklistor och information om rättigheter och skyldigheter.

Vid sin rikskonferens våren 2003 presenterade FOA ett material som försöker beskriva familjedaghemmens värden för olika grupper, på kort och lång sikt (Hilleström & Eskilsen 2003). Materialet bygger på andras citat och undersökningar.

Kvalitetsbedömning

Eftersom de statliga reglerna är så ojämna och osäkra i USA finns det ett stort intresse av att finna andra vägar för att säkra kvaliteten i familjedaghem. Det finns ett flertal tester av olika slag men det är särskilt två stora material som används som utgångspunkt för att diskutera och mäta kvaliteten.

Family Day Care Rating Scale (FDCRS) av Thelma Harms och Richard M. Clifford (1989) är ett försök att upprepa framgången med ECCERS, deras mätinstrument för institutionell barnomsorg. FDCRS kan användas av dagbarnvårdarna själva, eller av någon annan, till exempel en handledare, lärare eller forskare. Liksom ECCERS består FDCRS av olika områden som samlas i olika kategorier

- utrymme och inredning för inlärning
- vård
- språk
- aktiviteter för inlärning
- social utveckling
- vuxnas behov
- eventuellt: barn i behov av särskilt stöd.

Vid bedömningen av kvaliteten i ett familjedaghem används en sjugradig skala, som går från 1 = med otillfredsställande till 7 = utmärkt. I förklaringarna till bedömningen ges utförliga beskrivningar av vad som menas med de olika stegen, vilket naturligtvis är avsett för att styra bedömarens betygssättning. *Quality Standards for NAFCC Accreditation* (Modigliani 1998) har utarbetats på uppdrag av *The National Association for Family Child Care* av en arbetsgrupp från Wheelock College under ledning av Kathy Modigliani. I samarbete med 53 arbetsgrupper med fler än 400 personer från olika delar av USA har man arbetat fram 295 olika områden som ska bedömas. Områdena är uppdelade i sex olika faktorer

- relationer
- fysiska omgivningar
- aktiviteter
- mål för utveckling och inläring
- säkerhet och hälsa
- professionalitet och affärsmässighet.

Tanken är att dagbarnvårdaren som vill uppnå ackreditering själv arbetar med materialet och värderar sin egen verksamhet. Då får hon möjlighet att utveckla områden hon själv tycker behöver utvecklas. När hon känner sig redo kommer en representant för NAFCC på besök och tillsammans går de igenom dagbarnvårdarens egen bedömning och diskuterar hur och varför hon arbetar som hon gör. En viktig del i detta är, att dagbarnvårdaren kan välja att inte kryssa för till exempel en aktivitet som har sats upp som viktig. Kan hon resonera och argumentera för varför hon inte vill arbeta med just detta kan hon godkännas på denna punkt i alla fall.

I Australien infördes en nationell kvalitetsgaranti för familjedaghem i juli 2002 för att säkra att barn i familjedaghem får positiva, stimulerande upplevelser och relationer som gynnar alla aspekter av deras utveckling. Kvalitetsgarantin är uppdelad i sex områden

- relationen mellan dagbarnvårdaren och barnet
- den fysiska miljön
- barns upplevelser, lärande och utveckling
- hälsa, hygien, kost, säkerhet och välmående
- dagbarnvårdare och nätverkets personal
- ledning och administration.

Inom varje område finns några specificerade principer som sammanfattar och definierar vad som menas med kvalitet. Som framgår av de olika områdena är kvalitetssäkringen avsedd både för nätverkets anställda och för verksamheten i varje familjedaghem. När ett nätverk till fullo lever upp till principerna för kvalitetsgaranti kommer det att få status som ackrediterad. Det är fem steg dit. Först måste nätverket registreras hos myndigheter-

na, detta är en förutsättning för att föräldrarna ska få bidrag till barnomsorgskostnaden. Nästa steg är att nätverket arbetar internt utifrån de preciserade kraven. Det involverar alla inom nätverket, ledning, personal och dagbarnvårdare som var och en får arbeta med en portfolio där de samlar allt material de behöver. Det samlas sedan i en rapport. När nätverket känner sig redo går en specialutbildad utvärderare igenom hela rapporten, med både dagbarnvårdare och ledningspersonal. Utvärderaren lämnar en rapport där de sex ovannämnda områdena bedöms i relation till de övergripande principerna. För att garantera en enhetlig bedömning på nationell basis skickas både nätverkets egen rapport och utvärderarens rapport till en moderator som gör en sista bedömning innan det fattas beslut om ackreditering. Även efter att nätverket har ackrediterats måste de fortsätta arbeta på detta sätt och skicka in rapporter om sitt arbete efter varje två och ett halvt år.

Forskning

Jämförande forskning

Den kanadensiska forskaren June Pollard (tidigare Dellert) började redan i mitten av 1980-talet att intressera sig för vad som styr utvecklingen av familjedaghem i olika länder. I en omfattande rapport (1988) jämförde hon familjedaghem i 16 länder och utifrån detta material började hon formulera teorier om hur olika politiska ideologier präglar familjedaghemsverksamheten. Pollards (1991; 1993) kartläggning av de traditionella ideologierna visade att ingen av dem räckte för att beskriva hur människor som arbetar med familjedaghem upplever verksamheten. Däremot upplevde hon en samstämmighet mellan familjedaghemsarbetarna oberoende av vilket land de arbetar i. För att beskriva detta formulerade hon en egen familjedaghemsideologi, som hon kallar *Social Reproduktion*. Pollards teorier kommer att redovisas i denna boks slutkapitel.

Den vanligaste typen av jämförande forskning handlar om att jämföra effekterna på barn i olika former av barnomsorg och det är särskilt i USA som forskare har försökt undersöka detta. Det finns en rad tidiga studier som försökt beskriva barns utveckling inom olika typer av barnomsorg (Phillips 1991). Nästan alla dessa studier har utförts med kvalitativa metoder och resultaten är sinsemellan mycket olika, men en tendens är att barn i familjedaghem har en sämre intellektuell och språklig utveckling än barn på daghem. I en sammanfattning av resultaten skriver Alison Clarke-Stewart (1991) att barn på daghem uppnår bättre resultat än barn i familjedaghem – men att barn hos godkända dagbarnvårdare får bättre resultat än barn hos helt oreglerade och inom flera områden lika bra som barn på daghem. Så hög kvalitet i familjedaghem med tydlig planering och mål, professionalitet och stimulerande aktiviteter och samspel, innebär att barn i familjedaghem klarar sig lika bra som barn på daghem. Dagbarnvårdarens utbildning är signifikant relaterad till barnets utveckling sammanfattar Clarke-Stewart

(1986) och det finns bevis för att barnets utveckling (särskilt språkligt och kognitivt) är beroende av barnets familjestruktur, stimulering hemma och föräldrarnas värderingar. Detta är ofta starkare än sambandet mellan barnets utveckling och barnomsorgsvariabeln.

I England har det också utförts en del jämförande studier av mycket skiftande karaktär. Raven (1981) beskrev att forskningen snarare berättade något om forskarens ställningstaganden, för eller emot familjedaghem, än om verksamheten i sig. Även Moss (1987) var mycket kritisk till den då aktuella forskningen, som främst bestod av osammanhängande, mindre studier från geografiskt begränsade områden utan försök att sätta in resultaten i ett större sammanhang. Moss ansåg att forskningen ofta förvirrade begreppen, eftersom den inte sattes in i sitt sammanhang.

Ett exempel på detta är en studie som fick mycket uppmärksamhet också utanför England av Bryant, Harris och Newton i 1980. I bakgrundsbeskrivningen tar de klart avstånd från familjedaghem som barnomsorgsform och tidigare, positiva studier beskrivs som skönmålningar. I studien jämförs barn i familjedaghem och daghem, och här beskrivs daghemsbarnen som mer aggressiva, vilket förklaras vara positivt, mot de lugnare familjedaghemsbarnen som avfärdas som hämmade.

Ett område som har upptagit de tyska forskarna under de senaste 25 åren är hur barnet reagerar på separationen från mamman. Gudat och Permien (1980) diskuterar barns behov av att ha personer att knyta an till, och därför menar de att familjedaghem är en särskilt lämplig barnomsorgsform för de yngsta barnen. De riktar kritik mot att om det är för enkelt för familjer att få barnomsorg, skulle det kunna utgöra ett hot mot relationen mellan mor och barn. Fast de ser också en risk i att dagbarnevårdarna blir bundna till hemmet och inte får kontakter utanför. I samband med modellprojektet genomförde forskarna två stora undersökningar. En, där barn som varit i familjedaghem under två års tid jämfördes med barn som varit hemma. En annan, där man med psykologiska test av barn i familjedaghem

försökte se om det fanns barn som inte utvecklats som de skulle. Forskarna fann inte flera problembarn i familjedaghem än bland dem som varit hemma. Dock fanns det en del som verkade ängsliga, fast de hade samtidigt lättare för att anpassa sig till nya situationer än andra.

Forskarna förklarar skillnaderna med mödrarnas situation. Förvärvsarbetande mammor har fler konflikter med sina barn än de som är hemma. Om mamman är missnöjd med att vara hemma är det bättre för barnen att vara i familjedaghem. En förutsättning för att barnet ska må bra är att både mamma och dagbarnvårdare är nöjd med sin arbetssituation.

Flera andra tyska forskare bekymrar sig om risken för barnen att lämnas (Ftenakis 1994; Permien 1996; Pettinger 1996) och forskarnas uppmaning är att barn inte bör vara borta mer än halva dagar när de är små.

I Israel har forskare bland annat jämfört barns utveckling på daghem, i familjedaghem och i kibbutz (Rosenthal 1991a). De hittar ingen skillnad mellan barn på daghem och i familjedaghem, men de i kibbutz har bättre social kontakt med andra barn och vuxna. Forskarna kommer fram till att det är inte så mycket formen av barnomsorg, utan utformningen som är viktig.

Förutsättningar för verksamheten

En fråga som engagerat forskare på många håll är vilka förutsättningar som krävs för att familjedaghemmen ska fungera bäst för barn, föräldrar och dagbarnvårdare. Som vanligt kommer den mest omfattande forskningen från USA.

I en stor studie från början av 1990-talet jämfördes familjedaghem dels i olika stater, dels med olika typer av vårdare, registrerade, inte registrerade och familjemedlemmar (Galinsky et al 1994). Studien visar att kvaliteten på barnens omsorg ökar, när dagbarnvårdaren har någon form av utbildning, men också att det är en fördel när det finns flera barn i familjedaghemmet. Ett

annat resultat är att dagbarnvårdare som inte själva valt yrket utan som av omständigheterna känner sig tvingade att ta hand om andras barn mot betalning, genomgående gör ett sämre arbete än dem som ser det som ett yrke. De dagbarnvårdare som ser yrket som ett positivt val och som är positiva till att utvecklas och att utbilda sig, ger vård av mycket hög kvalitet. För att kunna ta vara på de positiva möjligheter som verksamheten kan erbjuda borde det satsas mycket mer på reglering av familjedaghem samt på utbildning och stöd av dagbarnvårdarna, sammanfattar forskarna.

De bristande utbildningsmöjligheterna är ett stort problem, menar Cohen (1992), och de projekt som pågår når endast ett fåtal dagbarnvårdare. Kvaliteten i familjedaghem är genomgående låg, därför behövs utbildning, både grundläggande, under 12 timmar, och mer omfattande. Dessutom behövs en infrastruktur för att göra det möjligt med kurser. Det är svårt att mäta resultaten av utbildning, men både kortare och längre kurser verkar ge bra resultat. Ett resultat av kurserna är att dagbarnvårdare skaffar sig ett nätverk med andra med samma arbete, bland annat genom familjedaghemsföreningar. Det är ironiskt, säger Cohen, att just det föräldrar uppskattar med familjedaghem, den lilla gruppen och den ensamma vårdaren, är det som gör det svårt att genomföra utbildningar och att förbättra verksamheten. Ett stort bekymmer är oregistrerade dagbarnvårdare. Om de registrerar sig är det sannolikt att de börjar se sig själva som professionella och därmed ställer högre krav på sig själva. Susan Kontos (1992) och Kontos et al (1992) beskriver ett flertal undersökningar där man har försökt mäta effekten av olika former av utbildning. Resultaten är ganska osäkra, men i stort sett sägs det att kvaliteten på barnens omsorg stiger när dagbarnvårdarna får utbildning. Bäst blir det om utbildningen riktas, det vill säga när dagbarnvårdare får utbildning som tar särskilt sikte på just deras arbete, och när de inte bara får gå någon allmän kurs i pedagogik eller psykologi.

En studie med 130 dagbarnvårdare som sökt utbildning och 112 som inte gjorde det vill beskriva vilka dagbarnvårdare som söker utbildning, vilka som hoppar av, och vilken effekt utbildningen

har (Kontos, Howes and Galinsky 1996). Denna studie visar inga större skillnader mellan de som söker utbildning och de som inte gör det. Möjligen är de utbildningsbenägna något mer målinriktade och yngre än de andra. De som hoppar av skiljer sig inte heller från de som fortsätter, möjligen är de något mindre erfarna. Effekterna är minimala, i betyendet mot barnen. Effekten av utbildning skulle förmodligen bli bättre om den följdes upp av hembesök, men det kostar mer, anser forskarna.

Larner & Chaundry (2002) konstaterar att de olika staternas regelverk inte alltid fungerar i familjedaghem, eftersom reglerna oftast bygger på daghemsnormer. För att bryta dagbarnvårdarnas isolering i hemmen och skapa kontaktsfärer har det bildats olika familjedaghemssystem med utbildning och handledning till särskilda grupper, eller så kan det ha bildats föreningar eller nätverk, som kan vara sponsrade från olika håll. Man kan betrakta nätverken som "utvecklande infrastruktur" som kan utveckla och stödja professionalism i familjedaghem.

Familjedaghem har ändrats påtagligt de senaste åren, från att det har varit någon granne som passade barnen till en mycket mer formaliserad verksamhet. Dagbarnvårdarna söker sig mer och mer till varandra för att klara av de ökande kraven, för att diskutera kvalitetsnormer och för att visa sig professionella.

Musick (1996) är inne på liknande tankebanor. Hon konstaterar att arbetslivet i allmänhet bygger på manligt tänkande och organisationsmodeller. För kvinnor är det naturligt att samarbeta i mindre grupper. Hennes utvärdering av nätverk för dagbarnvårdare visar att deras arbetsmotivation blir högre när dagbarnvårdarna samarbetar och samtidigt får tillgång till handledning.

Även Fischer & Eheart (1991) finner att dagbarnvårdare som deltar i ett nätverk och inte bara har tillgång till ett, uppnår högre kvalitet i sitt arbete. Och Wetherington (1996) initierade ett nätverk för dagbarnvårdare för att bryta deras isolering. Detta uppnåddes och dagbarnvårdarna kände sig mer professionella efteråt.

Dessa olika undersökningar ger mycket motsägelsefulla resultat, även om de flesta pekar på att utbildning av dagbarnvårdare är

mycket viktigt för innehållet i verksamheten. Dock verkar det som att arbeta i nätverk, helst efter en viss utbildning ger störst effekt. Studierna beskriver sällan vad det är för typ av utbildning man diskuterar, oftast verkar det endast vara korta kurser som kanske inte ens är anpassade till familjedaghemsvärksamheten.

Även från Kanada kommer flera forskningsrapporter som främst handlar om dagbarnvårdarnas förutsättningar. De två forskarna Alan R. Pence och Hillel Goelman började intressera sig för barnomsorg och inte minst familjedaghem redan under 1980-talet. I en artikel (1991) diskuterar de sambandet mellan kvaliteten i familjedaghem och regleringar, utbildning och motivation. De påpekar att objektiva mätningar av kvaliteten stämmer väl överens med dagbarnvårdarnas egna beskrivningar av sin verksamhet. Anledningen till att man väljer att bli dagbarnvårdare och yrkesstoltheten är viktiga faktorer för kvaliteten. Om det finns kvalitet, har dagbarnvårdarna ofta yrkesutbildning och ingår i ett nätverk av dagbarnvårdare, vilket är mycket viktigt nu när inte så många andra är hemma på dagarna. Den dagliga kontakten mellan dagbarnvårdare skapar möjlighet för ömsesidig utbildning och stöd som tillsammans främjar en högre medvetenhet och bättre vård, menar forskarna. Karakteristiskt för dagbarnvårdare som ger en högkvalitativ barnomsorg är att de är registrerade eller anslutna till en byrå. Att de har speciell utbildning för att arbeta med familjedaghem, att de är stolta över sitt yrke och att de får stöd från en dagbarnvårdarförening och ett nätverk av andra dagbarnvårdare.

År 1999 undersökte Taylor, Dunster & Pollard vilken utbildning dagbarnvårdarna själva önskade. Det visade sig att de främst ville att deras erfarenheter och kunskap skulle tas till vara och respekteras, och de hoppades att en utbildning skulle stärka deras status i närsamhället. Forskarna anser att människor som beskriver kvalitet på institutioner oftast talar om barn som begrepp. Man diskuterar vad som är bra för barn, hur barn utvecklas, vad barn behöver lära sig mm. Den pedagogik som dagbarnvårdarna själva beskriver ges inget utrymme. En utbildning för dagbarnvårdare måste innehålla en blandning av teori

och praktik. De flesta tidigare kurser har byggt på antaganden om arbetet som inte alls stämmer överens med dagbarnvårdarnas erfarenhet. En bra utbildning måste därför utgå från dagbarnvårdarnas verklighet och visa respekt för deras erfarenhet.

Familjedaghemsforskaren Irene Kyle (2000b) har i ett arbete för *Ontarios Board of Directors of Family Day Care Services* beskrivit en ekologisk grund för kvalitet i familjedaghem.

Kvalitetsomsorg är en produkt av en komplex och dynamisk process som måste förstås i ett vitt perspektiv, där många olika intressenter medverkar: barn, föräldrar, dagbarnvårdare, politiker och handledare. Det är viktigt att skapa mekanismer som gör det möjligt för alla parter att delta i det kontinuerliga arbetet med att definiera, genomföra och utvärdera arbetet med att skapa en kvalitativ god verksamhet.

Kyle har konstruerat en ekologisk modell som ska kunna ligga till grund för diskussionerna om kvalitet i familjedaghem i Ontario, men som även skulle kunna användas i andra länder, i tillämpad form. Dess styrka ligger i den tydliga uppdelningen mellan olika nivåers påverkan på innehållet i verksamheten. I Australien genomfördes ett stort forskningsprojekt, i början av 1990-talet vid Griffith University (Petrie 1991), för att kartlägga hur familjedaghem fungerade i de olika staterna. Vem som organiserade verksamheten, vilka krav ställdes på dagbarnvårdarna och vilka utbildningar och stödåtgärder gavs? Föräldrar som anlidade familjedaghem och deras önskemål kartlades också. Rapporten resulterade i en rad rekommendationer som varit av betydelse för den vidare utvecklingen av familjedaghem i Australien.

Från Storbritannien kommer också en rad undersökningar av förutsättningarna för familjedaghemsverksamheten. År 1983 publicerade Mayall och Petrie resultaten av en undersökning av kvaliteten i familjedaghem. I fyra distrikt i London, två i inners-taden och två i ytterområdena hade dagbarnvårdare och mödrar intervjuats och barn observerats. Resultaten visar att endast en fjärdedel av dagbarnvårdarna erbjöd acceptabel vård. Genomgående är de dåligt utbildade, dåligt betalda och arbetar

endast kort tid som dagbarnvårdare. Föräldrarna förväntade sig att dagbarnvårdare skulle ställa upp för barn och föräldrar, utan att alltid förvänta sig något för det. Men varför skulle de, undrar författarna. Resultaten i denna undersökning är mycket negativa. En anledning kan vara att studien gjorts i London, där förutsättningarna för verksamheten genomgående är sämre än i andra delar av landet.

En annan studie som utgick från London kom år 1992, när Elsa Ferri publicerade sina resultat om utbildning av dagbarnvårdare. Ferri hade studerat dagbarnvårdare i Londons innerstad och upptäckt många brister. Ett stort problem var att samarbetet mellan dagbarnvårdare och föräldrar blev lidande av upprepade diskussioner om pengar och andra praktiska frågor. De kurser dagbarnvårdarna gick, ansåg inte Ferri hade någon större effekt. Hon drar slutsatsen att det viktigaste för familjedaghemmens fortsatta utveckling är att dagbarnvårdarnas isolering bryts och att de börjar samarbeta med varandra, samtidigt som de får handledning i sitt arbete.

En annan viktig bakgrundsfaktor är hur de olika berörda parterna ser på kvaliteten i familjedaghem. Mooney och Munton (1998) har samlat grupper av dagbarnvårdare, föräldrar och tjänstemän för att diskutera kvaliteten. Det finns stora skillnader mellan vad olika grupper anser vara kvaliteten, vilket visar på skillnader i vad man tror, värderar och behöver. Till exempel lägger dagbarnvårdare och föräldrar mindre vikt vid formell utbildning än vad lokala och nationella tjänstemän gör.

I Berlin frågade sig Eveline Gerszonowicz (1993) i sin doktorsavhandling om familjedaghem är en nödlösning eller ett alternativ. Hon undersökte förutsättningarna för familjedaghem i en rad olika stater och genomförde enkäter med dagbarnvårdare för att undersöka hur de ser på sitt arbete. Hon drar slutsatsen att förutsättningarna för en bra verksamhet är att dagbarnvårdarna själva vill arbeta med detta, att de går in för det som ett yrke och därför också vill utbilda sig, att de känner sig uppskattade och får stöd och handledning.

I en studie, från Israel, av 41 reglerade dagbarnvårdare, har forskarna undersökt dagbarnvårdarnas värderingar och handlingsätt i relation till deras personliga och professionella bakgrund (Rosenthal 1991b). Forskarna urskiljer två dimensioner

- kvaliteten i samspelet med barn var beroende av graden av handledning och självständighet
- kvaliteten på dagbarnvårdarens pedagogik var beroende av barnens ålder och sociala bakgrund. Även dagbarnvårdare utan utbildning hade samma grundvärderingar som professionella lärare.

Miriam Rosenthal har lett en omfattande forskning om familjedaghem som hon sammanfattar (2003) genom att beskriva kvalitetsdilemma. Forskarna har funnit att regelbunden handledning och stöd till dagbarnvårdarna har stort inflytande på deras sätt att arbeta och därmed också på barnens vardag. Men detta är kostnadskrävande och när det samtidigt finns en stark efterfrågan på familjedaghem tvingas myndigheterna att dra ner på kraven. Det finns alltså en konflikt mellan kraven på hög kvalitet och stor kvantitet.

I Danmark utgavs redan år 1978 psykologen Puck Stryhns bok *Børn i dagpleje*. Då hade familjedaghemmen utvecklats i rask takt och Stryhn var mycket oroad över detta. Stryhn har samlat in tillgängligt material om verksamheten och i boken pekar hon på en rad problem som utvecklingen kan föra med sig. Boken har en tydligt negativ inställning till familjedaghem. En motvikt till Stryhns bok är Jesper Konrads häfte från 1979 där han beskriver en kommuns familjedaghem. Han har följt verksamheten någon tid och ger en mycket ljus och positiv bild. Kommunen han beskriver räknades till de mest framstegsvänliga på den tiden.

Danska fackförbundet, FOA, engagerade sig på 1990-talet i frågan om förutsättningarna för familjedaghem och bad forskaren Betina Dybbroe undersöka dagbarnvårdarnas utbildningsbehov. Dybbroe (1996) kommer fram till att det finns ett motstånd till formell utbildning hos många dagbarnvårdare, men när de väl

har övervunnit motståndet söker de gärna vidareutbildning. Dybbroe ser att eftersom dagbarnvårdarkåren är så heterogen är deras behov för utbildning av mycket skiftande karaktär och borde specialplaneras för var och en. Dybbroe finner att dagbarnvårdare använder mycket tid till erfarenhetsutbyte men att de inte ser det som en del av utbildningen. De tycker inte att den "vanliga förskolepedagogiken" passar dem, eftersom de menar att förskolepedagoger behandlar alla barn lika utan att ta hänsyn till barns individuella behov.

Handledarnas roll för familjedaghem är viktig och för att kunna beskriva deras arbetsförhållanden lät FOA Niels Glavind och Susanne Pade (2000) genomföra en enkät med handledarna. De flesta är utbildade förskolepedagoger och har arbetat med familjedaghem i många år. De har tillsyn över mellan 50 och 80 barn vardera och upplever det som för mycket. Genomgående är de nöjda med sitt arbete och med kvaliteten i familjedaghemmen, fast de saknar möjlighet till fortbildning och kan ofta känna sig stressade. Denna rapport följdes upp år 2001 (Skött). Nu gick man ut till både handledare och dagbarnvårdare för att jämföra hur de såg på handledningen och på hur den kunde förbättras. Genomgående är dagbarnvårdarna mer nöjda än handledarna med hur samarbetet fungerar. Handledarna ställer högre krav på innehåll och frekvensen av besök än dagbarnvårdarna. På många sätt verkar dagbarnvårdare och handledare ha samma syn på vad som är viktigt i samarbetet, ändå finns en del missnöje. Detta, sammanfattar Skött, beror på kommunikationssvårigheter, dagbarnvårdarna har ibland svårt att verbalt uttrycka vad de menar.

Dagbarnvårdarens roll

Hur ser dagbarnvårdare själva på sitt arbete? Det är en fråga som forskare i flera länder har ställt sig. De australiensiska dagbarnvårdarna betraktar sig själva som professionella och tycker att de har ett bra och tillfredsställande arbete. Clyde & Rodd har funnit (1992) att föräldrar ofta väljer familjedaghem för att de tycker att den hemlika atmosfären är bäst för små barn.

Dagbarnvårdarna är i hög grad överens om vad som är hög kvalitet och de verkar ha bra förståelse av sin roll i relation till barnen. Däremot ser de inte, i motsättning till daghemspersonalen, att de spelar någon roll för stödet till föräldrarna.

Dagbarnvårdarna i studien kan ha fått bättre stöd än de flesta andra, eftersom deras handledare har varit aktivt involverade i utbildningar.

I en artikel från Australien med den talande titeln: *I love children, and four-pence a week is four-pence!* (Saggers, S. and Grant, J. 1999) har dagbarnvårdarnas sätt att utforma sitt arbete undersökts. De vill se om det finns någon motsättning mellan att vårda barn i hemmet och att ta betalt, samt om utbildning har någon betydelse. Studien bygger på en enkät till 225 dagbarnvårdare och 12 djupintervjuer med dagbarnvårdare, följt av observationer. De kommer fram till att dagbarnvårdarna blev dagbarnvårdare för att kunna vara hemma med sina barn och ser hemmet som sitt domän. Men männens stöd är viktigt. De flesta män till dagbarnvårdare har ändrat uppfattning, från att se familjedaghem som en bisyssla till att respektera det som ett jobb. Dagbarnvårdarrollen är svår. Det emotionella arbetet, *motherwork*, är unikt för familjedaghem, och inte alla kan utföra detta arbete, menar många dagbarnvårdare. Utbildningen har viss betydelse och många upplever att de har utvecklats under tiden de arbetat. De har fått en tydligare, mer nyanserad syn på sin egen roll, och på mammor som lämnar sina barn. Det finns dock stor tvekan om det är rätt att lämna sina barn, men några, erfarna, dagbarnvårdare ser det som helt acceptabelt. Bland dagbarnvårdare finns spår av psykologiska teorier om moderns enastående roll i förhållande till barnen. De kämpar med att definiera sin roll och sin uppgift gentemot barnen. De vill bygga upp en nära, känslomässig relation, men har inga rättigheter, och vet inte hur länge, eller om de kommer att kunna följa barnen under lång tid. Forskarna drar slutsatsen att dagbarnvårdarnas sätt att klara sig ur denna situation är att utveckla en mer professionell attityd och minska de emotionella banden till barnen. Samtidigt har utbildningen gett dem förståelse för deras egna rättigheter som förvärvsarbetande individer. I sin avhandling har den danska forskaren Betina Dybbroe

(1999 b) jämfört dagbarnvårdare i Andalusien och i Danmark. Hon finner att dagbarnvårdare har svårt att formulera sin kunskap som till stor del är kulturellt betingad. Deras erfarenheter från att själva vara mammor stämmer ofta inte överens med deras upplevelser inom omsorgsarbetet. Det finns ingen särskild dagbarnvårdarkunskap, menar Dybbroe, utan dagbarnvårdarna har olika erfarenheter av hur deras så kallade modringspraxis ibland kan överskrida gränserna mellan det privata och det offentliga. Dagbarnvårdarnas förståelse av denna praxis är fylld av motsättningar, den kan upplevas som värdefull och värdelös, som kvalificerad och som naturlig, som synlig eller osynlig. Detta medverkar till att dagbarnvårdarna kan ha svårt att formulera sin kunskap. Dybbroe (1999 a) skriver att danska dagbarnvårdare sitter i kläm mellan kommunens och föräldrarnas krav. Dessutom är hennes hem är en offentlig arbetsplats men hennes egna personliga gränser för vad som är hennes privata sfär är inte klara och tydliga. Detta kan av andra, arbetsledare eller utbildare, uppfattas som en bristande kompetens. Dagbarnvårdare i sin tur, kritiserar förskolepedagoger för att de behandlar alla barn lika, att de inte tar hänsyn till att barn är olika och därför måste behandlas olika.

I en mastersuppsats har Gunver Mossin Kofoed (2003) skrivit om dagbarnvårdarnas behov av acceptans för sin speciella kunskap. För att uppnå erkännande för sitt arbete måste de själva kämpa, menar Kofoed, och därför måste de träffa varandra och lära känna varandras arbete för att kunna förstå vad de har gemensamt.

Vad dessa forskare beskriver, att dagbarnvårdarna behöver verbaliserar sin kunskap och tillsammans diskuterar vad det egentligen är de gör, har fackförbundet (FOA) tagit till sig. På en stor rikskonferens 2002 fick deltagarna, sammanlagt drygt 1 200, i uppdrag att svara på enkla frågor om familjedaghemspedagogik (Bahat 2002). Detta material arbetade forskarna John Andersen och Sören Gundelach vidare med och vid konferensen 2003 presenterades en rapport där de beskriver vad som är familjedaghemmens egen pedagogik. Familjedaghemspedagogiken karakteriseras av trygghet, närhet, omsorg, tid för varje barn i

små grupper inom hemmets ramar där barnen deltar i vardagens arbete, tillsammans med en vuxen. Samtidigt säger forskarna, är familjedaghemmens största utmaning att den traditionella uppfattningen av vad ett hem är, inte säkert motsvarar nutidens förhållanden. Att dagbarnvårdaren arbetar mycket ensam och att det ibland är svårt att ordna tillfredsställande former av vikariesystem är andra områden dagbarnvårdarna måste arbeta vidare med. Det är viktigt att i framtiden arbeta vidare med att formulera familjedaghemspedagogiken och att dra in barn och föräldrar i detta arbete.

Den franska professorn Liane Mozère vid Metz universitet har genomfört ett omfattande forskningsprojekt om dagbarnvårdare som arbetar privat men är godkända av myndigheterna i en av Paris mer problemtyngda förstäder (Mozère et al 1999; Mozère 2003). Syftet var att undersöka varför kvinnor väljer att arbeta som dagbarnvårdare och vilka kompetenskrav som ställs. I studien där 37 dagbarnvårdare medverkade genomfördes som en sociologisk undersökning. Forskarna tillbringade tid tillsammans med varje dagbarnvårdare och följde henne i arbetet för att därigenom kunna kombinera samtal och observationer. Av dagbarnvårdarna hade 22 stycken en annan etnisk bakgrund än fransk.

De flesta av dagbarnvårdarna i studien hade ingen utbildning eller arbetslivserfarenhet, många hade makar eller hemmaboende vuxna barn som var arbetslösa. För dessa kvinnor gällde att arbetet som dagbarnvårdare var det enda tillgängliga sättet att tjäna pengar. De flesta av dem skulle vilja sluta om de fick ett annat arbete som var bättre betalt. Kvinnorna ansåg inte att de behövde någon utbildning eftersom de hade fostrat egna barn. Detta synsätt förstärks av myndigheterna som inte ställer andra krav än vissa basala hygien- och utrymmeskrav. En del av kvinnorna i studien hade inga barn placerade hos sig, förmodligen främst för att de bodde i ett slumområde där föräldrar inte gärna vill lämna sina barn. Många av dessa talade inte heller särskilt bra franska, varför föräldrar som hört av sig på telefon aldrig ringde tillbaka en andra gång.

Mozère drar slutsatsen att det inte räcker med att vara mamma för att arbeta som dagbarnvårdare, det krävs också en hög grad av social kompetens för att kunna samarbeta med föräldrarna. I Frankrike har vårdarbeten mycket låg status. Men det är viktigt att ta itu med dagbarnvårdarnas situation och inte minst med frågan om vad som egentligen krävs av dem. Annars är det lätt att kvinnor utan utbildning blir fast i ett sammanhang av dåligt betalda kvinnoarbeten.

I Kanada har forskaren Irene Kyle (1997; 1998; 1999; (2000a)) framför allt engagerat sig i familjedaghem ur ett feministiskt perspektiv. Mödrar och dagbarnvårdare beskrivs oftast som om de vore lika och dagbarnvårdare respekteras inte som en professionell yrkesgrupp. Detta kan bero på att omsorg traditionellt har skötts i den privata sfären, arbete i den offentliga. Mödrars erfarenhet har aldrig fått mycket uppmärksamhet, i stället har daghems pedagogik dominerat och kommit till uttryck i ett barncentrerat förhållningssätt. Kyle sätter upp olika exempel på hur privat och offentligt uppfattas som dikotomier, varför den ena måste vinna över den andra, i stället för att försöka se vad som förenar. Många som arbetar inom förskolorna knyter an starkt till barnen, men upplever samtidigt detta som oprofessionellt, menar Kyle. I hennes studie av dagbarnvårdare visar många att de främst litar till sina erfarenheter som mamma, medan andra är mycket tydliga med att de har ett arbete. Kyle konstaterar att det fattas ett språk för att uttrycka vad arbetet i familjedaghem går ut på. Därför behandlas dagbarnvårdare ofta av personal från byråerna som objekt för handledning och inte som individer med egna behov. De betraktas ofta som om alla vore likadana, och de enskilda speciella erfarenheterna och kunskaperna får inte det erkännande som vore rimligt. Kyle har också intresserat sig för olika dagbarnvårdares syn på sitt arbete. De som är positiva har själva valt sitt yrke, de känner sig uppskattade och har makt över sin situation. Om de däremot inte har tyckt sig ha andra yrkesmöjligheter, kan de känna sig fångade, uppleva att de är nedvärderade och att de inte kan påverka sin arbetssituation. Då kan de tycka att föräldrarna överskrider deras privata gränser och att deras familj inte stöder och respekterar deras arbete.

I Nya Zeeland har Ellis och Foote (2003) studerat hur utbildningen påverkar dagbarnvårdarnas arbete och de beskriver hur en grupp på 16 dagbarnvårdare svarade på en enkät som rörde läroplanen. De var alla väl förtrogna med läroplanen men det fanns variationer i hur de beskrev den. Därefter fick dagbarnvårdarna i ord beskriva hur de tillämpar läroplanen i praktiken, genom att fritt beskriva en vanlig förmiddag och därefter utvärdera detta enligt läroplanen. Svaren tyder på att dagbarnvårdarna försöker använda läroplanen, men att det finns en risk för att de tror att inläring måste ske genom planerade aktiviteter och i mindre utsträckning genom de vardagsnära aktiviteter och relationer som utgör familjedaghemmens speciella förutsättningar.

Om dagbarnvårdare är professionella är en fråga som intresserat många forskare. Dalli (2003) har studerat detta och anser att de traditionella definitionerna av professionalism inte passar ihop med familjedaghem. Numera börjar ett annat sätt att beskriva professionalism att vinna mark, där hänvisar man till vårdetik och en förståelse av så kallad klok praxis. Detta verkar vara en mycket bättre och mer framkomlig väg för familjedaghem. Genom detta sätt att beskriva professionalism blir det möjligt att ge legitimitet åt dagbarnvårdarnas grundläggande förhållningssätt och vad de ser som kvalitet och ogärna vill ge avkall på. Det handlar om sådant som finns införlivat i mammavollen men också i lärarrollen: lyhördhet, ömsesidighet, respekt och empati. Detta är även sådant som läroplanen framhäver som viktigt hos alla utbildare, oavsett om de arbetar i familjedaghem eller i daghem.

Också i Storbritanien har flera forskare intresserat sig för dagbarnvårdarnas syn på sin yrkesroll. Sagers och Grant (1999) har gått tillbaka ända till Dickens för att belysa utvecklingen av dagbarnvårdarrollen. Ett problem som de hittar i många olika rapporter är oklarheten om dagbarnvårdarens roll, om hon mest är mamma med extra barn, eller om hon främst "gör det för pengar"? Denna problemställning har även Gelder och Wheelock (1998) funnit i sin studie av dagbarnvårdarens arbete. De finner att dagbarnvårdare främst ser sig själva som

surrogatmammor till dagbarnen. Därför är inte betalningen så viktig, när arbetet ändå främst utförs av kärlek till barn. En inställning som även dagbarnvårdarnas män stöder, eftersom de då kan bevara sin ställning som huvudförsörjare och överhuvud i familjen med rätt till full markservice.

Under år 2000 genomfördes det i England en ny, omfattande forskning om familjedaghem av Thomas Coram Research Unit som studerade dagbarnvårdarnas uppfattning om sitt yrke (Mooney et al 2001). Forskarna anser att dagbarnvårdare oftast är mycket engagerade i sitt arbete och att många ser det som ett yrke att satsa på även framöver. Men dagbarnvårdarna har svårt att formulera sin roll gentemot barnen. De ser sig mer som mödrar än som lärare, men säger också att mamma är de ju ändå inte, snarare då någon slags tant.

Sue Owen (2000) riktar i sin forskning kritik mot tidigare forskares syn på dagbarnvårdares förmenta brist på professionalism. Hon menar att dagbarnvårdarnas förståelse för yrket har undervärderats, därför att forskare inte förstår dagbarnvårdarnas sätt att uttrycka sig. De nätverk av dagbarnvårdare som finns och utvecklas över hela landet i snabb takt, menar hon, kan medverka till att dagbarnvårdarna lär sig uttrycka vad de gör och hur de gör det och därmed medverka till att kvalitetsbeskrivningar i större omfattning tar hänsyn till dagbarnvårdare och föräldrars önskemål.

Efterfrågan på familjedaghem i England ökar, men antalet dagbarnvårdare minskar, vilket ledde till att Mooney, Moss och Owen (2001) undersökte varför dagbarnvårdarna lämnar yrket. De intervjuade 205 tidigare dagbarnvårdare, som i de flesta fall börjat i yrket för att kunna vara hemma med de egna barnen, och som när barnen sedan blivit äldre, slutat. En tredjedel hade gått vidare till annat arbete inom barnomsorgen, det gällde framför allt de som har någon form av utbildning. En viktig anledning att lämna yrket var dåliga arbetsförhållanden och dålig lön. För att dagbarnvårdarna skulle kunna tänka sig att fortsätta skulle det ha behövts bättre villkor. När arbetsmarkna-

den är gynnsam är det också sannolikt att gruppen som skulle kunna tänka sig bli dagbarnvårdare minskar.

I Tyskland intresserade sig Beata Andres redan 1989 för de problem för familjedaghemmen som uppstår på gränsen mellan så kallad *privater und öffentlicher Mütterlichkeit*. Å ena sidan arbetar dagbarnvårdarna hemma enligt gamla husmorstraditioner, å andra sidan bedriver de en verksamhet med andras barn som kräver insyn och kontroll. Dagbarnvårdarens arbete, säger Andres, handlar om en blandning av yrkesmässiga och privata arbetsformer.

I en studie jämför Sylvia Meise (1995) kvinnors situation i före detta Östtyskland med kvinnors situation i Västtyskland. De har olika traditioner och därmed olika problem. Kvinnorna i det forna Östtyskland betraktas enligt traditionerna i väst som dåliga mödrar. Många institutioner i öst har stängts eller blivit mycket dyrare och därför lämnas nu många barn till sina mor-mödrar. Tidigare förvärvsarbetade 70 procent av småbarnsmammorna i öst, numera är det endast 35 procent. Meise finner att många kvinnor i det forna Östtyskland nu tänker som kvinnor i väst – det handlar om att välja mellan barn och arbete.

Ulrike Gelder (2003) har intervjuat 10 dagbarnvårdare i Rostock som under den gamla kommunistregimen arbetade som förskollärare på daghem och som nu är dagbarnvårdare. De berättar att de inte själva har valt detta, utan de flesta har sett det som den enda möjligheten för att fortsätta att arbeta med barn när många daghem har stängts. Några av dagbarnvårdarna ser det som en tillfällig lösning, andra tänker fortsätta, men då i samarbete med någon annan för att skapa ett minidaghem. Vad dagbarnvårdarna ser som bra barnomsorg är mycket beroende av den kulturella och sociala synen på barns behov, är Gelders slutsats.

En del forskare från USA har intresserat sig för dagbarnvårdarnas yrkesroll, hur de själva uppfattar den och vad som påverkar deras syn. Atkinson (1992) finner att dagbarnvårdarna kan ha svårt att hitta annat arbete då de har bristfällig utbildning. För

familjer som värdesätter traditionella rollmönster men behöver en extra inkomst kan arbetet som dagbarnvårdare vara en god lösning.

Barnomsorgsarbetet har låg status, anser Kathy Modigliani (1993) och det beror på att kvinnors traditionella arbete alltid har varit osynligt och inte respekterats. Under det senaste århundradet har det ytterligare devalverats eftersom kvinnor väljer andra sysselsättningar som ger mer pengar, och fäder är förvånansvärt ointresserade av deras barns omsorg. Många dagbarnvårdare upplever att de bygger upp sin egen lilla värld, och detta kan vara ytterst tillfredsställande för vissa kvinnor. Margaret Nelson (1988; 1990) har i en rad studier intresserat sig för dagbarnvårdarnas roll. Bland annat har hon intervjuat 30 dagbarnvårdare på USA:s östkust. Hon finner att dagbarnvårdarna vidgar sin privata sfär till att också omfatta betalt arbete. Lärare och dagbarnvårdare har olika infallsvinklar i sitt arbete, påstår Nelson. Lärare behandlar barn som en grupp, med en känslomässig distans. Föräldrar ser barnen som individer och är involverade känslomässigt. Eftersom dagbarnvårdarna ville ta hand om sina egna barn och samtidigt tjäna pengar, såg de sig själva mer som en andra mamma, och den känslomässiga närheten var grundläggande i familjedaghem i motsats till i förskolan. Nelson finner att många dagbarnvårdare upplever att en del aspekter av arbetet är utanför deras kontroll och att deras intressen ofta strider mot föräldrars och tjänstemäns. De såg ingen anledning till att utbilda sig, eftersom de såg arbetet som dagbarnvårdare som en förlängning av sin modersroll. Deras största problem var när ett barn slutade, därför var de ofta rädda att knyta an för mycket. Det var viktigt för dem att tycka om dagbarnet, om de inte kunde det ville de inte ha barnet kvar. Deras ideal om djupt känslomässigt engagemang får dem att förneka sina egna behov som förvärvsarbetande, sammanfattar Nelson. Dessa tankar utvecklar Nelson (1994) efter att ha genomfört en mycket stor studie i Vermont, med enkät till 463 registrerade dagbarnvårdare och 225 oregistrerade, samt intervjuer med 50 dagbarnvårdare och 16 som slutat. Nelson beskriver dagbarnvårdarnas kamp för att förena det offentliga och det privata. De upplever skillnader mellan relationer i det privata,

som är fostrande, långvariga, utan gränser och ledda av känslor, i motsättning till relationer i det offentliga, som är opersonliga, konkurrensbetonade, avtalade och tillfälliga. Nelson finner att det är skillnader mellan dagbarnvårdare och annan vårdande personal. Dagbarnvårdare bygger på 1900-talets vita, medelklassideal om moderskap. I arbetet skaffar de sig mycket praktisk kunskap som de försöker försvara värdet av. De ser sig själva som en andra mamma och de vill erbjuda barnen hemlik vård, anser att barnens trygghet, behov och socialisering är viktigare än att träna ABC. De anser att praktisk erfarenhet av egna barn, eller av syskon, är viktigast för jobbet, och vill själv kunna bestämma hur de ska arbeta.

Andra dilemman för dagbarnvårdare är att de bedriver en verksamhet som de inte tror på själva. De vill inte lämna sina barn, men sköter andras barn som lämnas. Flera har själva negativa minnen av att bli lämnade som barn och nu vill de gottgöra sina egna barn. Ett annat dilemma är att de måste kompromissa med sitt eget moderskap. De egna barnen måste dela sin mamma med andra barn, vilket kan ställa till problem. Samtidigt som de har en stark tro på barns behov av kärlek får de inte älska dagbarnen för mycket, vilket leder till så kallad *detached attachment*.

Att dagbarnvårdarnas arbete ofta är osynligt beskriver Rutman (1996), som har studerat barnomsorgsarbetare från både förskola och familjedaghem för att se i vilka situationer de upplever sig maktlösa, och när de känner att de behärskar sin arbetssituation. Dagbarnvårdarens växande känsla av professionalism följs oftast av en förvirring över en osäker gränsdragning för deras roller och relationer. Viktigt för barnomsorgsarbetarna var att känna uppskattning för sitt arbete, värst var att känna bristande kontroll över arbetssituationen.

Barn i familjedaghem

Hur mår barnen i familjedaghem, och hur ser deras vardag ut? Det har några forskare på olika håll i världen undrat. I Israel har utvecklingen av familjedaghem från första början följts av ett forskarlag från *Early Childhood Studies* vid The Hebrew University i Jerusalem under ledning av professor Miriam Rosenthal. Forskarna har intresserat sig för hur barn påverkas av att vistas i familjedaghem. En viktig teoretisk anknytning har de i Bronfenbrenners *Human Ecology* (1979). De olika studierna beskriver det individuella barnet och dess utveckling, och därifrån görs undersökningar av den miljö barnet finns i, dagbarnvårdarna och föräldrarnas attityder, samt intervjuer med samordnare, handledare och tjänstemän vid lokala och statliga myndigheter.

Vid en sammanställning av omfattande jämförande forskning om hur barnet mår i familjedaghem och hur barnets hemförhållanden påverkar (Rosenthal 1994), betonas att de flesta barn mår bra i familjedaghem. De är involverade i ett positivt samspel med andra barn, och i utvecklande aktiviteter. Det finns barn som inte är det och där kan man se att det både hänger ihop med barnets personlighet, föräldrarnas barnsyn och utformningen av familjedaghemmet. Man måste vara medveten om olika kulturers påverkan på barns utveckling, skriver forskarna.

I samband med arbetet med införandet av läroplanen i Nya Zeeland bedrevs ett forskningsprojekt vid universitet i Hamilton. En dagbarnvårdare som var utbildad pedagog skrev en utförlig dagbok om sitt arbete och denna låg senare till grund för diskussionerna om vad familjedaghemmens speciella miljö kan erbjuda barn (Carr 1998). Detta forskningsprojekt har inspirerat till ytterligare forskning om barns tillvaro i familjedaghem. Som en följd av det har en forskare följt tre dagbarnvårdare i deras arbete och dokumenterat arbetet genom att filma och observera (Wright 2003). En annan forskare håller just på med ytterligare projekt kring detta.

I Australien har Sarah Wise och Ann Sanson (2001) gjort en genomgång av teorier om barn i barnomsorg. Är det bäst för barn att föräldrar och vårdare har samma syn, eller kan barn från svaga familjer gynnas av att vistas i bättre miljöer? De finner att dagbarnvårdarens förmåga att forma de dagliga aktiviteterna, omsorgen och interaktionen i enlighet med varje barns kulturella individualitet, har stor betydelse och kan vara avgörande för om familjedaghemmet kommer att ge barnet positiva eller negativa upplevelser.

Danska Lis Nielsen (1997) har gjort observationer i ett antal familjedaghem och även bett dagbarnvårdare att skriva ner vad barnen företar sig vid olika, fastställda klockslag. Detta ger dock en något begränsad information om barnens vardag som helhet, eftersom det inte finns beskrivet vad barnen upplever mellan de uppgjorda tiderna.

Danska fackförbundet (FOA) har låtit undersöka möjligheterna att integrera barn från andra kulturer i familjedaghem (Stuart & Bahat 2003). Rapporten Et barn er et barn ger positiva exempel på att både barn och föräldrar med annan etnisk bakgrund än dansk trivs mycket bra med familjedaghem och att vistelsen här har gett positiva effekter. Föräldrarna upplever att barnen trivs och lär sig danska snabbt. Själva får de en inblick – kanske den enda – i ett danskt hem, med möjlighet att diskutera och fråga om traditioner och sedvänjor de har svårt att förstå.

Dagbarnvårdarna själva tycker att det är intressant, men pekar på behovet av mer stöd och utbildning för att klara detta arbete. Universitetet i Dublin på Irland har följt utvecklingen av familjedaghem. Forskaren Eiliss Hennessy har medverkat vid olika utvecklingsprojekt. Ett forskningsprojekt har genomförts, där barn som varit i olika typer av barnomsorg har frågats om sina erfarenheter (Hennessy 2001). Genomgående var alla barnen nöjda med sina olika barnomsorgsformer. Barnen i familjedaghem hade tillgång till färre böcker än andra, men möjlighet att leka med jämnåriga i högre grad än barn som passades av släktingar och större möjlighet till utomhusaktiviteter än barn på daghem.

I England har Cambridgeprofessorn Tricia David (1998) kritiserat den brittiska barnsynen som kommer till uttryck i ett styrdokument om *desirable learning outcomes*. Det läggs stor vikt vid det kognitiva lärandet, menar hon, mindre på den känslomässiga tryggheten, som ger barn mod att utforska på egen hand. Detta trots kunskap om att små barn främst stimuleras av utmaningar i en invand miljö, där barnet känner sig trygg nog att utforska det okända och att pröva nytt material och nya lekar.

Statham, Dillon och Moss (2001) från Londons universitet undersöker hur *sponsored care* fungerar, dvs. familjedaghem, där dagbarnvårdare har betalats av kommunen för barn i familjer som av olika anledningar behöver stöd. De samlade in enkäter från 400 sponsrade dagbarnvårdare och genomförde intervjuer med myndigheter, samt observationer och intervjuer med dagbarnvårdare och föräldrar plus kvalitetsbedömningar i 16 familjedaghem. Föräldrar kan få hjälp en kortare period, vid särskilda kriser. Resultaten visar att systemet uppskattas och kan, när det fungerar bra, vara av mycket hög kvalitet, som inte är stigmatiserande utan till stor nytta för både barn och föräldrar. Men det finns också många problem, bland annat att dagbarnvårdare får för lite utbildning och stöd, skiftande kvalitet, svårigheter att rekrytera dagbarnvårdare och att behålla dem. Dagbarnvårdare får dåligt betalt, och därför är det inte säkert att det är de bästa som deltar i systemet. Forskarnas förslag för att förbättra systemet är att ge dagbarnvårdarna bättre betalt, mer stöd och att låta barnen vara hos dagbarnvårdaren under en längre tid.

Föräldrarna

I Danmark genomfördes för ett tiotal år sedan en stor enkätundersökning av ett representativt urval föräldrar med barn i familjedaghem, spridda över hela landet, och av kommunalt anställda dagbarnvårdare (Bertelsen 1992). Resultatet visar att nästan alla föräldrar ansåg att familjedaghem var den bästa barnomsorgsformen för barn under tre år (92 procent), men att daghem är bättre för äldre barn (90 procent). Föräldrarna var mycket nöjda med förhållandena i sina barns familjedaghem.

Mer än 90 procent var positiva till sin dagbarnvårdare och ansåg att hon arbetade ambitiöst. Av föräldrarna tycket 80–90 procent att familjedaghemmet hade lämplig utrustning, att barnen fick tillräckligt med utomhusaktiviteter och att föräldrarna normalt var väl informerade om vad som hände under dagen. Mellan 70 och 80 procent tyckte att barnen fick vara med om tillräckligt med aktiviteter under dagens lopp och saknade inte pedagogisk kunskap hos dagbarnvårdarna. Men en femtedel av föräldrarna hade varit med om problem som var så allvarliga att de behövde hjälp av kommunens arbetsledare, och en femtedel hade också haft problem vid dagbarnvårdarens sjukdom. Föräldrarna och dagbarnvårdarna var i stor utsträckning överens om vad som är viktigt för barn. Högst prioriterades barnens socialisation. Även barnens möjlighet att välja sina egna aktiviteter uppskattades. När det gäller kontakten mellan föräldrar och dagbarnvårdare tyckte föräldrarna att det var lättare att samarbeta än dagbarnvårdarna. Speciellt tyckte dagbarnvårdarna att det var svårt att diskutera, och att det ofta uppstod motsättningar omkring föräldrarnas hämtningstider och hur man ska reagera när ett barn inte uppför sig ordentligt.

Redan tidigt lät dagbarnvårdarnas fackförbund FOA utvärdera arbetet med föräldrastyrelser (Robenhagen et al 1995). Resultaten verkade mycket förhoppningsfulla inför framtiden, även om det fanns en del frågor kvar att arbeta med. Bland annat verkade föräldrar med barn i familjedaghem mer inställda än andra på att viktiga beslut skulle fattas direkt på plats av dagbarnvårdare och föräldrar, snarare än i föräldraföreningen eller av politiker.

I USA började forskaren Margaret Nelson (1989) tidigt att studera samarbetet mellan dagbarnvårdare och mödrar. Hon fann att de oftast tillhörde samma grupp, och att det kan bli problem om medelklassmammor lämnar till arbetarklassdagbarnvårdare, eller tvärtom, eftersom arbetarklassmammans känner sig ifrågasatt av medelklassdagbarnvårdare. Båda måste offra något för att få samarbetet att fungera, och fungerar det inte kan det kan leda till att de nästan medvetet missförstår varandra. Dagbarnvårdarnas problem är att dels få en nära relation till

barnet, dels inte knyta an för mycket. Om en dagbarnvårdare inte tyckte att en mamma tog hand om sitt barn tillräckligt bra kunde hon få problem som ledde till att hon gick in och tog över mer ansvar. Samarbetet handlar om gemensamt ansvar för barnet, men kompliceras av hur det ska ske. Många mammor föredrar familjedaghem för att de tror de får större möjlighet att påverka, men det kan vara tvärtom. Dagbarnvårdaren har ett övertag för att hon är sitt eget hem. Båda sidorna skickar kodade budskap till varandra, men dekodning är nödvändigt för barnets skull. När det är ont om familjedaghem är mammorna utsatta. Dagbarnvårdarna lever också med en osäkerhet, barnet kan tas bort, eller föräldrar klaga till myndigheterna. Särskilt kritisk är hämtningen av barnet, när det finns osäkerhet om vem som har ansvaret. Då tillspetsas de blandade känslorna som redan finns. En mammas ambivalens om hur nära relation hon önskar mellan sitt barn och dagbarnvårdaren motsvaras av dagbarnvårdarens försök att finna en rimlig balans mellan att knyta an och att hålla distans till dagbarnen.

Både dagbarnvårdarna och mammorna nämner sig själv som den med minst makt att påverka i relationen mellan dagbarnvårdaren och föräldern. Dagbarnvårdarna klagat ofta över föräldrar som inte passar tider och menar att dagbarnvårdarna "ändå är hemma", föräldrar som inte skickar med kläder mm och inte betalar som de ska eller klagat över betalningen. Samtidigt vill inte dagbarnvårdaren framstå som någon som bara "gör det för pengarna". Dagbarnvårdare kan inte som andra gömma sig bakom regler eller en professionell identitet och ofta uppstår varm vänskap mellan dagbarnvårdaren och mamman. Dagbarnvårdaren känner om inte annat starkt för barnet. Men dagbarnvårdaren vill också att mammorna ska känna ansvar för hennes andra barn, dagbarn och egna, och inte bara betala, utan också visa uppskattning och tacksamhet. Mammorna däremot har inte samma behov av att få kontakt eller att bli vän med dagbarnvårdaren och är inte intresserad av att få inblick i dagbarnvårdarens privatliv. När dagbarnvårdaren önskar småprata med mamman, som kan vara den enda länken till världen utanför hemmet, har mamman ett motsatt behov. För mamman kan avstånd göra det enklare att till exempel klaga

eller att flytta barnet. Några mammor vill inte att dagbarnvårdaren knyter an för starkt till barnet, de kan uppleva jalousi, och vill hellre ha en mer affärsmässig uppgörelse. Samtidigt vill de att dagbarnvårdaren verkligen ska engagera sig i och bry sig om barnen, men hon får inte hota mammans roll som den som är viktigast för barnet, sammanfattar Nelson.

I den amerikanska undersökningen av Galinsky et al (1994) har forskarna frågat en mycket stor mängd mammor med barn i familjedaghem om deras syn på kvalitet. De beskriver att föräldrar ofta försöker hitta dagbarnvårdare som är så lika dem själva som möjligt, kommer från samma miljö och har samma etniska tillhörighet. Men oberoende av etnisk eller annan tillhörighet är mammorna överens om att de viktigaste kvalitetsaspekterna är barnets säkerhet, att föräldrar och vårdare kan kommunicera och att det finns en varm och uppmärksam relation mellan dagbarnvårdaren och barnet. Forskarna ger dem rätt, det är just detta som är avgörande för att barnet ska må bra i sitt familjedaghem.

I USA har också Kathy Modigliani (1997) genomfört studier i olika stater där grupper av föräldrar gets tillfälle att tala med varandra om barnomsorg. Det som flest föräldrar lyfter fram som viktigast när de ska hitta en dagbarnvårdare är att de känner sig trygga med henne, att de känner förtroende. Därefter är det viktigt för föräldrarna att uppleva att dagbarnvårdaren tycker om barnet och att hon ger barnet uppmärksamhet som individ. Många föräldrar gav uttryck för att de ville att det skulle finnas en viss struktur och ordning i familjedaghemmet, men att en mer planerad verksamhet inte var så viktig, i alla fall inte för de yngre barnen.

Sambandet mellan kontakten mellan mamma och vårdare i olika former av omsorg och kontakten mellan mamma och barn har Own et al (2000) studerat. De visar att kontakten mellan mamma och barnet fungerar bättre, när kontakten mellan mamman och vårdaren fungerar bra. Därför är det viktigt att understryka föräldrakontakt som en viktig del av kvalitetskriterierna.

När mammor med låg inkomst ska beskriva vad som är viktigt i barnomsorgen talar de mer om vårdarens personlighet än till exempel om utbildning, finner Van Horn et al (2001). Men många har ingen riktig kunskap om vad som är kvalitet, menar forskarna, och därför är de också oftast nöjda med omsorgen, som professionella bedömare anser vara dålig.

I England har Vincent och Ball (2001) undersökt hur vita medelklassmammor försöker hitta bra barnomsorg. Mammorna gör allt de kan för att välja rätt, besöker flera olika alternativ, tar referenser mm men tvingas ofta kompromissa och nöja sig med att hitta något mellan "det ideala" och "det förskräckliga". De balanserar och kompromissar, vilket inte papporna gör. Kvinnorna arbetar med sig själva och försöker aktivt att klara av skuld känslorna över att lämna sina barn till andra för att förvärsarbeta. Mödrarna använder mycket emotionell energi för att skapa relationer med vårdarna – vilket inte papporna gör. Det är en strategi som kvinnor använder för att lätta sitt obehag över att lämna sina barn till någon som "endast gör det för pengar", enligt forskarna.

Australiska Wise och Sanson (2003) har studerat hur föräldrar med olika typer av etnisk bakgrund ställer sig till olika former av barnomsorg. Studien utfördes genom enkäter till både föräldrar och barnomsorgspersonal med frågor om synen på barns utveckling och lärande. Studien antyder att det finns en större överensstämmelse mellan föräldrar och dagbarnvårdare än mellan föräldrar och daghemspersonal. Författarna menar att familjedaghem sannolikt spelar en viktig roll för föräldrar som vill att deras etniska bakgrund ska respekteras av barnens barnomsorg, men att det kan finnas många andra anledningar till att föräldrar väljer familjedaghem, såsom kostnader, närhet och dagbarnvårdarens personliga egenskaper.

I Moreland kommun som ingår i Melbourne har det genomförts ett projekt kring barn och familjer i behov av extra stöd, till exempel med kontakt till sjukvård, sociala myndigheter och andra särskilda resurser (Moreland 2002). I kommunen bor många familjer som på olika sätt behöver stötta och det

bedömdes att 20 procent av de familjer som hade barn i familjedaghem var i behov av sådant stöd. Det tvååriga projektet syftade till att stärka familjerna med hjälp i de familjedaghem där barnen var placerade. Tillsammans med familjerna, dagbarnvårdarna och nätverkets personal utarbetades en modell för hur man snabbt kunde hjälpa och stötta familjerna när olika typer av problem uppenbarades. Projektet bedömdes som mycket lyckat och resulterade i en rad rekommendationer om att det borde utvidgas och modellen generaliseras.

Familjedaghemmens dilemman

Familjedaghemmen utgör den del av svensk barnomsorg som förmodligen väcker starkast känslor för och emot. Detta beror troligen främst på familjedaghemmens ställning mellan offentlig och privat verksamhet. Dagbarnvårdarna i Sverige är anställda men arbetar i sina hem. De förenar förvärvsarbete med att arbeta hemma och de arbetar inom kommunal barnomsorg med andras barn samtidigt som de tar hand om de egna barnen. De passar kort sagt inte in i något mönster. Detta innebär en rad svårigheter eller dilemman som jag här vill försöka diskutera, med referenser till den kunskap om familjedaghem som redovisas i tidigare kapitel.

Forskningsdilemmat

Det är svårt att forska om familjedaghem, vilket många som försökt har fått erfara. Detta beror förmodligen på att verksamheten är så heterogen, varje familjedaghem är unikt beroende av vilken ålder, utbildning, yrkesmässig bakgrund, familjesituation och bostadssituation den enskilda dagbarnvårdaren har. Kanske är det därför som förhållandevis lite forskning om familjedaghem har publicerats i internationella tidsskrifter.

Den nordamerikanska forskningen diskuterades av den kanadensiska familjedaghemsforskaren June Pollard och den amerikanska forskaren Jan Lockwood Fischer (1992). Enligt Pollard och Fischer kan forskningen delas upp i 3 olika kategorier som representerar olika perspektiv. Forskning med ett ekonomiskt, demografiskt perspektiv undersöker främst föräldrars behov av och önskemål om barnomsorg och i vilken utsträckning dessa kan tillgodoses. Den intresserar sig för dagbarnvårdarna som grupp genom att beskriva deras bakgrund och arbetsituation och den engagerar sig i den politik som respektive kommun eller land för och vilka riktlinjer som behövs för att förbättra verksamheten enligt föräldrars och dagbarnvårdares önskemål.

I denna typ av tillgång–efterfrågan–forskning är barnen i familjedaghem nästan osynliga. Forskningen bedrivs främst som kvantitativ forskning med hjälp av enkäter eller strukturerade intervjuer.

Forskning med sociologiska förtecken har främst fokuserat på att belysa hur familjedaghem har uppkommit och dess roll i barnfamiljernas liv, med tonvikt på de vuxnas behov och roller. Det handlar mycket om relationerna mellan dagbarnvårdare och föräldrar, om positiv, hjälpsam kontakt, eller om kamp och fientlighet. I dessa studier finns ofta en grundläggande ideologi som antingen glorifierar dagbarnvårdarna eller svartmålar dem, enligt Pollard och Fisher (a.a.). Feministiska forskare ser familjedaghem som en exploatering av kvinnor i deras roll som mammor, socialistiska forskare ser dagbarnvårdarna som en exploaterad, marginaliserad arbetskraft. I den sociologiska forskningen blir en central fråga om dagbarnvårdarna tillhör den privata sfären, eftersom de representerar en utvidgning av hemmets sfär, eller den offentliga som tillhörande en yrkeskår. Denna typ av studier bygger oftast på ett ganska litet urval och använder ostrukturerade eller halvstrukturerade intervjuer.

Den psykologiska forskningen ser på familjedaghem ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv och hur verksamheten påverkar barns sociala, emotionella, kognitiva, språkliga och/eller fysiska utveckling. I denna forskning har intresset oftast kretsat kring jämförande studier, som tidigare främst handlade om att jämföra barns utveckling respektive hemma, i familjedaghem eller på daghem. Senare forskning har infört ett ekologiskt perspektiv och påvisat sammanhanget mellan barnets olika miljöer. Dock har det främst varit barnens nära miljöer som har redovisats, de mer övergripande faktorerna såsom lagstiftning eller ekonomiska förutsättningar har inte tagits med i övervägandena. I denna typ av forskning har det främst använts kvantitativa metoder för att få statistiskt säkerställda resultat.

Pollard och Fischers (a.a.) slutsatser är att alla tre kategorierna av forskning är för begränsade, eftersom de alla missar viktiga aspekter. Studier av ekonomisk, demografisk natur och de soci-

ologiskt inriktade utelämnar i princip helt barnens situation i familjedaghem. Däremot missar forskning med psykologiska förtecken det sammanhang barnen lever i. Det behövs mer forskning som går utanför de gällande kategorierna och som sätter in familjedaghem i ett större sammanhang. Bland annat saknas politiska och ideologiska dimensioner. Flera jämförande analyser skulle kunna hjälpa oss att bli medvetna om de motstridiga värden som familjedaghem representerar menar Pollard och Fischer.

Fastän Pollard och Fischers artikel är över tio år gammal kan man av den moderna forskningen se att det inte har hänt så mycket. Kanske familjedaghemsversamheten är så komplex att det inte är möjligt att täcka in alla områden, både de individuella skillnaderna mellan dagbarnvårdarna, barnens bakgrund och familjeförhållanden, och den kontext verksamheten bedrivs i. Dock har flera forskare försökt reda ut familjedaghemmens ekologi (Kontos 1994; Kyle 2000b; Karlsson 1997; 2002). Ett dilemma är också hur man kan använda forskningsrön från andra länder eller äldre forskning. Hur mycket av resultaten beror på de annorlunda förhållanden som ges eller gavs för de studerade familjedaghemmen, hur mycket är generaliserbart och universellt? Innan forskningsresultat från ett annat land eller en annan tid generaliseras, bör man därför alltid först sätta sig in i vad det är för typ av verksamhet som har undersökts och diskutera om resultaten kan vara giltiga här och nu.

Flera olika forskare som arbetat med internationell, jämförande forskning har beskrivit svårigheterna med att jämföra resultat från olika länder (Andersson 1992, Lamb & Sternberg 1992, Lamb 1998, Cochran 1993, 1995, in press). De faktorer som måste tas med i beräkningen vid jämförelse av forskningsresultat som är äldre eller kommer från olika länder är:

- Synen på kvinnors förvärvsarbete, är det en rättighet för kvinnor att förvärvsarbeta eller ett ont som endast bör ske av ekonomiska skäl?
- Synen på ansvaret för barnen, är barn en offentlig eller privat angelägenhet?

- Synen på barnomsorgens roll, är barnomsorgen främst till för att föräldrar ska kunna förvärvsarbeta, eller är det för barnens eget bästa?
- Synen på barndomen och barns utveckling, måste den styras eller kan man lita på att barnen klarar sig i alla fall?

Samtliga forskare understryker vikten av att vara medveten om hur komplexa förutsättningarna och bakgrunden är, innan man börjar jämföra olika länders förskoleverksamhet. Det blir därmed också mycket tydligt att det inte utan vidare går att överföra ett lands verksamhet till ett annat land eller att göra jämförelser, utan att vara medveten om vilka faktorer som påverkar.

Ytterligare en faktor som måste tas med i beräkningen när man studerar olika forskningsresultat, är forskarnas egna grundläggande inställning till och syfte med den givna studien. Redan 1981 påpekade engelsmannen Michael Raven att resultaten från familjedaghemsforskningen i högre grad verkade avspegla forskarens inställning till verksamheten än hur det egentligen fungerade.

Vid jämförande studier måste bakgrundsförhållanden studeras ordentligt. Är det resultat som beskrivs endast effekter av de olika barnomsorgsformerna, eller spelar andra faktorer in, såsom föräldrarnas utbildning, levnadsvillkor och kulturella tillhörighet? I den svenska FAST-undersökningen hade daghemsbarnens föräldrar högre utbildning än andra, på vilket sätt kan det tänkas påverka barnens utveckling? Det finns flera studier från USA där verksamheten i familjedaghem har jämförts med daghem, men familjedaghemmen har varit helt oreglerade, och med utbildade dagbarnvårdare från fattiga områden.

Daghemmen har däremot främst varit universitetsdaghem där barnens föräldrar varit antingen studerande eller lärare. Dessutom var barnen i daghem ungefär sex månader äldre än barnen i familjedaghem (Phillips 1991). Kanske kan vissa skillnader förklaras på Alison Clarke-Stewarts vis (1991). Den miljö som skapas av institutioner och den undervisning som sker där påminner om de olika testsituationerna, skriver hon. Därför kanske barn som är vana vid livet på en institution uppnår

högre resultat därför att de har tränats i just dessa situationer. Mycket forskning går ut på att beskriva kvaliteten i familjedaghem, eller förutsättningar för kvalitet. Det är ett mycket använt, men också omstritt begrepp. Intresset för att definiera kvaliteten kan ses som ett resultat av det moderna samhällets behov av att styra och kontrollera hur dess olika institutioner arbetar, och det kan ses som ett resultat av ett alltmer marknadsdominerat samhälle.

Det har – främst i USA – gjorts försök att mäta kvaliteten i familjedaghem. *Family Day Care Rating Scale* (FDCRS) av Thelma Harms och Richard M. Clifford (1989) bygger främst på Piaget och Ericsons teorier (Andersson 1995), och bedömningarna av vad som är god kvalitet har fastställts av författarna. Ett annat sätt att mäta kvaliteten i USA har utarbetats på uppdrag av den nationella familjedaghemsföreningen under ledning av Kathy Modigliani från Whitlock universitet (1998) som samarbetade med 53 arbetsgrupper med fler än 400 personer från olika delar av USA. I arbetet med att bli ackrediterad läggs ett stort ansvar på dagbarnvårdaren själv, som också har möjlighet att argumentera för sina egna kvalitetsuppfattningar.

Den kanadensiska familjedaghemsforskaren Irene Kyle har analyserat forskning som på olika sätt belyser begreppet kvalitet i familjedaghem (2000 b). Utifrån forskningen drar hon slutsatsen att kvalitet inte endast handlar om vad barnet får vara med om, utan är beroende av till exempel bostadsområdet och vilka resurser samhället ställer upp med, samt vilka regler och normer dagbarnvårdaren arbetar under.

Kvalitet i familjedaghem är således ett mycket komplext begrepp. För att kunna diskutera det, måste det studeras på många olika nivåer och ur många olika perspektiv. Hur man definierar begreppet påverkar naturligtvis vem som ges tolkningsföreträde. Stockholms statistik och utredningskontor publicerade 1999 (Ivarsson 1999) en rapport som beskrev föräldrars syn på kvaliteten i olika typer av barnomsorg. Av den framgår att föräldrar med barn placerade i familjedaghem på samtliga frågor bedömer kvaliteten i sina barns omsorgsform som bättre

än vad föräldrar som har sina barn på kommunala daghem. Rapportens författare förklarar resultaten med att familjedaghemsföräldrarnas bedömning är subjektiv och inte behöver spegla den objektiva, faktiska kvaliteten. Vad detta är ger sig inte utredningskontoret in på att beskriva.

Ovan nämnda exempel visar att åsikterna går isär om vem som ska ha tolkningsföreträde när det gäller kvalitet i familjedaghem. Är det forskare och experter, som FDCRS anser, eller är det människor som arbetar direkt i verksamheten, som NAFFC förespråkar? Hur mycket hänsyn tas till de givna förutsättningarna, som Kyle pekar på, och förstår föräldrar vad som är bra för deras barn?

Dahlberg, Moss och Pence (1999) diskuterar begreppet kvalitet. Det finns en växande medvetenhet om att kvalitet måste ses i sitt sammanhang som något subjektivt, värdebaserat, relativt och dynamiskt med många perspektiv. De argumenterar för att kvalitetsarbete måste vara kontextualiserat och att olika kulturer och andra former av mångsidighet måste respekteras. Problemet med kvalitet, anser de, är en obehaglig känsla av att experternas beskrivning och försök att mäta kvalitet egentligen handlar om värderingar. I stället för att påstå sig veta sanningen om vad kvalitet är måste man uppmuntra många olika perspektiv. Vi måste fråga oss hur vi ser på barnet, vad det kan och borde vara och vår syn på barndomen. Kvalitet kan inte analyseras utan att vi samtidigt analyserar detta. Vi måste även göra klart för oss vad det är för samhälle som barnen växer upp i. Barn är en del av sin omvärld, deras liv skapas i interaktion med deras samtid. Mycket av diskussionen om barn sker i ett samhälleligt, politiskt, ekonomiskt och filosofiskt vakuum, som om de inte berördes av vad som händer runt dem. Författarna talar enbart om institutioner, när de talar om barnomsorg. Förskolor erbjuder personalen stöd och möjlighet till samarbete, och därigenom till ömsesidig utveckling.

Dahlberg med flera anser inte att det bara bör finnas institutioner men de menar att institutionerna kan ge flera olika möjligheter än vad familjedaghem kan. Deras tankar om att kvalitet

utvecklas i ett samarbete mellan kolleger och föräldrar bör dock också vara giltiga i de familjedaghem där det finns ett fungerande samarbete med annan barnomsorgspersonal, och inte minst mellan kolleger i de grupper där dagbarnvårdarna seriöst diskuterar vad de vill med sin verksamhet.

Det politiska dilemma

I sin transnationella forskning har Moncrieff Cochran bland annat studerat familjedaghem (1995, in press). I Europa förvånas han över mängden av familjedaghem och att denna barnomsorgsform sällan diskuteras. När han frågar om det, skriver han, blir beslutsfattare ställda, och talar om familjedaghemsvksamheten som något pinsamt. Varför, undrar han och menar att det kan vara för att familjedaghem är politiskt inkorrekt. En annan förklaring är att det faktum att föräldrar föredrar familjedaghem kan tas som uttryck för att staten inte har lyckats med det utopiska daghemsbygget. Det finns emellertid mycket att lära, och mycket att förbättra för familjedaghemmen. Familjedaghem finns för att föräldrar tycker om det, menar Cochran, inte för att de professionella gör det.

Cochrans funderingar över varför familjedaghemmen ofta ses som något pinsamt av politiker och beslutsfattare ger anledning till att närmare att diskutera hur olika politiska ideologier ställer sig till denna verksamhet. Detta har den kanadensiska forskaren June (Deller) Pollard intresserat sig för och belyst i sin forskning. Hon har studerat familjedaghem i 16 länder med särskilt intresse för hur olika politiska ideologier påverkar attityder till omsorg utanför hemmet i allmänhet och till familjedaghem i synnerhet (Deller 1988). Därefter genomförde hon intervjustudier med politiker och praktiker från fyra länder: Kanada, Nederländerna, Storbritannien och Sverige för att närmare belysa i vilken omfattning de olika politiska ideologierna konservatism, liberalism och socialism påverkar utformningen av familjedaghem (Pollard 1991; 1993). I det följande ges en kort sammanfattning av hennes teorier.

Det konservativa perspektivet karakteriseras av frihetsförespråkare, fri företagsamhet och en traditionell familjesyn och understryker individens rätt till självbestämmande och myndigheters begränsade inflytande. Mångfald med många alternativa möjligheter uppskattas. Marknadskrafterna bör dominera och konsumenterna stå för kostnaderna. Frivilliga föreningar spelar en viktig roll. Föräldrar har det fulla ansvaret för sina barn. I detta perspektiv blir barnomsorg huvudsakligen föräldrarnas ansvar. Offentligt finansierad barnomsorg bör endast ges till familjer i nöd. Mammor bör företrädesvis vårda sina barn själva. Om detta inte är möjligt kan familjedaghem vara den bästa lösningen eftersom det då också handlar om att barnen tas om hand av en kvinna i ett hem, samtidigt som denna form betraktas som kostnadseffektiv. Familjedaghemmen kan också ses som en del av ett lokalt nätverk som kan störas om det regleras av myndigheterna. Daghem betraktas som en förödande form av institutionalisering, särskilt för småbarn.

Liberalismen står för individens rätt att själv bestämma och staten ska skapa förutsättningar för ekonomisk utveckling och lika möjligheter för alla. Staten ska ha minsta möjliga inflytande på det privata området. Kvinnor ska ha samma möjligheter som män och detta uppnås genom lagstiftning och utbildning. Staten ansvarar för barnens utbildning, men inte för deras omsorg, därmed skapas också skillnader mellan vård och omsorg och det ställs mycket olika krav på utbildning och status för personer som arbetar inom de två olika områden. Dagbarnvårdare bör ges möjlighet att utbilda sig för att därigenom kunna få karriärmöjligheter. Liberalerna anser att dagbarnvårdarna ska tillhöra någon form av frivilligorganisation som får ekonomiskt stöd från myndigheterna. Den viktigaste principen är att föräldrarna ska ha möjlighet att välja vilken barnomsorgsform de önskar för sina barn. Institutioner föredras för de äldre barnen på grund av den utbildade personalen, medan familjedaghem ses som bäst för småbarn.

Det socialistiska perspektivet tar sig uttryck i jämställdhet, socialdemokratiska värderingar samt människors och statens ömsesidiga beroende. Det understryker särskilt det offentliga

ansvaret för alla barn. Därför bör de nationella eller lokala myndigheterna ordna barnomsorg och betala vad det kostar för att göra barnomsorgen tillgänglig för alla som behöver den. Småbarnsomsorg kan också ses från två olika perspektiv. Det kan vara ett sätt att underlätta för kvinnor att börja förvärvsarbete, vilket i sin tur underlättar jämställdheten mellan könen, och det kan vara ett sätt att ändra samhället genom att uppfostra barnen kollektivt. Sett ur den första synvinkeln blir familjedaghem en kostnadseffektiv barnomsorgsform, eftersom familjedaghem normalt är billigare att upprätta än daghem. Efterhand som daghem blir vanligare kan familjedaghem finnas kvar som en liten, specialiserad form för barnomsorg, till exempel för barn i behov av särskilt stöd. Eller så kan det ses som en del av hela systemet som ger föräldrarna valmöjligheter, men i så fall med en tydlig inblandning från myndigheternas sida. Om barnomsorgen betraktas som ett sätt att förändra samhället finns inget utrymme för familjedaghem. I stället ser man det som ett utnyttjande av kvinnor som tvingas förbli i sina traditionella roller.

Vid genomgången av familjedaghem i olika länder framstår USA som ett utpräglat exempel på en konservativ familjedaghemspolitik. Här finns minimalt med offentlig styrning och knappast någon ekonomisk subventionering, dock med skillnader mellan olika stater. Man kan även säga att Kanada, Irland och Tyskland är styrda av en konservativ ideologi, där huvudansvaret för barnens omsorg vilar på föräldrarna. Också Storbritannien var tidigare en typisk representant för en konservativ ideologi, men de senare årens Labourregering har engagerat sig i landets barnomsorgspolitik. Numera läggs allt större vikt vid både barnens och dagbarnvårdarnas utbildning och därmed närmar sig också landet Pollards beskrivning av en liberal ideologi. På många sätt kan man betrakta Nya Zeeland som ett exempel på en liberal ideologi. Här läggs vikt vid föräldrarnas möjlighet att själva välja vilken barnomsorg de önskar. Det finns viss ekonomisk subventionering och det finns statliga styrdokument. Utbildning är oerhört viktigt, vilket tydliggörs av namnskiftet som har ägt rum. Tidigare kallades dagbarnvårdarna, carers, vårdare, numera är det officiella namnet educators, utbildare.

Trots det nya namnet har inte dagbarnvårdarnas arbetssituation förändrats. De har fortfarande ingen egentlig anställning, de har dåligt betalt och inga sociala rättigheter. Andra länder som domineras av en liberal barnomsorgspolitik är Frankrike och Australien.

Den socialistiska ideologin verkade vara renodlad i de tidigare Östblocksländerna, där familjedaghem inte fanns, inte officiellt i alla fall, utan endast som nödlösning när den institutionella barnomsorgen inte räckte till. Ungern har till viss del kvar traditionen med institutioner, men arbetar numera för att införa familjedaghem, som dock kommer att styras av nationella regler. En liknande situation finns i Israel, där man satsar på att utveckla familjedaghem, men där dagbarnvårdarna utbildas för att kunna fortsätta inom den institutionella barnomsorgen. Man kan säga att även Danmark representerar en socialistisk barnomsorgsideologi, där i princip alla dagbarnvårdare är kommunalt anställda och där verksamheten i hög grad styrs av nationella regler och fackliga avtal.

Svensk familjedaghemverksamhet har många likheter med verksamheten i andra länder, men det finns intressanta skillnader. Flest likheter finns med Danmark, eftersom dagbarnvårdarna främst är kommunalt anställda med samma sociala förmåner som andra arbetstagare, dagbarnvårdare är organiserade i fackförbund och kostnaderna för föräldrarna är offentligt subventionerade. Enligt Pollard (1991) innebär detta att Sverige representerar ett socialistiskt perspektiv.

Ett socialistiskt perspektiv skulle innebära att det också finns en direkt statlig inblandning i verksamheten, med lagstiftning eller tydliga riktlinjer som reglerar dagbarnvårdarnas arbetssituation, deras utbildning och tillgång till stöd och handledning. Detta finns i Danmark och även i ett flertal andra länder som inte på andra sätt representerar ett socialistiskt perspektiv, exempelvis Australien, Frankrike, Nya Zeeland och till viss del även i Storbritannien, men inte i Sverige. Skolverkets Allmänna råd för familjedaghem (2000 a) innehåller i och för sig uppmaningar till kommunerna om att ha policyplaner som rör de krav som

ska gälla vid nyanställning av dagbarnvårdare, för barngruppernas storlek och sammansättning samt för bostadens utformning. Men råden innehåller ingen diskussion om vad som kan vara rimliga förutsättningar och kommunerna är inte bundna att följa råden.

Antal barn per dagbarnvårdare är ofta reglerat i andra länder, men inte i Sverige, vilket innebär att en svensk dagbarnvårdare ofta har många flera barn än kollegerna i andra länder. Detta är möjligt eftersom barnen i svenska familjedaghem oftast är äldre än i andra länder och många är deltidsbarn, men den samlade arbetsbelastningen kan bli hög, särskild när en dagbarnvårdare vikarierar för sina kolleger. Detta diskuteras sällan.

En av de viktigaste frågorna i många länder är att skapa utbildningsmöjligheter för dagbarnvårdarna och olika typer av kvalificeringsprogram prövas och utvärderas i nära nog alla länder som har någon form av organiserad verksamhet. Men inte i Sverige. Vad mera är, barnskötarutbildningen som tidigare var tillgänglig för dagbarnvårdare, har gjorts om till ett gymnasieprogram som inte är en yrkesutbildning. Det påverkar dagbarnvårdarnas möjlighet att skaffa adekvat utbildning. Med tanke på att Sverige har placerat ansvaret för familjedaghem under Utbildningsdepartementet är bristen på utbildningsmöjligheter för dagbarnvårdarna besynnerlig.

Stöd- och kontrollfunktionen är ofta reglerad och diskuterad i andra länder, men inte i Sverige. Här är det upp till varje enskild kommun att sätta upp egna normer för verksamheten och arbetsledarnas arbetssituation och dagbarnvårdarnas möjlighet att få handledning blir därför mycket beroende av kommunens ekonomi. Några normer för hur ofta en dagbarnvårdare har rätt att träffa sin handledare finns inte och har aldrig funnits.

Allt detta innebär att även om svenska familjedaghem på många sätt tillhör den offentliga sfären, genom att dagbarnvårdarna är kommunalt anställda och tillhör ett stort fackförbund och genom offentligt, ekonomiskt stöd till verksamheten, är de

mindre styrda och därmed mindre öppna för offentligt insyn, än vad familjedaghem är i många andra länder. Diskussionerna om kvalitet i familjedaghem förs inte heller på ett officiellt plan, utan är i hög grad beroende av kommunens tjänstemän eller har helt förpassats till dagbarnvårdarna själva.

Att svensk familjedaghemsvksamhet alltid har varit ett politiskt dilemma framgår tydligt när man studerar utvecklingen av verksamheten och hur den beskrivits i olika offentliga utredningar. Det har varit en verksamhet som har setts som en nödvändighet av myndigheterna för att täcka in behovet av barnomsorg, samtidigt som den främst har betraktats som tecken på brist på utbyggd daghemsvksamhet. Att föräldrar i stor utsträckning har tyckt om verksamheten och sökt sig till den har ibland tolkats som bristande kunskap om vad daghemmen skulle kunna ge i stället. En annan tolkning har varit att föräldrar egentligen helst skulle vilja vara hemma med sina egna barn och därför föredrar familjedaghem som den nästbästa lösningen. De olika tolkningarna speglar naturligtvis olika ideologiska inriktningar. Familjedaghem passar således inte in i någon ideologisk fälla.

Detta bekräftas av Pollards (1991; 1993) kartläggning av de traditionella ideologierna, som visar att ingen av dem räcker till för att beskriva hur människor som arbetar med familjedaghem upplever verksamheten. Däremot upplevde hon en samstämmighet mellan familjedaghemsarbetarna oberoende av, vilket land de arbetar i. För att beskriva detta formulerade hon en egen familjedaghemsideologi, som hon kallar social reproduktion.

Enligt social reproduktion bör dagbarnvårdarna ha möjlighet till en anställning med de sociala rättigheter som det innebär. Men samtidigt finns det en ängslan att dagbarnvårdarna ska kunna styras så hårt att deras möjlighet till självständig flexibilitet inskränks. Dagbarnvårdare behöver stöd från ett fackförbund, om det tar till vara deras särskilda intressen, i annat fall kan en intresseorganisation vara bättre. Vilket departement familjedaghem bör tillhöra kan vara svårt att bestämma, efter-

som det finns svagheter med både de sociala myndigheternas fixering vid problemfamiljer och skolmyndigheternas låsning vid utbildning. Det bästa vore ett eget barndepartement, fast då finns risken att det inte får tillräcklig auktoritet. De statliga myndigheterna bör ge ekonomiskt stöd och fastställa regler för standard och policy. Brist på detta kan innebära att dagbarnvårdare utnyttjas och att barn därmed inte får tillräckligt stöd. De regler som finns bör stödja och främja verksamheten. I brist på statligt stöd bör intresseorganisationer kunna verka för familjedaghemmen. Dagbarnvårdarna bör få adekvat stöd och handledning, där det finns en rimlig balans mellan respekten för dagbarnvårdarens individuella behov, respekten för föräldrarnas önskemål och respekten för barnens behov. Den som ska stödja och handleda dagbarnvårdaren måste vara medveten om verksamhetens unika karaktär och helst ha arbetat själva som dagbarnvårdare.

Pollards familjedaghemsideologi, social reproduktion, kan verka avlägsen i de flesta länder. I stället förs en kamp, både i Sverige och i andra länder, för att få förståelse och respekt för arbetet i familjedaghem och för dagbarnvårdaryrket. Skulle social reproduktion genomföras i Sverige, skulle det innebära en aktiv diskussion och ett tydligt ställningstagande till vilka förutsättningar som bör gälla, för att familjedaghemmen ska kunna leva upp till det svenska samhällets krav på bra barnomsorg.

Det professionella dilemmat

Av materialet som redovisades i ett tidigare kapitel framgår att svenska dagbarnvårdare i dag ser sig själva som en yrkesgrupp och förväntar sig att bli behandlade som professionella barnomsorgsarbetare. Att detta inte är självklart för alla utanför familjedaghemsverksamheten, att vägen dit har varit lång och att det i en del andra länder fortfarande finns en lång väg att gå för att nå dit, finns det många exempel på i denna kunskapsöversikt. Men vad innebär det att vara professionell? Rent språkligt finns en viss förvirring mellan begreppen yrke och profession, och särskilt de amerikanska forskarna använder ordet profession när

de avser strävanden efter att yrkesidentiteten ska bli erkänd. Dagbarnvårdarna själva kan knappast sägas sträva efter status som profession i den traditionella betydelsen, som innebär att professionella har akademisk utbildning (Selander 1989), utan för dagbarnvårdare har professionaliseringssträvanden främst handlat om att accepteras som en yrkesgrupp.

Åtskilliga forskare rekommenderar att dagbarnvårdarna ska bli mer professionella för att kvaliteten i deras verksamhet ska kunna förbättras. Det de syftar på är då är främst den oklarhet som i flera länder råder om dagbarnvårdarens roll, på gränsen mellan det privata, moderliga och som offentliga barnomsorgsarbetare. I denna fråga blir det tydligt att det råder stora skillnader mellan olika länders barnomsorgspolitik och syn på kvinnors förvärvsarbete. I USA och Kanada, och inte minst i Tyskland, finns det tydligen kvar mycket tveksamhet till att lämna barnen i andras vård, och de tongångarna återspeglas i dagbarnvårdarnas upplevelser av sig själva som främst mammor. Det verkar finnas en motvilja mot utbildning hos en del som hänvisar till att det räcker med erfarenhet av att vara mamma. Speciellt intressant är den engelska forskningens intresse för om dagbarnvårdarna "gör det för pengar" eller ej och där kan man ibland ana förväntningar hos forskarna själva om att dagbarnvårdarna inte är så intresserade av att få betalt utan snarast arbetar för den goda sakens skull. Samma inställning finns tydligen bland kommunalpolitiker i England som menar att dagbarnvårdare som tar emot barn i behov av särskilt stöd ska göra detta för mindre pengar än vad de skulle kunna tjäna i vanliga fall. En motsvarighet till detta synsätt fanns i de tidigaste svenska utredningarna, som anser att dagbarnvårdarna ska sökas bland mammor som vill göra en social insats utan stor ekonomisk vinning. Det kanske inte är så konstigt om det på många håll finns en osäkerhet hos dagbarnvårdare om vilken roll de egentligen har. Framför allt inte om de även från forskare och lokala politiker möts av inställningen att deras arbete kan skötas av vilken mamma som helst. Även i länder där kvinnligt förvärvsarbete betraktas som en självklarhet har familjedaghem svårt att passa in, när dagbarnvårdarnas arbete ses som en förlängning av en utdöende hemmafruroll.

Dagbarnvårdaryrket är ett typiskt kvinnoyrke. I Sverige finns det några få manliga dagbarnvårdare, och de finns även i andra länder, men de är bara ett litet undantag från regeln att dagbarnvårdare är kvinnor. Därför har också flera studier av familjedaghem gjorts utifrån feministiska teorier. Den kanadensiska feministiska forskaren, Allison Tom (1992-93), intresserar sig för synen på kvinnors barnomsorgsarbete. Att sköta omsorgen om barnen har av de flesta feminister främst setts som ett förtryck av kvinnor och barnomsorg utanför hemmet som ett medel att möjliggöra kvinnors utveckling, genom förvärvsarbete utanför hemmet. Men diskussionen om kvinnors förvärvsarbete har i stor utsträckning fokuserats på vita medelklasskvinnors önskemål och behov. Barnomsorgsarbetare, och särskilt då dagbarnvårdare, passar inte in i denna bild av traditionellt kvinnligt hemarbete som förtryckande. I stället ser Tom att dagbarnvårdare förtrycks av de kvinnor som lämnar sina hem för att förvärvsarbete och som inte respekterar dagbarnvårdarnas arbete. En annan feministisk forskare är Maria Jansson som i sin avhandling (2001) har diskuterat dagbarnvårdarnas yrkesroll. Hon finner att det är en svår balansgång mellan att vara mamma och att vara yrkesarbetande, särskild för de som har egna barn i sin barngrupp. Men Jansson ser också att de svenska dagbarnvårdarna arbetar hårt för att uppnå professionell status och att de är mycket medvetna om problematiken. Dagbarnvårdarens dubbla roller kan exemplifieras genom deras yrkestitlar i olika länder. I de skandinaviska och i de tysktalande länderna används ordet mamma nästan alltid i dagligt tal som en del av yrkesbeteckningen: dagmamma, *dagplejemor*, *tagesmutter*. I takt med professionaliseringssträvanden har man på olika sätt försökt skapa en mer professionell titel, fast resultatet har ofta blivit att det har skapats ett långt och krångligt ord som har svårt att vinna gehör. I Sverige ändrades yrkesbeteckningen redan 1968 till dagbarnvårdare, men fortfarande används dagmamma oftast i medier och av människor som inte är direkt involverade i familjedaghemsvärksamheten. I Tyskland har man också försökt komma ifrån syftningen på att dagbarnvårdaren skulle vara en andra mor, genom att lansera namnet *Tagespflegeperson* – ett namn som knappast används alls. I Danmark har dock ordet dagplejer vunnit större genklang, fast

fortfarande lever den gamla benämningen kvar på många håll. I de engelskspråkiga länderna förekommer inte ofta ordet *mamma* i dagbarnvårdarnas yrkesnamn, utan det finns mer av vårdare: *minder*, *carer* eller *caregiver*. I vardagligt tal används också ofta oprecisa ord som *nanny* eller *baby-sitter* (barnflicka), *auntie* (tant) eller "*the nice lady down the street*" (snälla grannntanten). I USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland används i mer officiella sammanhang följande beteckningar för familjedaghem, *home based care*, *family day care* eller *family child care* plus ordet *provider* för personen. I England arbetar den nationella organisationen för att ändra ordet *childminder*, som har en ganska negativ klang, till den mer professionella benämningen *registered childminder* för dem som finns i de lokala myndigheternas register.

Det är dock långt ifrån alla som håller med om att dagbarnvårdare ska betrakta sig som en professionell yrkeskår. Vid en stor nationell familjedaghemskonferens i Bonn 1994 uttryckte den kristdemokratiska, dåvarande tyska socialminister Angela Merkel sin oro över strävanden efter en professionalisering av familjedaghem. Detta ansåg hon var ett steg i fel riktning, eftersom familjedaghem närmast bör ta sig i uttryck av grannsamverkan, som dagbarnvårdare ägnar sig åt under en kort period av sina liv. Angela Merkel argumenterade också mot en offentlig styrning av familjedaghem, det skulle föräldrarna själva ta ansvar för (Blüml 1996 b).

Även i USA har det funnits stort motstånd mot en reglering av familjedaghem. Professor William T. Gormley (1990) har påpekat att en reglering, där det sätts upp kvalitetskrav för verksamheten, skulle kunna göra det dyrare för föräldrarna. Men Margaret Nelson (1988) såg Reagan-administrationens motvilja mot reglering som en förevändning att kunna exploatera dagbarnvårdarna, som därmed förhindrades att förbättra sin arbets-situation. Liknande tendenser har funnits – och finns? – i Sverige när kommuner inte är beredda att satsa på sin familjedaghemsverksamhet för att det då skulle bli svårare att göra sig av med den igen. Familjedaghem har i många kommuner fungerat som buffert, som något kommunen har kunnat ta till vid

behov för att snabbt kunna göra sig av med verksamheten igen. Detta finns belagt även i det aktuella kommunmaterialet. Att då samtidigt kräva ett professionellt förhållningssätt från dagbarnvårdarna är verkligen att skicka dubbla budskap.

Deprofessionaliseringen, alltså motståndet mot att en yrkesgrupp blir mer professionell, har beskrivits av Colnerud & Granström 1993. Motviljan mot att en grupp professionaliseras kan vara beroende av skäl som främst uppstått ur ett ekonomiskt tänkande. Om en grupp betraktas som – och ser sig som – professionell kommer den att ställa krav på arbetstider och lön och därför blir det billigast att motverka en professionalisering. Men deprofessionaliseringen kan också bero på andra professionella grupperns behov av att avgränsa sig ”neråt”, den så kallade sociala stängningen som finns beskriven i litteraturen om professionalisering (se bland andra Florin 1987; Selander 1989). Detta kanske kan förklara det motstånd som finns mot familjedaghem från förskolläraernas fackförbund.

Trots allt motstånd finns både i Sverige och internationellt ett starkt behov från dagbarnvårdarnas sida av att utveckla sin professionalitet. För detta krävs uttalade krav, utbildning och fortbildning, handledning och samarbete mellan dagbarnvårdarna i grupper.

För de första tre delarna, uttalade krav, utbildning och fortbildning samt handledning är situationen för svenska familjedaghem mycket eftersatt. Det ligger helt på kommunerna att anordna detta. Därför finns det mycket stora skillnader mellan kommunerna. På vissa håll finns genomtänkta rutiner och individuella, riktade fortbildningsplaner, på andra håll ingenting alls. Här finns mycket att lära från andra länder där det finns kvalitetsdiskussioner och uppföljningar, riktad utbildning och regelbunden handledning. Detta framgår också av den OECD-rapport (1999) som bedömer kvaliteten på svensk barnomsorg. Den institutionella barnomsorgen får genomgående lysande kritik, men familjedaghemsvärksamheten bekymrar OECD:s experter. Bristen på respekt för familjedaghem från myndigheternas sida är orimlig, och det borde satsas mer på handledning och stöd till dagbarnvårdarna, enligt rapporten.

I redovisningarna från kommunerna framgår att det egentligen finns två olika sätt att bedriva familjedaghemsvksamhet. Antingen inkluderas familjedaghem i annan barnomsorg eller så är det en egen verksamhet. Tyvärr finns många exempel på att de inkluderade familjedaghemmen också osynliggörs i några kommuner. När arbetsledaren har många olika arbetsuppgifter och ansvar för en rad olika personalkategorier kan det bli mycket svårt att se och lyfta fram familjedaghemmens särskilda kvaliteter. Att handleda en verksamhet man egentligen inte känner måste te sig som ganska omöjligt, kanske är det därför så många dagbarnvårdare knappast får någon handledning alls. Det finns även positiva exempel på välfungerande integration av de olika barnomsorgsformerna, fast de flesta positiva exempel från välfungerande verksamheter kommer från kommuner med en person som är arbetsledare för bara dagbarnvårdare. Detta är också den absolut vanligaste formen internationellt, där familjedaghem betraktas som en egen verksamhet med egna arbetsledare, handledare och fortbildare.

När det rör samarbetet i grupper har svenska dagbarnvårdare kommit långt. Dagbarnvårdargrupperna tillkom i slutet av 1970-talet, främst för att dagbarnvårdarna själva sökte arbetskamrater, men också för att kunna garantera barn och föräldrar en vikarie när den ordinarie dagbarnvårdaren var sjuk eller ledig. Tillkomsten av grupperna väckte oro, inte minst bland förskollärare som såg grupperna som ett försök från dagbarnvårdarnas sida att efterlikna daghemmen. I dag kan dagbarnvårdargrupperna betraktas som en väletablerad del av familjedaghemsvksamheten och de utgör viktiga mötestillfällen. Här kan dagbarnvårdarna utveckla sin yrkesroll och sitt kvalitetstänkande genom att diskutera de frågor som är speciella för deras yrke. De kan planera sin verksamhet tillsammans och inspirera varandra.

Av kommunmaterialet framgår tydligt att dagbarnvårdarna verkligen arbetar för att utveckla sin professionella roll, genom att beskriva sitt arbete i broschyrer, på hemsidor och i verksamhetsplaner. Därigenom utvecklar de också sin förmåga att verbalisera sitt arbete, att med ord uttrycka vad de gör och vad de

vill göra. Bristen på ett eget språk är en av de allvarligaste invändningarna mot att familjedaghemsvksamheten ska kunna respekteras, enligt ett flertal forskare. I dag finns många exempel på att ett sådant språk håller på att utvecklas, inte minst på grund av Läroplan för familjedaghem som utarbetades av Maria Folke-Fichtelius (1997). Arbetsledarnas och dagbarnvårdarnas beskrivningar vittnar om att den vunnit stark genklang.

Dagbarnvårdarnas professionaliseringssträvanden har bland annat medfört att de i de flesta kommunerna har fått nya avtal med möjlighet till arbetstidsbegränsning. Detta har inneburit stora förändringar av familjedaghemsvksamheten eftersom det krävs nya arbetsformer och en ny organisation av hela verksamheten för att allt ska fungera. För dagbarnvårdarna är detta främst positivt, eftersom de nu har möjlighet till en något så när reglerad arbetstid. Men vilka konsekvenser får det för barnen?

Det pedagogiska dilemmat

Kan man tala om pedagogisk verksamhet i familjedaghem? För att bedöma det måste man först definiera vad som menas med detta och därefter utifrån beskrivningar av den verksamhet som bedrivs värdera om det faller inom begreppet.

Vad är då pedagogisk verksamhet? Enligt Socialstyrelsens Allmänna råd från 1995 är det en verksamhet som bedrivs av högskoleutbildad personal. Detta är dock en ganska tveksam definition som skulle innebära att ingen pedagogisk verksamhet bedrevs innan lärarutbildningen flyttades till högskolorna. En annan definition ger Dahlberg, Moss och Pence (1999). De ser pedagogik som en relation som uppstår i dialog med andra. Det finns ingen kunskap som är objektiv och oberoende av sitt sammanhang eller av makt, säger forskarna. Absolut säkerhet baserad på en universell sanning är en illusion. Vad som är god eller dålig pedagogisk praxis kan endast bedömas i en kommunikativ kontext, genom dialog med andra.

Hur dagbarnvårdarnas praxis ser ut har det funnits ytterst lite forskning som visat. Men de forskare som har intresserat sig för detta, (Annerblom 1991, Palméus och Lindahl 1990; 1991 och Karlsson 2002) ger en samstämmig bild. Familjedaghemmen har förutsättningar för att tillgodose barnens olika behov och för att ge pedagogisk stimulans, även om det ser annorlunda ut än på förskolor. Även om det finns stora individuella skillnader mellan familjedaghemmen finns också mycket gemensamt. Annerblom finner att dagbarnvårdarnas verksamhet bygger på en gemensam, grundläggande värdegemenskap. Dagbarnvårdarna samspekar med barnen största delen av tiden och har stora möjligheter att låta barnen delta i vardagsarbetet (Palméus och Lindahl 1990). Numera består vardagen i familjedaghemmen av dels utåtriktade aktiviteter som planeras av dagbarnvårdarna inom gruppen, dels av aktiviteter som utspelas i dagbarnvårdarens hem, där barnen i hög grad har möjlighet att själva välja vad de vill ägna sig åt (Karlsson 2002).

Dessa bilder bekräftas av kommunmaterialet, där dagbarnvårdarna ensamma eller i samarbete med en arbetsledare har formulerat sin målsättning med arbetet. Målsättningarna framhåller att de vill tillfredsställa barnens individuella behov, behovet av trygghet och av social stimulans. Dessutom framhåller dagbarnvårdarna vikten av att stimulera och underbygga barnens nyfikenhet, fantasi och lust att lära.

Den verksamhet som beskrivs i kommunmaterialet visar, trots individuella skillnader, ändå en ganska likartad bild. Dagbarnvårdarna är ute mycket med barnen, och de använder sig mycket medvetet av utomhusmiljön på många olika sätt: för att ge barnen naturupplevelser och förståelse för miljön, för att utveckla deras motorik, för att ge möjlighet till fantasifulla lekar, för att stärka immunförsvaret, för att ge praktisk kunskap. Många dagbarnvårdare har också utbildat sig för att bättre kunna genomföra bra utomhusaktiviteter. Även närmiljön används flitigt av dagbarnvårdarna, och därigenom får barnen lära känna den och känna sig trygga i den.

Leken intar en mycket viktig del av verksamheten i familjedaghem och dagbarnvårdarna uppmuntrar detta genom att ge barnen ostörd tid till lek samt genom att stå till tjänst med material som barnen behöver för att utveckla sin lek. Både kommunmaterialet och forskningen ger många exempel på hur dagbarnvårdarna stöder barnen i leken utan att direkt delta, annat än i speciella situationer. Många dagbarnvårdare arbetar aktivt med barnens språkinläring, genom att använda rim och ramsor, sagor och böcker. För andra handlar det mer om lyssnandets pedagogik, där dagbarnvårdarna lyssnar på barnen och försöker svara på deras frågor eller hjälper dem att hitta svaren själva. Nästan alla dagbarnvårdare framhåller att den särskilda vardagspedagogiken är viktig i deras arbete. Vardagspedagogiken definieras som ett medvetet och genomtänkt sätt att ta vara på alla vardagslivets praktiska göromål, som bakning och matlagning, städning och tvätt, trädgårdsskötsel och många andra sysslor som måste utföras i ett hem.

Familjedaghemspedagogiken med vardagspedagogik beskrevs först av Eva Norén-Björn (1985), senare i Socialstyrelsens Allmänna råd för familjedaghem (1988) och i boken Att arbeta som dagbarnvårdare (Karlsson 1988) som ingick i Socialstyrelsens skriftserie Arbeta i barnomsorgen. Tidningen Dagbarnvårdaren hade ett helt temanummer kallad Pedagogik i familjedaghem (5/1985) och sedan har tidningen följt upp ämnet med en rad temanummer och häften (exempelvis Familjedaghem 1/1996; 3/1997; 1/1998; 5-6/2000; 3/2001). Tydligast formulerat är familjedaghemspedagogiken i förlagets Läroplan för Familjedaghem (Folke-Fichtelius 1997) och i avhandlingen Perspektiv på familjedaghem (Karlsson 2002). Den speciella pedagogiken i familjedaghem är således både beskriven och dokumenterad. Ändå finns en stor okunskap om vad familjedaghemmen kan erbjuda för pedagogisk miljö, vilket kommer till uttryck i de flesta offentliga skrivningar.

Den officiella pedagogiska inriktningen i Sverige har pendlat. Bara under de senare åren, har en rad olika pedagogiska inriktningar testats. Sven Hartman (1986) beskriver det som ett intensivt sökande efter nya pedagogiska idéer där det inte gjor-

des någon skillnad ”mellan olika kunskapsnivåer av typen vetenskaplig underbyggnad, undervisningsmetodisk tillämpning och pedagogisk ideologi” (s. 8). Olika modapedagogiker blir i allmänhet kortlivade för att man lyfter dem ur sitt sammanhang och försöker tillämpa dem inom helt andra ramar, säger Hartman. Många av de olika pedagogiker som varit populära under kortare eller längre tid innehåller moment som har försökt göra institutionerna hemlika. Dialogpedagogiken bygger på en dialog mellan en vuxen och ett eller några få barn; de åldersblandade grupperna skulle likna en gammaldags syskongrupp med barn i olika åldrar; och arbetspedagogiken lade vikt vid att barn fick delta i vuxnas arbete. Institutionerna har i hög grad med andra ord försökt efterlikna hemmiljön, och har använt sig av metoder som förekommer naturligt i familjedaghem. Att familjedaghemmens särskilda pedagogik har så svårt att vinna uppskattning eller respekt från officiellt håll blir därför så mycket mer paradoxalt. Det som talar emot att erkänna familjedaghemspedagogiken är yrkeskårens heterogenitet och många dagbarnvårdares bristande utvärderingar av sin verksamhet. Det beskrivs i flera dokument från arbetsledningen, och förklaras oftast med bristande utbildning och för lite tid att utvärdera.

En intressant iakttagelse är att det i familjedaghem kan finnas positiva upplevelser för vissa barn i behov av särskilt stöd. De barnen ska enligt skollagen anvisas plats i förskola. Enligt de allmänna råden för familjedaghem kan de emellertid också få plats i familjedaghem om det finns nödvändiga stödinsatser. Flera kommuner vittnar om att barn i behov av särskilt stöd har placerats i familjedaghem med mycket goda resultat. Också två forskare (Folkman 1995 och Lingegård 2001) vittnar om att det i familjedaghemmen kan finnas bra möjligheter för vissa barn som behöver särskild uppmärksamhet. Det är intressant att notera att familjedaghem i Australien betraktas som en viktig resurs inte minst för familjer som på olika sätt behöver extra stöd. Studierna visar också på en medvetenhet om att dagbarnvårdarna behöver extra stöd från olika typer av resurspersonal för att klara av ett sådant arbete, men att denna barnomsorgs-

form har särskilda möjligheter att ge en personlig och individuell form av stöd.

Vad familjedaghemmen innebär för barnens utveckling har ett flertal forskare försökt värdera, inte minst i Sverige där flera longitudinella studier som beskrivits tidigare har genomförts. Trots flera olika uppläggningar av studierna och mätmetoder för att belysa barns utveckling, kommer forskarna fram till samma resultat. De skillnader som finns mellan barnens utveckling är mindre beroende av barnomsorgsform, utan beror snarare på vilken kvalitet som de individuella institutionerna eller dagbarnvårdare erbjuder. Ett resultat som upprepas gång på gång är, att det som främst avgör hur barnen mår och bestämmer deras förutsättningar för en positiv utveckling, är om föräldrarna, och då särskilt mamman känner sig trygg och lugn med sin livssituation och sitt barns barnomsorg. Mammors oro för att lämna sina barn, eller missnöje med att stanna hemma i stället för att förvärvsarbeta har tydligen en mycket hög påverkanfaktor på barnens utveckling långt upp i åren.

Med detta i minne är det intressant att studera de försök till utvärdering som en rad kommuner genomfört med hjälp av enkäter. Resultaten pekar på att föräldrar med barn i familjedaghem skattar denna verksamhet mycket högt, oftast lika högt eller högre än vad föräldrar gör som har barn i andra typer av barnomsorg.

Vad är det då som gör att familjedaghem inte uppskattas som en fullvärdig del av den svenska barnomsorgen av beslutsfattare? Det måste handla om skillnader i synen på vad som är en god barndom, vad som är viktigt för barnen och om föräldrarna själva kan bedöma vad som är bäst för deras barn.

I min avhandling Perspektiv på familjedaghem för jag ett resonemang kring dessa frågor, som jag här återger i utdrag. I Sverige har synen på barn förändrats under 1900-talet och fram till i dag, vilket också framgår av de olika utredningar som redovisades i kapitel 1. I SOU: 1938:20 framträder barnet som det "befolkningsmaterial" som behövs för att skapa det nya

samhället. Kenneth Hultqvist (1998) anser att makarna Myrdal ville att barnens individualitet måste inrättas i en social form, för vilken staten stod som garant. Man ville skapa en högkvalitativ människotyp, individualitet sågs som farligt för hela nationen. Makarna Myrdal står för en psykobiologisk ordning och vill skapa en rationell uppfostran på vetenskaplig grund. Under 1950-talet bröt man sig loss från en moralisk kontext och ersatte det med en psykologisk, menar Bengt Börjesson (1998). Det psykologiska språket – som det utformades för att beskriva ”det svenska välfärdsbarnet” – gav inte utrymme för att tolka de individuella olikheterna. I Barnstugeutredningen (SOU 1967:39) betraktas barnet som en renodlad psykologisk varelse och de tongivande pedagogerna var Erikson och Piaget. Barns utveckling diskuterades som lagbunden, utan förbindelse med vare sig samhället eller historien (Hultqvist 1998). I SOU 1997:157 finns ett ändrat synsätt. Här betonas individualitet och barnens rättigheter är viktiga. Utredningen har ett starkt fokus på barnens lärande.

Gudrun Dahl (1992) diskuterar olika tiders och kulturers idéer om barndomens natur. Hon påpekar att ansvaret för små barns uppfostran oftast varit kvinnornas vars erfarenhet inte kommit fram i historiska källor. I stället hänvisar de till någon elitideologi som författats av män. Alla människor har haft en barndom och därför väcker diskussioner om barndom starka känslor. Vetenskapliga arbeten kan bli slagträn i ideologiska kontroverser, men det är riskabelt att föreställa sig att barndomen är lika för alla, menar Dahl (a.a.). Även Lars Dencik (1998) varnar för en schablonisering av synen på barn, och menar att en av de största felkällorna är när människor utgår från sin egen barndom och sätter den som norm.

Människors föreställningar om barns utveckling är en viktig del av den kultur man lever i och styrs inte endast av teoretiska modeller. Gudrun Dahl (a.a.) finner att det både i olika folkliga uppfattningar av vad som är en bra barndom och i vetenskapliga modeller kan finnas likartade mönster. Barns grundläggande natur kan uppfattas som antingen god eller ond. De olika synsätten medför olika bemötande av barnen, antingen straffande

eller belönande. Motsättningarna står då mellan ”natur” och ”kultur”, om barnet ska tillåtas följa sin natur eller snarare kultiveras att anpassa sig till den rådande kulturen (Ekenstam 1998). Ändå menar Dahl (a.a.) att det finns skillnader mellan barnexperternas syn och den folkliga praxisen.

Den engelska feministiska forskaren Jane Ribbens (1994) redovisar samma syn som Dahl. Ribbens menar att den offentliga synen på vad som är kvalitet för barn i själva verket avspeglar medelålders människors medelklasskultur. Själv har hon genomfört en rad intervjuer med mödrar från den engelska medelklassen och fann då stora skillnader i deras syn på barn och barnuppföstran. På samma sätt som Dahl (a.a.) finner Ribbens mödrar som ser sina barn som i grunden goda *natural innocents* alternativt i grunden onda *little devils*. Dessutom finner hon mödrar som ser sina barn som *small people*. Detta betecknar en syn på barn som självständiga individer med egna rättigheter och personligheter, på samma sätt som alla andra människor. Samvaron med barn kräver förmåga att förhandla och kompromissa från både barn och vuxna. I detta ser Ribbens kopplingar till FN:s konvention om barnens rättigheter.

Från Sverige kommer Gunilla Halldéns (1992) forskning om föräldrars tankar om barn. Halldén fann två olika synsätt på barn bland intervjuade föräldrar: barnet som projekt och barnet som varande.

Barnet som projekt är den nya tidens sätt att se barn, som bärare av framtiden. Barn kan formas, danas, så att de klarar av att förändra världen till det bättre. Utbildning är viktig, det måste finnas ett tydligt mål med den och de som utbildar barnen måste naturligtvis själva vara pedagogiskt utbildade. Föräldrarna ses som viktiga för barnets utveckling och har också ett ansvar för att stödja den.

Barnet som varande innebär att barnets utveckling ses som autonom, den sker vad som än händer, i takt med tiden. Hur barnet kommer att utvecklas är redan bestämt och det går inte att göra så mycket åt. Hemmet och föräldrarna är viktigast för barnet

och ska skapa en frizon, för att skydda barnets individualitet. Barnet ska få vara barn. Det behöver föräldrarna som trygghet och det behöver tid.

Halldén påpekar att man inte kan dela upp föräldrar i olika klart definierade grupper med var sitt synsätt. Men de två olika synsätten kan prägla föräldrarnas inställning mer eller mindre tydligt. I en intervjuundersökning av föräldrar i en mellanstor kommun med blandad befolkning fann Halldén att majoriteten av föräldrarna visade en övervägande varandesyn. En studie av sju Stockholmsföräldrar visade att också dessa föräldrar har en övervägande varandesyn, men inslagen av projektsyn är starkare bland Stockholmsföräldrarna än bland mellanstadsföräldrarna. Stockholmsföräldrarna hade också genomgående en högre utbildningsnivå än mellanstadsföräldrarna.

Även Gunilla Dahlberg (1993) har, i samband med BASUN-projektet, intresserat sig för föräldrars föreställningar om sina barn. I de nordiska länderna samlades data in som rörde 30 barn från varje land, dels från den nya arbetarklassen i service- och distributionssektorn, dels från det nya mellanskiktet, som hade högre utbildning och som arbetade med relationer och kommunikation. Två mönster kunde urskiljas och Dahlberg kallar dem "här och nu-orientering" och "projektorientering". "Här och nu-orientering" har mycket gemensamt med det Halldén (a.a.) kallar "varandesyn" och det finns främst i den nya arbetarklassen. "Projektorientering" i sin tur påminner om Halldéns begrepp "projektsyn" och det är mest framträdande hos det nya mellanskiktet. Dahlberg (a.a.) intresserar sig särskilt för föräldrar med "projektorientering" och visar att de i stor utsträckning förhandlar med sina barn om praktiskt taget allt. När föräldrar med "här och nu-orientering" räknar med att barnen själva klarar av att ta initiativ och företa sig saker på egen hand, samtidigt som föräldrarna sätter tydliga gränser för vad som är rätt och fel, ägnar föräldrar med "projektorientering" sig åt att "guida" sina barn och diskutera med dem. Därigenom får barnen en förståelse av vilka gränser som gäller.

Dessa olika teorier om barnsyn gör att man lätt frågar sig hur personalen i olika barnomsorgsformer förhåller sig till projekt- och varandesyn. Malin Rohlin (1993) har i en studie undersökt skillnader i synen hos olika personalkategorier på daghem och fann att förskollärarna hade en tydlig projektsyn, medan barnskötarna hade mer av varandesyn. Det finns inga undersökningar av dagbarnvårdares inställning, men med tanke på familjedaghemmens hela struktur finns det anledning att anta att varandesynen är dominerande i denna yrkesgrupp. I en intervjustudie med föräldrar som önskade familjedaghem för sina barn (Karlsson 1994) framkom att det bland dem fanns en dominerande varandesyn. Också i Sven Perssons (1994) intervjuer med föräldrar framkom att föräldrarna ser denna barnomsorgsform som informell, och betonar vardagen, tryggheten och hematmosfären.

Familjedaghem i framtiden

Familjedaghemmen i Sverige har genomgått stora förändringar, med en kraftig minskning under de senaste tio åren. Lagen om allmän förskola för alla barn från fyra års ålder har ytterligare minskat antalet barn och bland människor som arbetar med familjedaghem råder stor osäkerhet om hur verksamheten kommer att påverkas av den nya skollagen som i skrivande stund är under arbete. Enligt ett förslag till den nya skollagen ska begreppen förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg försvinna. Förskolan ska bli en egen skolform och kommunerna kommer att bli skyldiga att erbjuda förskola för alla barn från ett års ålder som behöver barnomsorg. Riktigt vad som då kommer att ske med familjedaghem är ovisst.

Oavsett om lagförslaget går igenom eller inte finns flera scenarier för familjedaghemmens framtid. Eftersom kommunerna har mycket stor självbestämmanderätt kan alla eller flera av scenarierna slå in.

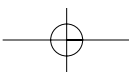
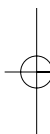
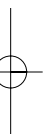
- Familjedaghemmen försvinner, eftersom kommunen erbjuder plats i förskola till alla barn och då inte har råd med familjedaghem också. I stället kommer det att finnas dagbarnvårdare som arbetar helt utanför samhällets insyn. Till en början kanske en del tidigare kommunalt anställda dagbarnvårdare väljer denna arbetsform, fast på sikt kommer familjedaghemstraditionen och den erfarenhet som har skapats att försvinna.
- Familjedaghem finns kvar som en integrerad del av barnomsorgen för att lösa tillsynsproblem för de föräldrar som av praktiska skäl inte kan använda den institutionella barnomsorgen. Dagbarnvårdarna får en specialistroll med hög status, och arbetar jämställd med annan barnomsorgspersonal, vilket kan bli en positiv utveckling för ett fåtal dagbarnvårdare.
- Ett liknande scenario som det förra, men familjedaghem betraktas som en nödlösning när inget annat fungerar. I det fallet kan det bli en mycket besvärlig arbetssituation där dagbarnvårdarna får serva förskolorna på deras villkor och utan att få respekt och stöd för sin egen yrkestradition och kunskap.
- Familjedaghem finns kvar som en respekterad del av den kommunala verksamheten, med en egen profil och pedagogik. Föräldrar kommer att informeras om olika barnomsorgsalternativ och får välja utifrån barnens och sina egna önskemål och behov. Familjedaghem kommer att ha egna arbetsledare och egen riktad fortbildning. Anställnings- och utbildningskraven kommer att tydliggöras. Ett samarbete med andra former kommer att kunna fungera på lika villkor och med respekt för de olika formernas särprägel.
- Ett liknande scenario som nummer tre, fast med dagbarnvårdare som arbetar som egna företagare. Kommunerna kommer att subventionera deras verksamhet på samma sätt som sker idag för enskilda familjedaghem, och de kommer att ha tillsynsansvar, varför behörighetskraven kommer att vara tydliga. I detta fall kommer dagbarnvårdarna att

utveckla sina egna organisationer som kan stödja och utveckla verksamheten.

De olika scenarierna har paralleller i andra länder. Första exemplet är vanligt förekommande i länder utan reglerad familjedaghemsvirksamhet, även om det finns erbjudande om institutionell barnomsorg, som i Spanien och Italien. Det andra exemplet är inte så vanligt, fast det förekom till viss del i de gamla Östblocksländerna. Det tredje exemplet kan studeras i Danmark och Finland och det fjärde i till exempel Australien, Nya Zeeland och till viss del numera i Storbritannien. Med tanke på att det blev en mycket stark reaktion när skollagskommitténs lagförslag blev känt, med tusentals av namnunderskrifter i protest mot att familjedaghemmen riskerade att försvinna, kan man hoppas att lagen skrivs på ett sådant sätt att dagbarnvårdarna kommer att kunna fortsätta erbjuda omsorg i familjedaghem. Framför allt eftersom forskningen så tydligt visar att avgörande för barns utveckling är föräldrarnas tillfredsställelse med sin situation och med barnets barnomsorg. Dessutom ser vi att föräldrar med barn i familjedaghem i mycket hög grad är ytterst nöjda och att efterfrågan på familjedaghem i vissa kommuner ökar.

Om familjedaghemmen får möjlighet att överleva som en erkänd del av samhällets barnomsorg finns det mycket som behöver göras

- forskning kring dagbarnvårdarnas arbete för att belysa vilka förkunskaper som måste krävas av en nyanställd dagbarnvårdare
- forskning omkring barnens upplevelser i familjedaghem
- uppläggning av en nationell utbildning för dagbarnvårdare, med möjlighet att validera deras befintliga kunskaper och lägga till det som fattas
- utbildning av arbetsledare för familjedaghem för att säkerställa att dagbarnvårdarna får nödvändig handledning
- utveckling av dagbarnvårdargruppernas arbete
- utveckling av ett jämställt samarbete mellan familjedaghem och förskolorna.

Referenser

- Ahlström, Eva (1991): *Dagbarnvårdare- att kombinera yrkesroll och mammarell*. PEH- uppsats. Göteborgs Universitet, Psykologiska institutionen
- Alstad, Birgitta (1986): *Professionell komplementmamma?* Psykologsexamensuppsats. Göteborgs Universitet, Psykologiska institutionen
- Andersen, John & Gundelach, Sören (2003): *Börnene med i hverdagen – Dagplejepædagogik*. København: Forbundet af Offentlige ansatte
- Andersson, Bengt-Erik (1985): *Familjerna och barnomsorgen*. Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm
- Andersson, Bengt-Erik (1986): *Hemma eller på dagis?* Fast Projektet 45, Barn & Ungdoms- psykologiska forskningsgruppen, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Andersson, Bengt-Erik (1989): Effects of Public Day-Care: A Longitudinal Study. *Child Development* 60, s. 857–866
- Andersson, Bengt-Erik (1990): *Hur bra är egentligen dagis*. Stockholm: Utbildningsförlaget
- Andersson, Bengt-Erik (1992): Effects of Day-Care on Cognitive and Socio-emotional Competence of Thirteen-Year-Old Swedish Schoolchildren. *Child Development* 63, s. 20–36
- Andersson, Bengt-Erik (1994): *Public Policies and Early Childhood Education*. Paper presenterad vid 4th European Early Childhood Education Research Association (EECERA) Conference in September 1994 in Göteborg, Sweden.
- Andersson, Bengt-Erik och Strander, Kerstin (2002) *framtiden blev vår. 101 sjuttonialister följda under sina 25 första år*. Rapport 2 från FABASKO-projektet. Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 11. Lärarhögskolan i Stockholm
- Andersson, Mona (1995): *A Swedish Version of the Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS)*. Lärarhögskolan i Stockholm
- Andres, Beata (1989): "Tagesmütter. Frauen zwischen privater und öffentlicher Mütterlichkeit". I: Klewitz, M, Schildmann, U & Wobbe, T (red): *Frauenberufe – hausarbeitsnahe? Zur Erziehung, Bildungs- und Versorgungsarbeit von Frauen*. s. 219–245. Pfaffenweiler: Centaurus, s. 219–245

Annerblom, Marie-Louise (1991): *Kvinnotradition i fokus*. Pedagogisk-psykologiska problem nr 556, Institutionen för pedagogik och specialmetodik, Lärarhögskolan i Malmö

Ashley, Brian (1990): *Öppna förskolan – en lönsam investering*. Stockholm: Primärvårdsservice

Atkinson, Alice M. (1992): Stress Levels of Family Day Care Providers, Mothers Employed Outside the Home, and Mothers at Home. *Journal of Marriage and the Family* 54 (May 1992) s. 379–386

Bahat, Birgit (2002): *Ord på dagplejepädagogiken*. København: Forbundet af Offentlige ansatte

Bank Jensen, Thea & Mortensen, Inger Kirstine (1978): *Dagplejebarnet. Håndbog for dagplejemødre og forældre*. København: Gyldendal

Berg, Monica (1990): *Flyktningbarn i familjedaghem*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Bertelsen, Ole (1992): *Den kommunale dagpleje – og forældrene*. København: Socialforskningsinstituttet

Blüml, Herbert (1996): Hobby, Job, Beruf oder...? I: *Kinderbetreuung in Tagespflege. Tagesmütter-Handbuch* Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, s. 593–604

Bohlin, Gun (1990): *Egna och andras barn i familjedaghem. Barns upplevelser av sin situation som dagbarn eller eget barn*. Psykologexamensuppsats. Göteborgs Universitet, Psykologiska institutionen

Broberg, Anders G. & Hwang, C. Philip (1992): *Utilization of a Child Care System: Factors Affecting Stability and Change*. Manuscript submitted for publication in the Journal of Marriage and the Family

Broberg, Anders G., Wessels, Holger, Lamb, Michael E. & Hwang, C. Philip (1995): *The effects of day care on the development of cognitive abilities in eight-year-olds: A longitudinal study*. Resubmitted to Developmental Psychology 11/27/95

Brodin, Marianne, Hylander, Ingrid & Piltz-Maliks, Kristina (1990): *Andras barn och egna ungar. Psykologisk konsultation och gruppsamtal för dagbarnvårdare*. Lidingö kommun

Brodin, Marianne, Hylander, Ingrid & Piltz-Mailks, Kristina (1992): *I gränslandet. Dagbarnvårdarens balansgång mellan privatliv och yrkesliv*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

- Bronfenbrenner, Uri (1988): *Ecological Systems Theory*. ub annals s. 1-103
- Bronfenbrenner, Uri (1979): *The Ecology of Human Development, Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Brorson, Kristina & Mjörndal, Margareta (1989): *Planering i familjedaghem*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag
- Bryant Bridget, Harris, Miriam och Newton, Dee (1980): *Children and Minders*, London, Grant McIntyre
- Börjesson, Bengt (1998): Det ideologiskt omstridda barnet I: Dahlgren, L. & Hultqvist, K. *Seendet och seendets villkor. En bok om barn och ungas välfärd*. Stockholm: HLS Förlag
- Caisse Nationale des Allocations Familiales (1992): *Les Creches en 1990, Observatoire des Equipements Sociaux*, Paris: Caisse Nationale des Allocations Familiales
- Carlén, Sigrid, Gleichmann, Lee och Söderholm, Christina (1988): *Undersökning om kommunala dagbarnvårdarens arbetsituation*, Stockholm: Socialstyrelsen
- Carr, Margaret (1998): Assessing Children's Experiences in Early Childhood. Part. Final Report to the Ministry of Education. Part Two. University of Waikato, New Zealand
- Clarke-Stewart, Alison (1986): Family Day Care Home: A Home Away from Home? *Children's Environments Quarterly* Vol. 3 No. 1 (Spring) 1986
- Clarke-Stewart, Alison (1987): "In Search of Consistencies in Child Care research". I: Phillips, D. A (ed).: *Quality in Child Care: What Does research Tell Us?* Washington: National Association for the Education of Young Children, s. 105 - 120
- Clarke-Stewart, Alison (1991): A Home Is Not a School: The Effects of Child Care on Children's Development. *Journal of Social Issues*. Vol.47 No.2, pp.105-123
- Clyde, Margaret & Rodd, Jillian (1992): Child minders or professional child care worker? Perceptions of family day care providers. *Early Child Development and Care* Vol. 81 pp 55-63
- Cochran, Moncrieff (1993): "Public Child Care, Culture, and Society: Crosscutting Themes". I: Cochran, M. (ed): *International Handbook of Child Care Policies and Programs*, New York: Greenwood Press, s. 627-657

Cochran, Moncrieff (1995) 'European Child Care in Global Perspective'.
European Early Childhood Education Research Journal 3, 1, 61-72.

Cochran, Moncrieff (2000/in press?): Child care in family settings
Cochran, M. & Gunnarsson, L. (1985) A follow-up study of group day care and family-based childrearing patterns. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 297-309

Cohen, N.E. (1992) 'Increasing the quality of family child care homes: Strategies for the 1990s'. *Child Care and Youth Forum* 21, 5, 347-359.
Cochran, M.M. (1977) A comparison of group day care and family rearing patterns in Sweden. *Child Development*, 48, 702-707

Comans, Jo (2003): *Building a strong future together. NFDCC – it's history, achievements and visions*. Paper presenterat vid International Family Day Care Organisation Conference, 19 - 23 February 2003, Wellington, New Zealand.

Dagbarnvårdaren (1983/2): *Utbildning – Fortbildning*. Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (1984/3): *Att arbeta i grupp*. Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (5/1985): *Pedagogik i familjedaghem*. Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (1986/1): *Det gör vi i gruppen*. Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (1986/4): *Vem är det som bestämmer?* Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (1986/6): *Vad händer med avtalet?* Stockholm: Förskolans Förlag

Dagbarnvårdaren (1987/2): *Öppen Förskola – en viktig resurs*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Dagbarnvårdaren (1992/1): *Gruppen går vidare*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Dahl, Gudrun (1992): Idéer om barndom och barnets natur. I: Aronsson, Karin, Cederblad, Marianne, Dahl, Gudrun, Olsson, Lars och Sandin, Bengt: *Barn i tid och rum*. Malmö: Gleerup

Dahlberg, Gunilla (1993): Modern barnuppfostran och modernt familjeliv – en komplex och sofistikerad förhandlingsprocess. I Agrell, Anders, Arve-Parès, Birgit och Björnberg, Ulla(red): *Modernt Familjeliv och Familjeseparationer*. Kommittéen för FN:s familjeår, Socialdepartementet, Stockholm

Dahlberg, Gunilla, Moss, Peter & Pence, Alan (1999): *Beyond Quality in Early Childhood Education and care. Postmodern Perspectives*. London: Falmer Press

Dalli, Carmen (2003): *Mothering, caring and professionalism in family day care: unpacking the debates in family day care*. Paper presented at the 3rd International Family Day Care Conference, 19–23 February 2003, Wellington, New Zealand.

David, Tricia (1998): *Learning properly? Young children and desirable outcomes*. *Early Years* Volume 18 Number 2 Spring 1998

Deller, June (1988): *Family Day Care Internationally, a Literature Review*, Ontario Ministry of Community and Social Services, Ottawa: Queen's Printer for Ontario

Dencik, Lars (1998): *Välfärdens barn eller barnens välfärd? Om till-syn, hän-syn och fel-syn I: Dahlgren, L. & Hultqvist, K.: Seendet och seendets villkor. En bok om barn och ungas välfärd*. Stockholm: HLS Förlag

Dunster, Lee (1994): *Home Child Care: A Caregiver's Guide*. Ottawa: Child care providers Association

Dybbroe, Betina (1996): *Private erfaringer – offentlig service – En kvalifikationsprofil på dagplejen*. København: OPUS

Dybbroe, Betina (1999 b): "Som var det mine egne" Omsorg som kundskab og arbejde i to kulturer. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitetscenter. Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen

Dybbroe, Betina (1999 a): *Vi er alla mödre for vor herre – omsorgskundskab hos arbejderkvinder i Danmark og Andalusien*. I *Social Kritik* nr. 63, maj 1999

Ekenstam, Claes (1998): *Mellan natur och kultur. Diskursen om barn i historien och nutid*. I: Dahlgren, L. & Hultqvist, K.: *Seendet och seendets villkor*. En bok om barn och ungas välfärd. Stockholm: HLS Förlag

Ellis, Fiona & Foote, Lyn (2003): *Curriculum in homebased settings – is there a relationship between "knowing" and "doing"?* Paper presented at the 3rd International Family Day Care Conference, 19–23 February 2003, Wellington, New Zealand

Eriksson, Gunilla & Svensson, Maria (2001): *Föräldrars upplevelse av inskolning i familjedaghem*. Institutionen för individ, omvärld och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm

Everiss, Elizabeth & Dalli, Carmen (2003): *Family Day Care in New Zealand: Training, Quality and Professional Status. I: Mooney, Ann & Statbam, June (eds): Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality.* London: Jessica Kingsley Publishers

Familjedaghem 1/1996: *Livslångt lärande.* Stockholm: Familjedaghemmens förlag

Familjedaghem (1995/2): *Avtal.* Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Familjedaghem (1996/4): *Dagbarn i grupp.* Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Familjedaghem 3/1997: *En egen läroplan.* Stockholm: Familjedaghemmens förlag

Familjedaghem 1/1998: *Dokumentation & reflektion.* Stockholm: Familjedaghemmens förlag

Familjedaghem (2001/6): *Dagsläget.* Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Familjedaghem 5-6/2000: *Miljö för lärande.* Stockholm: Familjedaghemmens förlag

Familjedaghem 3/2001: *Lek & lärande.* Stockholm: Familjedaghemmens förlag

Familjestödsutredningen (1978): *Dagbem för små barn. Diskussionspromemoria.* Stockholm: Liber

Ferri, Elsa (1992): *What Makes Childminding Work? A Study of Training for Childminders.* London: National Children's Bureau

Fischer, J.L. & Eheart, B.K. (1991): Family Day Care: A Theoretical Basis for Improving Quality. *Early Childhood Quarterly*, 6/1991 s. 549-563

Florin, Christina (1987): *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860 - 1906.* Universitetet i Umeå. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Folke-Fichtelius, Maria (1989): *Familjedaghem i utveckling. Om yrkesroll och självkänsla, om sunt förnuft och pedagogik.* Stockholm: Esselte Studio

Folke-Fichtelius, Maria (1997): *Läroplan för familjedaghem.* Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Folke-Fichtelius, Maria (2001): Ledare. I: Familjedaghem (2001/6): *Dagsläget.* Stockholm: Familjedaghemmens Förlag

Folkman, Marie-Louise (1995): "Man måste visa med sin kropp och sin röst vad man känner" dagbarnvårdarens arbete med barn i behov av särskilt stöd. FoU-rapport nr 1995:30. Stockholms Stad Socialtjänsten, Forsknings- och Utvecklingsbyrån

Fthenakis, Wassilios (1994): *Chancen und Risiken ausserfamiliärer Betreuung. Grundlagen für die sozial-emotionale Entwicklung von Kleinkindern*. Föreläsning framlagd vid Bundesfachkongresses für Kinderbetreuung in Tagespflege 24 – 25 Januar i Bonn.

Galinsky, Ellen, Howes, Carolle, Kontos, Susan & Shinn, Marybeth (1994): The Study of Children in Family Child Care and Relative Care – Key Findings and Policy Recommendations. *Young Children* November 1994, s. 58 – 61

Gelder, Ulrike (2003): Carving out a Niche? The Work of a Tagesmutter in the New Germany. I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): *Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

Gelder, Ulrike & Wheelock, Jane (1998): *Does the other woman mean business? The economic experience of childminders*. Paper given at the conference Gender, work and organisation, UMIST 9 – 10 January 1998

Gerszonowicz, Eveline (1993): *Tagespflege: Notlösung oder Alternative? Chancen und Grenzen einer Tagesbetreuung für Kleinkinder*. Berlin: Eveline Gerszonowicz Pädagogischer Verlag

Glavind, Niels & Pade, Susanne (2000): Pädagog i dagplejen. København: FOA
Gormley, William T. (1990): Regulating Mister Rogers' Neighborhood: The Dilemmas of Day Care Regulation. *The Brookings Review* Fall 1990

Griffin, Sue (2003): Steg för steg. *Det Livsvida lärande*. Familjedaghem nummer 2/2003. Stockholm: FortbildningsFörlaget

Griffiths, Bernie (2003): *Homebased Family Day Care in Republic of Ireland*. Paper presented at the 3rd International Family Day Care Conference, 19–23 February 2003. Wellington, New Zealand

Gudat, Ulrich; Permien, Hanna (1980): Die Kinderpsychologischen Untersuchungen in Tagesmütter-Projekt. I: Bundesministerium für Jugend, Familie und Gesundheit: *Das Modellprojekt "Tagesmütter" – Abschlussbericht der wissenschaftlichen Begleitung*. Stuttgart: Verlag W Kohlhammar

Gunnarsson, Lars (1978): *Children in Day Care and Family Care in Sweden*. Department of Educational Research, University of Gothenburg

Gunnarsson, Lars, Lassbo, Göran & Ljungvall, R. (1986): *I valet och kvalet*. Göteborgs Socialförvaltning

Halldén, Gunilla (1992): *Föräldrars tankar om barn*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Hammer, Jytte Høj (1999a): *Dagplejeren – om arbejdet i dagplejen. Del 1*. København: Forbundet af offentligt ansatte och Dafolo Forlag

Hammer, Jytte Høj (1999b): *Dagplejepædagogen – faglighed og samarbejde i dagplejen*. København: Forbundet af offentligt ansatte och Dafolo Forlag

Hammer, Jytte Høj (2002): *Forældresamarbejdet i dagplejen*. København: Forbundet af offentligt ansatte

Harms, Thelma & Clifford, Richard M. (1989): *Family Day Care Rating Scale*. Teachers College, Columbia University. New York and London

Hartman, Sven G. (1986): En humanistisk pedagogik – Janusz Korczak läst på svenska. I Bromberg, Dorotea, Fischbein, Siv, Hartman, Sven G., Larsson, Zenia & Wroblewski, Michael: *Janusz Korczak – en humanistisk pedagog*. Stockholm: HLS Förlag

Hellner-Blixt, Gunilla & Runger, Ing-Britt (1986): *Familjedaghemsmetodik*. Stockholm: Liber

Hellner-Blixt, Gunilla & Runger, Ing-Britt (1989): *Verksambetspärm för familjedaghem*. Stockholm: Utbildningsförlaget

Hellner-Blixt, Gunilla & Runger, Ing-Britt (1990): *Metodbok för arbetsledare i familjedaghem*. Stockholm: Utbildningsförlaget

Hennessy, Eiliss (2001): Children's experiences in After-School Care. Chapter prepared for *Understanding Children in Ireland Vol 2: Changing Experiences and Family Forms*. To be published May 2001 by Oak Tree Press, Dublin

Hill, Anders (1983): *Familjedaghem. Enkartläggning av ramfaktorer av betydelse för familjedaghem som pedagogisk miljö*. Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs Universitet

Hilleström, Karsten & Eskildsen, Malou (2003): *Värdiregnskab – dagplejen 2003*. København: Forbundet af offentligt ansatte

Holm, Brita (1993): *Lägesbeskrivning av familjedaghemsværksambeten 1993*. Stockholm: Socialstyrelsen

Holm, Brita (1995): *Lägesbeskrivning av familjedaghemsværksambeten 1995*. Stockholm: Socialstyrelsen

- Hultqvist, Kenneth (1998): En nutidshistoria om barns välfärd i Sverige. Från Fröbel till dagens decentraliseringsprojekt. I: Dahlgren, L. & Hultqvist, K.: *Seendet och seendets villkor. En bok om barn och ungas välfärd*. Stockholm: HLS Förlag
- Hwang, P., Broberg, A. & Lamb, M.E. (1991). The Gothenburg child care study. I T. Melhuish & P. Moss (Eds.), *Day care and Young Children: International perspectives* (PP 102-120) London: Tavistock/Routledge
- Ivarsson, Jan. (1999): *Förskoleverksamheten i Stockholm – så tycker föräldrarna*. Utredningsrapport 1999:2. Stockholms Stad, Utrednings- och statistikkontoret.
- Jansson, Maria (1997): Med rätt att vårda. Papper framlagt för arbetsgruppen Politisk Teori vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Uppsala 5-7 oktober 1997
- Jansson, Maria (2001): Livets dubbla vedermödor: om moderskap och arbete. Stockholm studies in politics. Stockholms Universitet.
- Johansson, Inge och Karlsson, Malene (1992) *Arbetsledning på distans*, Stockholm: FoU-Byrån
- Karlsson, Malene (1978): Utvecklingsmöjligheter för familjedaghemverksamheten. I *Sammanställning och slutredovisning av Utredningsuppdrag enligt arbetsplan för socialavdelning V*. Göteborg: Förskolebyrån
- Karlsson, Malene (1979): *Familjedaghem – den osynliga barnomsorgen*. Stockholm: Familjestödsutredningen.
- Karlsson, Malene (red) (1980): *Kvalitet i familjedaghem*. Stockholm: Familjestödsutredningen
- Karlsson, Malene (1987): *Pedagogik i familjedaghem*. Stockholm: Familjedaghemmens Förlag
- Karlsson, Malene (1988): *Att arbeta som dagbarnvårdare*. Arbeta i barnomsorgen. Skriftserie från Socialstyrelsen. Stockholm: Utbildningsförlaget
- Karlsson, Malene (1990): *Utveckling av familjedaghem*. Socialdepartementet, opublicerat material.
- Karlsson, Malene (1994): *Varför föräldrar väljer familjedaghem*. FoU-rapport 1994:9, Stockholm: FoU-byrån.
- Karlsson, Malene (1995): *Family Day Care in Europe*. European Commission Network on Childcare and other Measures to Reconcile Employment and Family Responsibilities. Bryssel: European Commission

Karlsson, Malene (1997): *Familjedaghem i 16 europeiska länder*. Licentiatuppsats. Lärarhögskolan i Stockholm

Karlsson, Malene (2002): *Perspektiv på familjedaghem*. Studies in Educational Sciences 51. Stockholm: HLS Förlag

Keimelder, Lis; Schumann, Marianne; Stempinski, Susanne; Weiss, Karin (2001): *Fortbildung für Tagesmütter. Konzepte – Inhalte – Methoden*. DJI-Reihe Familie. Opladen: Leske + Budrich

Kofoed, Gunver Mossin (2003): *Anerkendelsens afsløringer – et studie i betydningsfulde forhold for påne damers ønske om anerkendelse*. Roskilde Universitetet Institut for Uddannelsesforskning

Konrad, Jesper (1979): *Kommunal dagpleje, et eksempel*. Social- og sundhedspolitiske studier. København: Komiteen for Sundhedsoplysning

Kontos, Susan, Machida, Sandra, Griffin, Sandra & Read, Malcolm (1992): "Training and Professionalism in Family Day Care". I: Peters, D.L & Pence, A.R. (eds): *Family Day Care – Current Research for Informed Public Polic.*, New York: Teachers College Press, Columbia University s. 188–208

Kontos, Susan (1992): *Family Day Care – Out of the Shadows and Into the Limelight*. Research Monograph of the National association for the Education of Young Children, volume V

Kontos, Susan (1994): The Ecology of Family Day Care. *Early Childhood Research Quarterly*, 9, 87 – 110 (1994)

Kontos, S., Howes, C. and Galinsky, E. (1996) 'Does training make a difference to quality in family child care?' *Early Childhood Research Quarterly*, 11, 427–445.

Korintus, Marta: Some Unique Features of the Emerging Family Day Care Provision in Hungary: Home-Like? I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): *Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

Krogh, Else-Marie (2002): *Måløvelser*. Københavns Kommunes Dagplejekontor

Kyle, Irene (1997): *The politics of home child carework: Transcending contradictory public and private discourses*. Paper presented at the North Central Sociological Association Conference, Indianapolis, Indiana, April 26, 1997

Kyle, Irene (1998): Private and public discourses: The social context of child care. *Canadian Journal of Research in Early Childhood Education/ Revue Canadienne de l'Étude en Petite Enfance*. Vol. 6 No.3

- Kyle, Irene (1999): *Rethinking Carework in Home Child Care: Providers' Perspectives in Context*. Paper presented at the IFDCO International Family Day Care Organisation's Conference in Glasgow, August 1999
- Kyle, Irene (2000 a): *Agency and Ethics: Family Day Care Providers' Perspectives on Quality*. Presentation to the 10th European Conference on Quality in Early Childhood Education, University of London UK
- Kyle, Irene (2000 b): *Quality in Home Child Care Settings. A critical review of current theory and research*. Family Day Care services. Toronto: United Way
- Lamalle, J., Grosos, R och Bass, D. (1992): *La formation des assistentes maternelles, pour quoi faire?* Paris: GRAPE
- Lamb, M.E., Hwang, C.-P., Bookstein, F., L., Broberg, A., Hult, G., & Frodi, M. (1988). The development of social competence in Swedish preschoolers. *Developmental Psychology*, 24, 58–70.
- Lamb, M.E., Hwang, C.-P., Broberg, A. & Bookstein, F.L. (1988). The effects of out-of-home care on the development of social competence in Sweden: A longitudinal study. *Early Childhood Research Quarterly*, 3, 379–402.
- Lamb, Michel E. och Sternberg, K.J. (1992): "Sociocultural Perspectives on Nonparental Child Care". I: Lamb, M.E., Sternberg, K.J., Hwang, C.P. & Broberg, A.G.: *Child Care in Context, Cross-Cultural Perspectives*. New Jersey: LA Wrence Erlbaum Associates, Publishers
- Lamb, Michael E. (1998): "Nonparental Child Care: Context, Quality, Correlations, and Consequences". I: Sigel, I.E och Renninger, K.A. (Vol. Eds.): *Child psychology in practice*. W. Damon (Gen. Ed.), Handbook of child psychology (Fourth Edition). New York: Wiley.
- Larner, Mary & Chaundry, Nina (2002) *Promoting Professionalism through Family Day Care Networks*. Columbia University. Internet artikel, Senast funnit 2002.01.14 Web site: <http://cpmnet.columbia.edu/dept/nccp/publications/fdcn.html>.
- Lingegård, Anita (2001): *Skilnader i miljöer inom förskola och familjedaghem. Personalens uppfattning av faktorer som är viktiga för barn i behov av särskilt stöd*. Umeå Universitet, Institutionen för samhällsmedicin och rehabilitering.
- Lundström, Inger (1996): *Daglig Barnomsorg med Vardagspedagogik*. Skelleftehamn: ADRIMO Konsult AB
- Mayall, Berry and Petrie, Pat (1983): *Childminding and Day Nurseries: What Kind of Care?* Studies in Education (new series) 13 London: Heinemann Educational Books.

Meade, Anne (2003): *Choices & Challenges: a twenty year pathway to professionalism*. Keynote speak at the 3rd International Family Day Care Conference, 19-23 February 2003. Wellington, New Zealand

Meise, Sylvia (1995) 'Rabenmamas und Superfrauen: Mütter in Ost und West' *Psychologie Heute* September, 32-37.

Ministère des Affaires Sociales et de l'Intégration (1993): "Speciale Assistentes Maternelles" *Le Nouveau Point Santé Enfance*, s. 29-30 (Spécia No) iii-xxiii

Ministry of Education (1993): *Tē Whariki. Draft Guidelines for Developmentally Appropriate Programmes in Early Childhood Services*. Wellington: Learning Media

Ministry of Education (1996): *Tē Wharika. Early Childhood Curriculum*. Wellington: Learning Media

Modigliani, Kathy (1993): *Child Care as an Occupation in a Culture of Indifference*. Boston: Wheelock College

Modigliani, Kathy (1997): *Parents Speak About Child Care*. Wheelock College Family Child Care project

Modigliani, Kathy (1998): *Quality Standards for NAFCC Accreditation*. Developed by The Family Child Care Accreditation Project, Wheelock College

Mooney, Ann. and Munton, A. (1998) 'Quality in early childhood services: Parent, provider and policy perspectives'. *Children and Society* 12, 2, 101-112.

Mooney, Ann, Moss, Peter, & Owen, Charlie (2001): *A Survey of Former Childminders*. Reserach Report No 300. Thomas Coram Research Institute. Institute of Education, University of London

Mooney, Ann, Knight, Abigail & Moss, Peter (2001): *Who cares? Childminding in the 1990s*. Family & works series. London: Joseph Rowntree Foundation

Moreland City Council (2002): *Moreland family Enrichment Project*.

Moss, Peter (1987): *A Review of Childminding Research*. London: Thomas Coram Research Unit

Mozère, Liane; Maury, Hervé; Fijalkow, Yankel; Dahan, Viviane (1999): *"Petits métiers urbains au féminin" ou comment échapper à la précarisation? Les assistantes maternelles et les nourrices*. Gris: Université de Rouen

Mozère, Liane (2003): *Family Day Care in France. I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

- Murray, Patricia Hayes (2001): *The Childminding Handbook*. Irland: ESF
- Musick, Judith S. (1996): *Uncovering the Many Sides of Family Child Care: A Study of the Family Child Care Connection*. Family Child Care Connection Funding Collaboration, Chicago
- NCMA (2002): *Quality First. A quality assurance programme for registered childminders. Childminder's Portfolio*
- National Childcare Accreditation Council Inc. (2003): *Review of Accreditation Decision*. http://www.ncac.gov.au/others/adrc_review.htm 2003-03-27
- National Family Day care Council of Australia (2002): *Organisation Profile. Philosophy, History, Achievements, Goals*.
- Nelson, Margaret (1988): Providing Family Day Care: An Analysis of Home-Based Work. *Social Problems*. Vol. 35
- Nelson, Margaret (1989) 'Negotiating care: Relationships between family day care providers and mothers.' *Feminist Studies* 15, 1, 7-33.
- Nelson, Margaret (1990): Mothering others' children. The experiences of family day-care providers. *Journal of Women in Culture and Society*. Vol. 15 no 3
- Nelson, Margaret K. (1994) Family Day Care Providers: Dilemmas of Daily Practice in E. Nakano (ed) *Mothering: Ideology, Experience, Agency*. New York: Routledge.
- Nielsen, Lis (1997): *Dagplejen i dag og i morgen*. Kolding: Kroghs Forlag A/S
- Nilsson, Marie-Louise (1991): *De kallade oss dagmammor*. Stockholm: Folksam
- Norén-Björn, Eva (1985): *Leka och lära i familjedaghem. Om miljö och material*. Stockholm: Barnmiljörådet & Liber
- Norén-Björn, Eva (1987): *Leka och lära i familjedaghem. En presentation av familjedaghem*. Stockholm: Barnmiljörådet & Familjedaghemmens Förlag
- Norén-Björn, Eva & Källman, Björn (1988): *Arbetshäfte till Leka och Lära i Familjedaghem*. Barnmiljörådet & Socialstyrelsen
- Nuder, Margareta (1977): *Nuvarande öppna förskolor och planerade öppna förskolor*. Socialstyrelsen
- Nygaard, Erik; Bredal, Charlotte; Tange, Dorte (2000): *Vi passer osse på os selv – om arbejdsmiljøer i dagplejen*. København: FOA

OECD (1999): *Early Childhood Education and Care Policy in Sweden*. Paris:OECD

Owen, Margaret T., Ware, Anne M. and Barfoot, Bill (2000) 'Caregiver-Mother Partnership Behavior and the Quality of Caregiver-Child and Mother-Child Interactions.' *Early Childhood Research Quarterly* 15, 3, 413-28.

Owen, Sue (2000): Assessing Quality in Childminding. *Children & Society* Volume 14, pp. 147 - 153

Owen, Sue (2003): The Development of Childminding Networks in Britain: Sharing the Caring. I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): *Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

Palmérus, Kerstin & Lindahl, Lisbeth (1990): *Dagbarnvårdarnas arbetssituation. En studie med observationer, personal- och föräldrakäter i 29 familjedaghem*. Rapport nr 1990:12 Institutionen för pedagogik, Göteborgs Universitet

Palmérus, Kerstin & Lindahl, Lisbeth (1991): *Olika hög kvalitet eller unika kvaliteter? - En jämförande analys av kvalitetsfaktorer i familjedaghem och daghem*. Rapport nr 1991:04, Institutionen för pedagogik, Göteborgs Universitet.

Pence, Alan R. and Goelman, Hillel (1991) 'The relationship of regulation, training, and motivation to quality of care in family day care.' *Child and Youth Care Forum*, 20 (2), 83-101.

Permien, H. (1996): *Kinder in der Tagespflege: Forschungsergebnisse. I: Kinderbetreuung in Tagespflege, Tagesmütter - Handbuch*. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, s. 165-213

Persson, Sven (1990): *Levnadsvillkor och barnomsorg. En studie av den sociala snedfördelningen i utnyttjande av barnomsorg*. Institutionen för pedagogik och specialmetodik. Pedagogisk - psykologiska problem nr. 543. Lärarhögskolan i Malmö

Persson, Sven (1994): *Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg*. Studia Psychologica et Paedagogica, nr 113. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Petrie, Andrea (1991): *Child Care in the 90's. Responding to Community Needs in Australia*. Griffith University Nielsen, Lis (1997): *Dagplejen i dag og i morgen*. Kolding: Kroghs Forlag A/S

Pettinger, Rudolf (1996): Zum gesellschaftlichen Wandel von Familien - Konsequenzen für die Kinderbetreuung.. I: *Kinderbetreuung in Tagespflege, Tagesmütter - Handbuch*. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, s.29 - 50

Phillips D.A. (ed) (1991) *Quality in Child Care: What does Research tell us?* NAEYC, Washington

Pollard, June (1991): Ideology, Social Policy and Home-based Child Care, i *Proceedings from the Child Care Policy & Research Symposium*. Occasional Paper No. 2, University of Toronto, The Childcare and Research Unit, s. 101-112

Pollard, June (1993) "Political Ideologies and Family Day Care" Paper presenterat vid *Internationella IFDCO konferensen, Uppsala 1993*

Pollard, June och Fischer, J. L. (1992): "Research Perspectives on Family Day Care". I: Peters, D.L & Pence, A.R. (eds): *Family Day Care – Current Research for Informed Public Policy*. New York: Teachers College Press, Columbia University, s. 92-112

Prop. 1997/98:6: *Förskoleklass och andra skolfrågor*

Raven, Michael (1981): Review: The effects of childminding: how much do we know? *Child: care, health and development* 7/1981 s. 103 – 111

Ribbens, Jane (1994): *Mothers and Their Children. A Feminist Sociology of Childrearing*. London: SAGE Publications

Robenhagen, Ole, Elsborg, Steen & Hansen, Vagn Rabel (1995): *Kan vi bygge bro? Föräldrebestyrelser i den kommunale dagpleje*. København: Danmarks pädagogiske institut og forbundet af offentligt ansatte

Rohlin, Malin (1993): *Kommunikationsproblem och förtroendeklyftor*: Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap. Rapport nr.2 okt 1993

Rosenthal, Miriam K. (1991a) 'Daily experiences of toddlers in three child care settings in Israel.' *Child and Youth Care Forum*, 20, 1, 39-60.

Rosenthal, Miriam K. (1991b) 'Behaviours and beliefs of caregivers in Family Daycare: The effects of background and work environment.' *Early Childhood Research Quarterly*, 6, 263-283.

Rosenthal, Miriam K. (1994) *An Ecological Approach to the Study of Child Care: Family Day Care in Israel*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Rosenthal (2000) 'Home to early childhood service: An ecological perspective.' *Childrens Issues* 4, 1, 7-15.

Rosenthal, Miriam K (2003): Family Day Care in Israel: Policy, Quality and the Daily Experiences of Children. I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): *Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

Rudebrant, Soumaya & Thörn, Solweig (1979): *Barn på daghem, familjedaghem och hemma – en uppföljningsstudie*. Barnpsykologiska Forskningsgruppen. Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm

Rutman, Deborah (1996): Child Care as Women's Work: Workers Experiences of Powerfulness and Powerlessness. *Gender & Society*, October 1996

Saggers, Sherry & Grant, Jenny (1999): I Love Children, and Four-Pence a Week is Four-Pence!: Contradictions of Caring in Family Day Care. *Journal of Family Studies*, Vol 5, No 1, April 1999, pp 69–83

Saxin, Åsa & Hermansson, Kerstin (1994): *Vad kostar en plats i familjedaghem?* Socialstyrelsen

Selander, Staffan (red) (1989): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur

Schumann, Marianne (1996): "Qualifizierung von Tagespflegepersonen durch Aus- und Fortbildung" I: *Kinderbetreuung in Tagespflege, Tagesmütter – Handbuch*, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Stuttgart: Verlag W. Kohlhammar, s. 351 – 409
Skolverket (1998): *Barnomsorgen i siffror 1998. Barn och personal*. Rapport nr 152

Skolverket (1998): *Barnomsorgen i siffror 1998. Barn och personal*. Rapport nr 152

Skolverket (2000a): *Allmänna råd med kommentarer för familjedaghem*

Skolverket (2000b): *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola*

Skolverket (2002 a): *Barn personal, elever och lärare*. Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror. Rapport 214, del 2.

Skolverket (2002 b): *Organisation, Personal, Resultat*. Barnomsorg, skola och vuxenutbildning. Jämförelsetal för huvudmän. Rapport 215, del 1

Skött, Charlotte (2001): *Tilsynet i dagplejen – to sider af samme sag*. København: Forbundet af Offentlige ansatte
Socialstyrelsen (1968): *Råd och anvisningar om kommunala familjedaghem*

Socialstyrelsen (1968): *Råd och anvisningar om kommunala familjedaghem*

Socialstyrelsen (1976): *Dagbarnvårdare – ett yrke?* Stockholm: Liber

Socialstyrelsen (1977): *Råd och anvisningar från Socialstyrelsen nr. 35*

Socialstyrelsen (1981): *Arbetsplan för förskolan*. Stockholm: Liber Förlag

- Socialstyrelsen (1984): *Förslag till pedagogiskt program för förskolan*. Stockholm: Liber Förlag
- Socialstyrelsen (1985): *Dagbarnvårdare – ett yrke*. Stockholm: Liber
- Socialstyrelsen (1987): *Pedagogiskt program för förskolan*. Stockholm: Liber
- Socialstyrelsen (1988): *Kommunala familjedagbem*. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1988:4
- Socialstyrelsen (1995): *Barnomsorgen i socialtjänsten*. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1995:2
- SOU 1938:20: *Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier mm*. Socialdepartementet
- SOU 1947:46: *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*. Socialdepartementet
- SOU 1951:15: *Dagbem och förskolor*. Betänkande om barnstugor och barntillsyn. Avgivet av 1946 års kommitté för den halvöppna barnvården.
- SOU 1955:29: *Sambället och barnfamiljerna*. Betänkande av 1954 års familjeutredning.
- SOU 1967:39: *Sambällets barntillsyn – barnstugor och familjedagbem*. Förslag av familjedaghemsutredningen.
- SOU 1972:26: *Förskolan*. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning.
- SOU 1981:25: *Bra dagbem för små barn*. Betänkande från familjestödsutredningen.
- SOU 1997:21: *Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6 – 16 år*. Delbetänkande av Barnomsorg och skolakommittén.
- SOU 1997:157: *Att erövrva omvärlden. Förslag till läroplan för förskolan*. Slutbetänkande av Barnomsorg och Skolakommittén.
- Statham, June, Dillon, Jean och Moss, Peter (2001) *Placed and Paid For: Supporting families through sponsored day care*. London: The Stationery Office.
- Stavrén-Eriksson, Anna-Lena (1991): *Arbetsledning på lika villkor. En studie av föreståndare inom barnomsorgen, deras självbild och nedslitningsproblematik*. Individ i grupp och organisation – IGOR. Arbetsrapport Nr 25. Psykologiska institutionen Stockholms Universitet
- Statistiska centralbyrån (1976): *Familjedagbem 1975*. Stockholm

- Stempinski, Suzanne (1999): *Qualification Processes in Family Day Care – Evaluation of Training Programmes for Child Minders in Germany*. Deutsches Jugendinstitut e.V.
- Stryhn, Puck (1978): *Børn i dagpleje*. København: Gyldendal pädagogiske bibliotek
- Stuart, Helle & Bahat, Birgit (2003): *Et barn er et barn – rapport om den flerkulturelle dagpleje*. København: Forbundet af Offentlige ansatte
- Sundell Knut & Benett, Petra (1992): *Äppel päppel pirum parum*. FoU-rapport 1992:10, Stockholms Socialförvaltning
- Söderlund, Anita (1975): *Spädbarn på daghem, familjedaghem och hemma*, Stockholm: Institutionen för Pedagogik, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm
- Taylor, Andrew R.; Dunster, Lee & Pollard, June (1999): ... And This Helps Me How?: Family Child Care Providers Discuss Training. *Early Childhood Research Quarterly*, 14, No. 3, 285–312
- Uppsala Universitet (1989): *Att leda och utveckla familjedaghemsvärksamhet*. Institutionen för lärarutbildning. Broschyr
- Uppsala Universitet (1991): *Att leda och utveckla familjedaghemsvärksamhet*. Institutionen för lärarutbildning. Broschyr
- Wagner, Preben, Baadsgaard, Mogens & Neesen, Vibs (1992): *En Hand Extra*. Gibraltar: E.I.B.A. Press
- Wagner, Preben; Baadsgaard, Mogens; Neesen, Vibs (1990): *En Hånd Ekstra. En praktisk bog om psykologi for dagplejere, interesserede forældre og nysgerrige pädagoger*. Næstved: E.I.B.A. Press
- Van Horn, Lee M., Mulvihill, Beverly A, and Newell, Wanda Y. (2001) 'Reasons for childcare choice and appraisal among low-income mothers' *Child and Youth Care Forum* 30, 4, 231–249.
- Weiss, Karin; Stempinski, Susanne; Schumann, Marianne; Keimelder, Lis (2002): *Qualifizierung in der Kindertagespflege. Das DJI-Curriculum "Fortbildung von Tagesmüttern"*. Seelze: Kallmeyersche Verlagsbuchhandlung GmbH
- Wetherington, Patricia Reish (1996): *Reducing Isolation of Family Child Care Providers by Participation in a Provider-Initiated Support Network*. Nova Southeastern University

Vincent, C. and Ball, S.J. (2001) 'A market in love? Choosing pre-school child care.' *British Educational Research Journal* 27, 5,

Wise, S. and Sanson, A. (2001) *Childcare in Cultural Context: Issues for New Research*. Research Paper No. 22. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.

Wise, Sarah & Sanson, Ann (2003): Partnerships with Providers? Why Parents from Diverse Cultural Backgrounds Choose Family day Care. I: Mooney, Ann & Statham, June (eds): *Family Day Care. International Perspectives on Policy, Practice and Quality*. London: Jessica Kingsley Publishers

Wright, Lynn (2003): *Five days in a home based setting: Articulating early childhood curriculum*. Paper presented at the 3rd International Family Day Care Conference, 19-23 February 2003. Wellington, New Zealand

SERIEN FORSKNING I FOKUS VID MYNDIGHETEN FÖR SKOLUTVECKLING

Är en skriftserie som etablerats för att möjliggöra utgivning av material som producerats med stöd eller på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling. Det gemensamma för skrifterna är att Myndigheten för skolutveckling gjort bedömningen att materialet är av intresse för t.ex. pedagogiskt yrkesverksamma, beslutsfattare och forskare.

Författarna svarar själva för innehållet och de ställningstaganden som görs. Publikationerna finns också på hemsidan www.skolutveckling.se

Från och med 2003-03-01 övergick serien genom en omorganisation från Skolverket till Myndigheten för skolutveckling.

TIDIGARE FORSKNINGS- OCH KUNSKAPSÖVER- SIKTER I SKOLVERKETS MONOGRAFISERIE OCH MYNDIGHETEN FÖR SKOLUTVECKLINGS SERIE FORSKNING I FOKUS

Glenn Hultman & Cristina Hörberg

Kunskapsutnyttjande

Ett informellt perspektiv på hur kunskap och forskning används i skolan

Ingegerd Muncio

Genomförande

Vem tolkar beslut och vem ser till att reformer blir mer än ord?

Britt Hallerdt

Studieresultat och social bakgrund

– en översikt över fem års forskning

Kjell Granström & Charlotta Einarsson

Forskning om liv och arbete i svenska klassrum

– en översikt

Ingrid Pramling Samuelsson & Ulla Mauritzson

Att lära som sexåring

En kunskapsöversikt

Birgitta Sahlin

Matematiksvårigheter och svårigheter när det gäller koncentration i grundskolan

En översikt av svensk forskning 1990-1995

Erik Wallin

Gymnasieskola i stöpsleven – då, nu, alltid
Perspektiv på en skolform

Mats Börjesson

Om skolbarns olikheter
Diskurser kring ”särskilda behov” i skolan – med historiska jämförelsepunkter

Hans Ingvar Roth

Den mångkulturella parken
– om värdegemenskap i skola och samhälle

Ulla Forsberg

Jämställdhetspedagogik
– en sammanställning av aktionsforskningsprojekt

Jens Pedersen

Informationstekniken i skolan
En forskningsöversikt

Peder Haug

Pedagogiskt dilemma
Specialundervisning

Moira von Wright

Genus och text
När kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel?

Tullie Torstenson-Ed & Inge Johansson

Fritidshemmet i forskning och förändring
En kunskapsöversikt

Thomas Tydén och Annika Andræ Thelin (Red.)

Tankar om lärande och IT
En forskningsöversikt

Ulla Riis (Red.)

IT i skolan mellan vision och praktik
En forskningsöversikt

Pia Williams, Sonja Scheridan och Ingrid Pramling Samuelsson

Barns samlärande
En forskningsöversikt

Monica Söderberg Forslund

Kvinnor och skolledarskap
En kunskapsöversikt

Mats Ekholm, Ulf Blossing, Gösta Kåräng, Kerstin Lindvall, Hans-Åke Scherp

Forskning om rektor

En forskningsöversikt

Ingemar Emanuelsson, Bengt Persson, Jerry Rosenqvist

Forskning inom det specialpedagogiska området

En kunskapsöversikt

Ulla Lind

Positioner i svensk barnpedagogisk forskning

En kunskapsöversikt

Karin Rönnerman

Vi behöver varandra

En utvärdering

Irene Rönnerberg, Lennart Rönnerberg

Minoritetselever och matematikutbildning

En litteraturöversikt

Maj Asplund Carlsson, Ingrid Pramling Samuelsson och Gunni Kärrby

Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola

Karin Wallby, Synnöver Carlsson och Peter Nyström

Elevgrupperingar

En kunskapsöversikt medfokus på matematikundervisning

Gunilla Härnsten

Kunskapsmöten i skolvärlden

Exempel från tre forskningscirklar

Elisabet Öhrn

Könsmönster i förändring

En kunskapsöversikt om unga i skolan

Rolf Helldin

Specialpedagogisk forskning

En kritisk granskning i ett omvärldsperspektiv

Anna Klerfelt

Var ligger forskningsfronten?

67 avhandlingar i barnpedagogik under två decennier, 1980-1999

Louise Limberg, Frances Hultgren, Bo Jarneving

Informationssökning och lärande

En forskningsöversikt

Jan-Eric Gustafsson, Eva Myrberg

Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat

En kunskapsöversikt

Björn Eriksson, Odd Lindberg, Erik Flygare, Kristian Daneback

Skolan – en arena för mobbning

Forskning i Fokus

- 1) Eva R Fåhræus, Lars-Erik Jonsson
Distansundervisning
Mode eller möjlighet
- 2) Ingrid Nilsson
Fristående skolor
– internationell forskning 1985-2000
- 3) Ingegerd Tallberg Broman, Lena Rubinstein Reich och Jeanette Hägerström
Likvärdighet i en skola för alla
Historisk bakgrund och kritisk granskning
- 4) Birgit Lendahls Rosendahl och Karin Rönnerman
Handledning av pedagogiskt yrkesverksamma
– en utmaning för skolan och högskolan
- 5) Bernt Gustavsson
Vad är kunskap?
En diskussion om praktisk och teoretisk kunskap
- 6) Eva Johansson
Möten för lärande
Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan
- 7) Gunnel Colnerud, Robert Thornberg
Värdepedagogik i internationell belysning
- 8) Peder Haug
Om kvalitet i förskolan
Forskning om och utvärdering av förskolan 1998-2001
- 9) Per Andersson, Nils-Åke Sjösten och Song-ee Ahn
Att värdera kunskap, erfarenhet och kompetens
Perspektiv på validering

- 10) Lars Holmstrand och Gunilla Härnsten
Förutsättningar för forskningscirklar i skolan
En kritisk granskning
- 11) Joakim Ekman och Sladjana Todosijević
Unga demokrater
En översikt av den aktuella forskningen om ungdomar, politik och skolans demokrativärden
- 12) Staffan Selander (Red.)
Kobran, nallen och majjen
Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning
- 13) Helena Korp
Kunskapsbedömning
– hur, vad och varför
- 14) Tullie Torstenson-Ed
Ungas livstolkning och skolans värdegrund
- 15) Gunnar Berg och Hans-Åke Scherp (Red.)
Skolutvecklingens många ansikten
- 16) Anders Marner och Hans Örtegren
En kulturskola för alla
– estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv
- 17) Therese Welén
Kunskap kräver lek
- 18) Mikael Alexandersson och Louise Limberg
Textflytt och sökslump
Informationssökning via skolbibliotek
- 19) Håkan Jenner
Motivation och motivationsarbete
– i skola och behandling

